

Fatmir Minguli
Jrika

FATMIR
MINGULI

Frika
Roman

2019

Autor: Fatmir Minguli

Redaktor: Zihni Elezi

Punimi grafik

& Kopertina: Aristark Osmani

© Autori

ISBN: 978-9928-253-41-5

X - Çfarë trajton ky libër?

Y - Eshtë historia e frikës së një intelektualit me biografi të mirë.

Fríká

Kalmir Minguili

Kufiri

Frika

1.

Zafo e kaloi kufirin e Shqipërisë me një avion IL-18 të JAT-it jugosllav. Ishte një ditë qershori e vitit 1972. Zhurma e motorrit me elikë bashkohej me kërcitjet e llamarinave të kapakëve e të fuste lemerinë. Ishte hera e parë që fluturonte, por kjo zhurmë e llahtarshme në nisje të avionit të vogël nuk i bënte përshtypje. Ai ishte i kënaqur që avioni po merrte lartësi e asnjë nuk do vinte ta zbriste, dmth ta kthenin mbrapsh e ai të mos shkonte në Kinë, po një tjetër, një nga ata të përkëdhelurit e zyrave...

Kjo dalje jashtë shtetit e Zafos ish një enigmë që edhe sot mbas kaq vjetësh asnjë nuk e kish zbuluar. Kish një vit që përfundoi Institutin e Kamzës dhe punonte veteriner në fermën e Sukthit. Kurrë nuk do t'i shkonte ndërmend se drejtori do ta thërriste në zyrë e do t'i thonte me një fjali si nga ato më të rëndomtat:

-Bëhu gati se do të shkosh në Kinë për specializim.

Fjalja ishte më të vërtetë e shkurtër po mendimet që do i vinin vërdallë nëpër kokë Zafos do të zgjateshin të veshura me hijet e dyshimit e më vonë, ato të frikës. Dyshimet gjatë gjithë periudhës që përgatiste dokumentet për pasaportën në ministri, ishin të tmerrshme.

I ati dyshonte se pse e caktuan pikërisht atë që të shkonte në Kinë, se në familjen e tij s'kishte asnjë komunist e mesa dukej do t'i punonin ndonjë rreng kur të kthehej që andej nga Çinmançini. Një shok i të atit i thonte që mos ta lejonte Zafon të shkonte se e kishte të kotë. Një tjetër i thonte se për moshën e re të Zafos, nuk para të çonin jashtë shtetit. E një tjetër i krijonte idenë se kishte njerëz të fuqishëm në zyrat e shtetit që do t'i zinin vendin e siç kishte ndodhur në ato kohë, Zafon mund ta zbrisnin nga avioni në momentin e nisjes.

Por ajo që e shqetësonte më shumë ishte thashethmnaja e atyre kohëve se po të çonin jashtë shtetit do të rekrutonin si agjent në dëm të shtetit ku shkoje. Por edhe më keq akoma, siç thonin fjalët e botës, ishte hamëndësimi se edhe kinezët mund ta rekrutonin dhe ai të punonte kundër Shqipërisë.

...Zafo ish nisur drejt Kinës dhe kish kaluar kufirin ajror. Duke ndaluar në tranzitet e aeroporteve të Beogradit, Budapestit e Moskës policët që i kontrollonin pasaportën i dukeshin të tmerrshëm e ai në çdo moment priste të keqen, e ai të kthehej mbrapsh, aty në fermën e tij. Jo vetëm në këto kryeqendra të fluturimeve ajrore kishte atë frikë të vazhdueshme, por edhe në aerodromin e Irkutskut ku ndaluan për një pushim disa orësh para se të hynin në shkretëtirën e Alma Atës. Edhe aty, në atë skaj të largët të botës, Zafos, policët e aerodromit i dukeshin si policë që do t'i kërkonin llogari se për ku do të shkonte e pse po shkonte në Kinën

Falmir Minguli

Komuniste, në atë Kinë që kishte tradhtuar vëllanë e madh sovjetik dhe kishin pritur si mik presidentin amerikan, Riçard Niksonin e mallkuar.

Tek avioni “ Tu 114” kish kapur retë, Zafo shikonte i menduar perëndimin e diellit në atë shkretëtirë të pafund. Pas pak pllakosi errësira dhe gjithçka ishte lart në ajrin e frikshëm.

2.

Qudi është me shqiptarët. Të nisin jashtë shtetit e të trembesh aq shumë se mos të kthejnë qoftë edhe për ndonjë germë të shkruar keq në pasaportë.

Rrugës, tek fluturonin mbi shkretëtirën e Gobit, shikonte retë e përflakura nga rrezet e një dielli gjigand e që vinin nga shumë larg, mendonte për kufinj të Shqipërisë.

Ç'fat i kishte dhënë shorti shqiptarëve, fat të ngujimit, reminishenca të ndonjë kodi kanunor! Sistemi monist nuk lejonte të dilje jashtë Shqipërisë për qejfin tënd. Mjaftonte ky fakt e të krijohej ndjenja e pamundësisë për të dalë diku qoftë dhe në Prizren apo në Ulqin e Strugë.

Njëzetetë mijë kilometra katrore ruheshin nga pesë kufinj që të lidhnin me pesë shtete, përfshirë dhe Aeroportin e Rinasit, i cili ishte kthyer në simbolin e mosdaljes jashtë shtetit, një logo e frikës qoftë edhe sikur t'i afroheshe.

Por po të dilje jashtë shtetit, për një të ri intelektual si Zafo, ishte një rregullim biografie për tërë jetën dhe për tërë familjen. Do ishte njeri i besuar. Por të fitoje këtë status nuk ishte kollaj. Lindja e frikës, frikë kllapitëse që do ta mbaje të ndrydhur brenda shpirtit, ishte ana tjetër e ekuacionit.

Frika kishte lindur.

3.

Tranzitet në aeroporte, sot janë mjedise ku shqiptarët kalojnë të qetë. Mbas ardhjes së demokracisë, shqiptarët u qetësuan dhe gogoli i daljes

jashtë shtetit nuk gjallonte më. Por një fantazmë të tij, Zafo, të paktën e ndiente në çdo rrugëtim jashtë shtetit. Pikërisht në ato tranzitet e rrugës dy ditore drejt Pekinit, i shfaqej gogoli i plotë në trajtën dhe konfiguracionin e ushtarakut dhe të kontrollorëve të kufirit.

Tek prisnin avionin në aeroportin “Sheremetievo 1” të Moskës, e për tu nisur drejt Pekinit, grupi i shqiptarëve me të cilët ishte dhe Zafo ishte shpërndarë nëpër interieret e aeroportit të madh. Por njëri, një saldator i enëve në presion nga Tirana, kish kaluar cakun e lejuar të hapësirës ku duhej të lëvizte grupi i shqiptarëve. Nuk kaluan as pesë minuta dhe një oficer rus dhe dy ushtarë sollën saldatorin e mjerë tek grupi dhe filluan t’i kërkojnë dokumentet nëpërmjet një inxhinieri të grupit që dinte rusisht. Zafon e kishin zënë të dridhurat dhe filloi të dyshojë për çdo gjë të keqe që mund të ngjante. Mbasi oficeri rus u sqarua, me zor të madh i dha urdhër ta lëshonin saldatorin, i cili nga që nuk kuptonte rusisht, nuk u kish folur fare dhe atyre, u kishte

Frika

dhënë përshtypjen e një spiuni.

Qëndrimi në Kinë për rreth dy muaj ishte një ekperiencë e madhe për zanatin e Zafos. I apasionuar mbas studimeve të ndryshme të veterinarisë, ai kish harruar sikletet e frikës së lindur në shpirtin e tij. Ndonëse e nuhaste që dhe kinezët eurvejonin si çdo shqiptar tjetër që ishte në Kinë, ai përsëri ishte i qetë. Puna i pëlqente dhe ish krenar që do të kthehej në fermë me një mori studimesh dhe eksperiencash të dobishme.

Por frika është si ai depërtimi i ujrave pranverorë në kapilaret e tokës së pluguar. Këtë Zafo e dinte, por gjatë gjithë periudhës dymujore nuk i ndodhi asnjë incident. Ishte akoma më tepër i qetë edhe për faktin se rruga e kthimit për në Shqipëri nuk do të kishte probleme me kufirin. Por gabonte.

Ditën e fundit kinezët i përcollën plot nderime në aeroportin e Pekinit. Avioni u nis përsëri dhe tek fluturonte në shkretëtirë dhe sa më shumë i afrohej kufirit rus, aq më shumë Zafo ndiente të mbinin filiza të dyshimit, filiza të një frike, në dukje të harruar...

Mbasi bënë ndalimin e rregullt në aeroportin skajor rus të Vlladivostokut, avioni i madh i linjës ajrore kineze po i afrohej Moskës.

Mund të ketë qenë ora dhjetë e darkës kur aeroplani u ul mbi pistën e "Sheremetievos 1". Por në ajrin e brendshëm të avionit të mbushur plot me pasagjerë rusë, amerikanë, francezë e të tjerë u ndie një tensionim i dukshëm. U hap dera e përparme e avionit dhe në bord u shfaqën një oficer i kufirit dhe dy apo tre ushtarë

me automatikë “ Kallashnikov “ në duar, të gatshëm për veprim, mjaftonte që shefi i tyre të shqiptonte diçka.

Një zë metalik, i cili u përcoll me ajrin e ftohtë që hyri nga jashtë bashkë me ushtarakët, doli nga goja e oficerit:

“ Pjat allbanci zdjes, vmjeste s pasaportam “ (Të pesë shqiptarët këtu, së bashku me pasaportat.) Zafu dhe katër të tjerët e kuptuan menjëherë dhe të tronditur u ngritën në këmbë, me pasaporta në duar iu afruan oficerit dhe të heshtur ndiqnin shikimin e habitur të pasagjerëve të tjerë, të cilët ishin mbi njëqind vetë, patjetër. Por dhe ata heshtnin, mbase dikush edhe habitej nga ky veprim diskriminues.

Oficeri u mori pasaportat dhe ushtarët i shoqëruan deri poshtë avionit ku në këmbë të shkallëve i priste një autobus bosh ku i hipën dhe në mes të një errësire të ftohtë i futën në një ambient prej xhami të izoluar nga gjithçka e jashtme e aeroportit.

Ç’kishte ndodhur vallë?

4.

Fç'të kish ndodhur! Pushteti që emrin e kishte të popullit, prishej e rregullohej me shtete të tjerë dhe vetë populli emrin e të cilit kishte marrë pushteti, kishte

frikë nga vetja e tij. Ata ishin pesë specialistë që ktheheshin nga një specializim profesional dhe jo agjenturor nga Kina. Në aeroportin e Moskës u ndanë nga pasagjerët e tjerë turpërisht si të diskriminuar apo si të " rrezikshëm" për shtetin sovjetik!?

Shteti i Shqipërisë ishte prishur me pushtetin e sovjetëve. Në avion ushtarët rusë ishin me automatikë kallashnikov dhe pesë specialistë të ndershëm shqiptarë mbanin në kurriz ofendimin ndërkombëtar.

Kësisoj Zafu kishte të drejtë të kultivonte bimën e verdhë të dyshimit brenda trupit të tij, në thellësi të shpirtit. Një dyshim dhe një frikë që intelektualët e vërtetë shqiptarë e ndienin kush më shumë e kush më pak, ashtu si në të mjegullt.

Frika, nuk mbaronte atëherë kur ktheheshe nga jashtë, të ishe intelektual apo të mos ishe. Frika, me një pamje tjetër vazhdonte në forma të tjera, kur njerëz të veçantë vinin e pyesnin se si jetohej në Kinë, apo si ishin mardhëniet midis popullit kinez me atë shqiptar, sipas mendimit personal të Zafos.

5.

Kishin kaluar jo shumë ditë që u kthye nga Kina dhe Zafo ishte duke punuar në zyrën e tij e po përgatiste një artikull shkencor për një organ qëndror të shkencave bujqësore. Ishte vetëm dhe po i gëzohej artikullit, thjeshtë se i kish kapur vegjën e duhur dhe po jepte dorën e fundit. Një e trokitur në derë i kujtoi një zhurmë si të motorrit të avionit me elikë përzjerë me rrapëllimën e llamarinave. Ish një e trokitur e frikshme, si e zvarritur, si e mbytur por në fund me tringëllimë metalike. Dera u hap dhe kuadratin e saj e zuri hija e një trupi, fytyra e të cilit ish e njohur për Zafon.

Ish një nga ata shokët që i patën folur të atit që të mos e lejonte Zafon të shkonte në Kinë. Ky Kasandër mashkull, u ul pa pikën e turpit pranë tavolinës së Zafos dhe e pyeti me një zë të thatë për shëndetin dhe për punën.

Zafos, papritmas po i lëviznin gjethet brenda kraharorit të bimës së dyshimit. I vinte për të vjellë por nuk e dha veten. Kasandri doli menjëherë në temë:

-Aty në Kinë ke parë gjëra të bukura, çfarë fati ke pasur! Jetonin mirë kinezët!?

Aty për aty, Zafo me një durim heroik i tha se

Frika

së shpejti do të botonte një reportazh mbi Kinën dhe kur të botohej në “ Zërin e popullit “, ta lexonte dhe të merrte vesh se si jetonin kinezët.

Tjetri nuk e deshi veten, e kuptoi që veterineri nuk e hëngri karremin e tij dhe u largua duke thënë një justifikim të kotë. Ditë të tjera më vonë, Zafos i thanë se kishte shpëtuar mirë nga spiuni ordiner, një nga ata të 120- lekshit.

Ndoshta ai që erdhi për provokim te Zafo, nuk duhej të ishte aq i rëndomtë, për vetë faktin se Zafon nuk e provokuan më. Ndoshta Kasandra mashkull mund të ketë qenë shef i Kasandrave të vegjël.

Frika, Zafos iu bë e përhershme. Lindi ashtu si papritur në stërmundimet e të dalurit jashtë shtetit, u kultivua nën hijet e kontrollorëve ushtarakë të kufinjve, u rrit në dyshimet për pyetjet që bënin njerzit se si e kish kaluar ai në Kinë.

Zafo tani zotëronte dhe një kategori të re jetese, një fenomen fiziologjik, një sëmundje që nuk kishte mjekim as me barna e as me psikoterapi. Por kishte një rrugëdalje nga kjo lloj kllapie që e kapte kohë pas kohe. Ishte vullneti dhe pasioni që kishte për zanatin e tij, sqima e kërkimit shkencor, tendencat e tij për të dhënë diçka të re.

Tek punonte me atë energjinë që e karakterizonte, Zafos i kujtoheshin skenat me spiunin e dërguar te zyra e tij. Ato skena i kujtonin të tjera ngjarje ku frika bënte kërdinë në qenien e Zafos.

...Ishin ditët e fundit të qëndrimit në Kinë dhe i gjithë grupi i Zafos ishte sistemuar në Hotel

“Minxu” në qendër të Pekinit, shumë afër me sheshin Tien An Men.

Të nesërmen e mbëritjes në Pekin u paraqitën në ambasadën e Shqipërisë në Kinë, në zyrën e atasheut të kulturës që mbulonte dhe grupet e BTSH- Bashkëpunimi tekniko shkencor, sipas protokollit me Komisionin e Planit të Shtetit. Shef i kësaj zyre ishte një burrë thatim, i shkurtër, me një fytyrë të verdhë, agronom i lartë apo i mesëm. Sapo Zafo me shokët e tij hynë në këtë zyrë, mbasi u përshëndetën, agronomi i tha se për punën e keqe që kishin bërë në Kinë gjatë dy muajve, ai kishte i çuar një relacion Komisionit të Planit të Shtetit në Tiranë.

Zafo me shokët u habitën dhe i kërkuan që të shihnin raportin. Ai ja tregoi dhe aty e zezë mbi të bardhë shkruhej se grupi ishte i papërgatitur profesionalisht, nuk dinin gjuhën ruse, silleshin keq në hotele dhe në fabrikat ku kishin për t’u specializuar për teknologjinë e saldimit me gaz inert, etj, etj.

Kuptohej që agronomi injorant kishte ngatërruar grupet e specializimit. Kur kontrolluan numurin e protokollit, vetëm mbasi Zafo me shokët e tij ngulën këmbë, doli që ai shefi kishte vënë numur tjetër për tjetër, duke ia palosur gjithë të këqiat grupit të Zafos që ishte për bujqësinë dhe jo për saldimin me gaz.

Por agronomi u mjaftua vetëm duke thënë “ që u bë ky gabim”, “s’kemi ç’të bëjmë” e të tjera broçkulla.

Por ishte ndryshe! Zafo mendonte se ajo letër kishte shkuar dhe në fermën e tij dhe sapo ai

Frika

të kthehej “miqtë e zellshëm të Partisë” do ta sulmonin dhe do të kërkonin ta zhysnin njëqind pashë nën dhe.

-Ti do të na japësh një letër për Komisionin e Planit të Shtetit ku të shkruash që informacioni i përcjellë nga ana juaj është gabim dhe nuk i përket grupit të bujqësisë,- i tha Zafo me një të folur plot me mllef.

Ndërkohë një burrë që punonte në atë zyrë e me sa duket, ishte ai që shpërndante gazetatat, u thotë të treve se kjo punë nuk rregullohej, prandaj mos t’u binim në qafë.

Aq deshi Zafo.

I u turr me një të sharë atij burrit dhe i tha që do të shkonte te ambasadori dhe t’i tregonte pislliqet që bënin ata me paaftësinë e tyre. U nis drejt derës me të dy shokët e tjerë, por agronomi, u çua dhe i ndaloi duke i thënë që do ta rregullonte atë punë duke i telefonuar atyre në Tiranë. Por Zafo menjëherë i tha se “ do të shkruash një letër ku do të sqarosh se ke bërë gabim grupin. Letrën do ta marrim me vete dhe do ta çojmë ne në zyrën përkatëse.” – përfundoi Zafo.

Më në fund agronomi u zbut dhe u ul e shkroi letrën që i kërkuan. Ishte një lloj ngurrimi që dukej qartë në fytyrën e tij por dhe në mënyrën se si shkruante. Zafo, më vonë i tregonte shokëve të tij se ai ishte pushtuar nga frika por edhe nuk dinte të shkruante. Këta ishin njerëzit e Partisë që përfaqësonin shtetin shqiptar. Pastaj Zafo me shokët qeshnin kur agronomin e zuri frika, nga që, ata i thanë se do ta çojnë te ambasadori. Por

shijen më të keqe Zafos ia la ai burri tjetër që e kujtonte veten shumë të ditur. Ai ishte thjeshtë një servil e një njeri pa fijen e personalitetit, prandaj kujtonte se dhe të tjerët ishin po ashtu.

Ishte hera e parë që Zafo po ngadhnjente kundër dy personave të paaftë, por të veshur me pushtet dhe potentë për të bërë të keqen. Ishte hera e parë që ai ngadhnjoi edhe mbi frikën.

6.

Një shok i vërtetë i tij, Kurti, i thonte shpesh dhe me të qeshur se edhe kështu si punonte ai, prap pisk do ta kishte, do të krijonte cmirën te disa dhe do detyrohej të ndërtonte diga të reja kundër vërshimit të helmeve jo vetëm të spiunëve...

Kur mendonte për këto porta në të cilat, mund të hynte rreziku e duke i dhënë të drejtë shokut të tij, fillonte dhe ndiente një lloj mërzitje, një lloj kapitje e humbje forcash. I ikte gjithë dëshira për punë. Nuk ishin vetëm ditaret që ai i ruante me shumë kujdes, ishin dhe disa fotografi, skica që ai kishte koleksionuar dhe kish filluar të bënte një lloj sprove studimi për një simbol, një simbol si ai i shqiptarëve, pikërisht me vlerat e simbolit të shqiptarëve. Ishte e qartë se këtë koleksion apo studim quajeni si të doni, e dinte vetëm Kurti por dhe ai i dinte gjërat përciptas, për aq sa i kishte treguar Zafo.

Kurti, edhe ai i kishte thënë si nëpër të, që duhej të ruhej se disa nga ata hienat e Akademisë do t'ia punonin rengun. Dhe me të vërtetë dolën fjalët e Kurtit.

Në ditë si gjithë të tjerat Zafo po mendonte

që diku duhet të pyeste për këtë simbol, ndonëse ishte për një gjethë. Ku gjethja dhe ku shqiponja, mendonte Zafo. Rasti e pruri që në Ministrinë e Bujqësisë u zhvillua një seminar për problemet e bujqësisë në tërësi ku një nga seksionet ishte ai i pyjeve. Diku aty nga mesdita kur pjesmarrësit po hanin drekë, Zafo mësoi se një antar i Akademisë, që ishte i pranishëm në seminar, do të mbante një kumtesë mbi kulturën e lisit.

Nuk shpjegohet dot se si mundi të thyejë vendimet e tij ai Zafo, vendimet që të kishte marrë e të mos tregonte asgjë mbi mendimet e tij. Gjeti në moment të përshtatshëm dhe e pyeti në se ia vlente të merrej me simbolin e gjethes së dushkut ose më mirë a njëhej në Akademi ky simbol...

Burri i Akademisë i ngriti sytë përpjetë si i habitur dhe i tha që as kishte menduar e as kishte dëgjuar ndonjëherë për gjethen e dushkut si simbol. Por – i tha ai - kam dëgjuar se në kohë të vështira njerëzit kanë ngrënë dhe lëndet e lisit dhe se gjethet e kësaj peme janë ushqim për kafshët në zonat e Shqipërisë me dimër të egër, me borë që nuk shkrihet për disa muaj.

Kaq i tha akademiku dhe Zafo u largua duke e përshëndetur gjithësesi me një respekt të dukshëm. Një respekt për atë që ai në fund të fundit i tha të vërtetën dhe Zafo u siguria se me këtë simbol nuk merrej njeri në Shqipëri.

Ditë më vonë i foli për këtë bisedë plakut Toto dhe ai duke buzëqeshur e duke rudhur buzët i tha se më mirë të merrej me gjermanët se ata sikur e kishin atë simbol në shumë vende e

Frika

sende të dukshme. Toto, mund edhe t'i kishte thënë se kishte një korrespondencë me Hansin. Zafo kish harruar, por më shumë se e harruara ishte frika për ndonjë spiunllëk të mundshëm nga ai burri i Akademisë që ishte specialist për lisiin.

Ndërkohë iu kujtua prap ajo fytyra provokuese e spiunit që donte të dinte nga goja e Zafos se si jetonin kinezët, a thua se nuk e zinte gjumi për jetën e atyre aziatikëve nga fundi tjetër i botës. Zafo nuk dinte se ç'të papritur do t'i sillte më vonë, shumë vite më vonë ai burri i Akademisë që e takoi në seminarin e Ministrisë së Bujqësisë në ato vite të vështira.

7.

Por duke sjellë para syve siluetën e këtij njeriu, iu kujtua një tjetër frikë që i kish ndodhur gjatë kthimit në Shqipëri.

Ishin sistemuar në hotel “ Panonia ” brenda aeroportit të Budapestit, do kalonin një natë e të nesërmen me linjën Budapest - Beograd, mbas një pushimi të vogël në aeroportin e Beogradit do niseshin për në Tiranë. Të pestë shqiptarët që ktheheshin nga Kina ishin sistemuar në dhoma dyshe. Zafo ishte bashkë me një profesor filozofie të Universitetit të Tiranës e që kish qenë në Kinë në një kongres shkencor për problemet e psikologjisë.

Ishin duke fjetur kur në derë kërcet plot tërsëllimë një trokitje. Zafo ngrihet si më i ri që ishte dhe hap derën i trembur. Ishte ora 03.00 e natës. Dy burra të shkurtër me fytyra të zeza, me kostume të qepura në ndonjë puntori ushtarake në Shqipëri, kërkuan të hynë brenda në dhomë. Zafo i kishte vënë këmbën derës dhe i pyeti se kush ishin dhe çfarë kërkonin. Ata u acaruan dhe thanë si të hakërryer se donin të hynin brenda dhe se ishin të ambasadës shqiptare në Budapest. Zafo, me një shtyrje të lehtë të derës,

Frëkë

shtyrje që çonte drejt mbylljes së saj, i largoi duke i thënë që të mos bënin zhurmë e të mos i zgjonin shokun që ishte shumë sëmure. Ata me pak mundim u tërhoqën dhe shanë nëpër dhëmbë, por një sharje sa për t'a dëgjuar vetëm ata...

Atë mëngjes, Zafo nuk fjeti. Nuk i hiqeshin nga mendja ato dy fytyra të zeza që ai i quajti më vonë të ndyra, dhe vetë ata si dy qenie lakuriqë nate, rrëmihës të shpirtrave njerëzorë, gjuetarë shtriganë të drejtuar nga fusha elektromanjetike e djallit. Sa të zinj që ishin - mendonte herë pas here Zafo.

Kur dolën për të ngrënë mëngjesin e hotelit, Zafo i pa ata të dy tek shtriheshin të kapërdisur në një nga kolltukët e zinj të hollit në sallën e tranzitit. Se ç'po bisedonin si me mospërfillje me ca shqiptarë të tjerë që prisnin të njëjtin avion me grupin e Zafos.

Kur dolën nga restoranti, Zafo dhe profesori i filozofisë u ulën ballë për ballë me dy lakuriqët e natës. I pari i foli Zafos, ai më i shkurtëri, ai që dhe foli në mes të natës tek dera e dhomës së Zafos.

-Po ti pse nuk na e hape derën mbrëmë, apo..?
Zafo i tha se e kishte sqaruar mirë, por i shkurtri fytyrë zi ia ktheu duke i thënë se ata po kërkonin të pinin pak ujë!

Zafo qeshi me të madhe dhe nuk ia zgjati më atyre fytyrave të ndyra.

8.

Imërzitur, Zafo filloi të shkruaj në ditarin e tij sekret, ditar që i shërbente si një valvol sigurimi.

Kurrë nuk do të besonte se emocionet ngjeshin njeri-tjetrin,

se interferohen midis tyre, se mbivendosin njeri-tjetrin, se ndjekin hap pas hapi njeri-tjetrin.

Emocionet nuk mund të jenë kurrë në numurin njejës, janë ndryshe, shumojnë në grup duke evidentuar secili shijen, apo ngjyrën e tij.

Ndoshta nuk ishte e udhës që të bënte një krahasim me ngjeshjen e shkrimeve të Biblës. Këtë ide krahasimi i jepte superioriteti i ngjarjeve të Librit të Shenjtë. Mund të jenë edhe parashikime emocionesh. Por gjithsesi janë emocione të ngjeshura njera mbi tjetrën, që ushqejnë njera-tjetrën, ku gjymtyrët e njerit emocion shtrëngojnë trupin e emocionit tjetër e kur emocione të tjerë përplasen e në fund japin shkrepëtimin, prodhimin e diçkaje të re, të paparë më parë.

Një emocion është një ndjenjë e padiskutueshme i çfardo lloj kategorie të jetë ai. Por ky emocion të shumëfishohet jo me vehten por me emocione të tjerë të cilët veprojnë mbi të njejtin objekt, mbi shpirtin e njeriut.

E nuk është shumfishimi si i amebës, i hapshëm në çdo anë të perimetrit. Thjeshtë një emocion i tillë do të ishte një zgjerim i tij, qoftë dhe në pafundësi, por në fund të fundit është thjeshtë një emocion.

Emocioni singëll është tamam si djali apo vajza singëll. Merret me vehten dhe nuk bashkohet me emocione të tjerë. Janë kufizime të vetë pozicionit singëll. Një singëll është esencialisht i heshtur dhe si pasojë është edhe një emocion i heshtur. Heshtja vjen jo për të mos e zmadhuar emocionin, por është pamundësia e rritjes si fenomen i patrajtuar në zhvillim të përhershëm në shpirtin e njeriut singëll.

Por fenomeni i emocionit vetmitar shfaqet dhe në forma të tjera për të mos thënë se shumica e emocioneve janë të tilla, singëll.

Ja si shkruante në ditarin e tij:

“Ndryshe ka ndodhur në një ngjarje të vitit 1972 në Shangai të Kinës. Ishte pranverë dhe ne ishim sistemuar në një hotel të madh. Atë natë grupin tonë, prej tre vetësh, specialistë të veterinarisë, na kishin ftuar në shfaqjen “Cuca e Maleve” të Teatrit të Operës të Tiranës. Në atë shfaqje mbas baletit, kënduan Mentor Xhemali, Vaçe Zela, Hysen Koçiu, Xhoni Athanas e të tjerë.

Shfaqja mbaroi vonë, pothuaj pas mesnate. Ne u nisëm me makinë drejt hotelit ku gjithashtu ishin akomoduar edhe artistët shqiptarë. Ishte një natë me vapë, rrugët drejt hotelit ishin plot me kinezë që përshëndesnin makinat me artistët shqiptarë. Diku para sheshit të hotelit, turma kish zënë rrugën dhe artistët zbritën në këmbë duke

marrë lule e britma gëzimi nga kinezët, njerëz të thjeshtë por që muzikën e kishin në gjak.

Ishin shumë njerëz, shumë, një miting vullnetar mesnator, një grupim grotesk emocionesh të njerëzve kinezë. Ishim edhe ne të tre specialistët shqiptarë, që u ulëm në shkallët e jashtme të hotelit. Pranë nesh ishte ulur Vaçe Zela, e pranë saj Hysen Koçia. Ishin ulur të gjithë pjestarët e baletit “Cuca e Maleve” ku në mes tyre ishte njeriu e shkurtër, autori i libretit, Loni Papa. Ishte një natë e ndritshme ku hëna dukej si një pasqyrë që thithte e reflektonte gjithë ngjarjet e ndodhura aty në atë hotel me emër të Shangait. Isha shumë i emocionuar. Kinezët në kor thërrisnin “Arbania, arbania” dhe në gjuhën e tyre donin që këngëtarët shqiptarë të këndonin.

Por ata këngëtarët ishin të lodhur, të raskapitur. Asnjë nuk mund të çohet e të këndonte. Turma bërtiste. Mentor Xhemali shfrynte brenda vetes së tij. Drejtuesit shqiptarë të trupës heshtnin. Papritmas përpara shkallëve-tribunë u vendos një altoparlant me mikrofon. Si nëpër mjegull shoh të çohet Hysen Koçia drejt mikrofonit. Një qetësi mbretëroi me një urdhër të fshehtë. Ushtoi zëri i fuqishëm dhe i ngrohtë i Hysenit. Tek ai këndonte, kinezët shihnin të mrekulluar këngëtarin tonë simpatik. Vaçe Zela qante. E lotuar m’u drejtua dhe tha:- Hysni Koçia është njeri i jashtëzakonshëm, është shumë i emocionuar, emocionet e tij ai i ka njëlloj si në koncertin zyrtar, njëlloj i ka edhe tani në këtë koncert në oborr të hotelit e në mes të natës, edhe mbas një lodhje të madhe. Është krejt ndryshe nga ne.

Hysen Koçia nuk këndoi vetëm një këngë, por dy apo tre të tjera. I superemocionuar, i harruar në muzikën e vet ai dukej si një mbret mbi një fron ajror që e mbante turma prej qindra apo mijëra kinezësh të thjeshtë.

Të mendosh sot këtë fenomen palimpsesti entuziast, ngjarjen e vitit 1972 në mes të natës me mijëra entuziastë kinezë, me këngëtarët më të mirë shqiptarë të ulur në shkallët e hotelit kinez! Gjëra që nuk i dinë ata që njohin emocionin singëll. A nuk ishte kjo një ngjeshje emocionesh, deri në konceptin e mbiemocional?

Janë ëndrrat emocione për njerëzit e qytetëruar? Janë emocione të thjeshta apo të shumëfishta të mbivendosura? Eshtë një preokupim midis filozofisë dhe psikoterapisë? Bota e sotme europiane na ka përfshirë dhe neve shqiptarëve. Një tendencë për të dalluar emocionin e thjeshtë nga ai i shumëfishtë, mendoj se është pozitive, pse jo dhe e dobishme. Aq më tepër për një intelektual dhe aq më tepër, shumë më tepër për një studiues. Ëndrrat dhe emocionet e shumëfishta vijnë nga jashtë dhe futen në djepin e jetës së njeriut. Se si veprojnë nuk e dimë!”

9.

Paris, 7 tetor 2011.
Erdhi me trenin e linjës Viçenca - Paris, në stacionin Brisea. U nis në orën 9.00 të darkës nga stacioni i Viçencës dhe udhëtoi për gjithë natën, duke kaluar nëpër tokën zviceriane. Ky udhëtim përveç aromës së aventurës i solli dhe dy porcione frike.

Porcioni i parë ishte se ishte vetëm dhe kishte një pasaportë ku nuk kishte nevojë për viza, por ai rrinte si i ngrirë në çdo kalim kufiri. Ndonëse e dinte që nuk të kërkonte njeri pasaportën apo vizën dhe megjithëse i kishin thënë se nuk do të kishte asnjë problem, ai mezi priste të arrinte në Paris e të çlirohej nga makthi i frikës nga policia e kufirit.

Fakti që në hyrje të Francës, diku në një stacion me emrin Wallerbo, hipën dy policë meshkuj dhe një police i mjaftoi që ai të dridhej nga frika. Ata kaluan në korridor duke lënë mbrapa kabinën ku ishte Zafo si dhe një fëshfërimë të ashpër të mushamave të gjata deri në fund të këmbëve.

Zafo ishte shtrirë në shtratin e poshtëm dhe megjithëse ora ishte rreth 03.00 e natës, ai nuk flinte. Shihte me kujdes që ata se çfarë biseduan në një kabinë tjetër dhe u larguan në një errësirë

Frika

të ftohtë. Jashtë rigonte dhe era e ajrit të lagësht depërtonte nga dera e hapur e vagonit. Vetëm atëherë e mbështeti kokën në jastëk dhe e zuri gjumi.

Porcioni i dytë i frikës ishte udhëtimi i natës me tren. I kishte pëlqyer gjithmonë trenat e viteve '70 - '80 në Shqipëri, sidomos ata të linjës Durrës - Tiranë e sidomos kur vraponin të kapnin trenin e fundit për në Durrës, ai që nisej aty nga ora 9.00 e darkës.

Me këtë tren ishte ndryshe. Nuk e kuptonte, se megjithëse ishin gjashtë vetë në kabinën nr.51 të këtij treni natësor, megjithëse shkëmbente plot biseda me ata të panjohur, mendja i shkonte tek udhëtimi njëzetë e katër orësh kur ishte në Kinë në vitin 1972. Udhëtonin nga Pekini në Shangai. Treni ishte i klasit të parë me të gjitha shërbimet dhe kabina ku flinin ishte me katër shtretër. Ndërsa flinin, papritmas u zgjua i llahtaritur nga një zhurmë shurdhuese. Ishte shkëmbimi i trenave, një moment që të shkatërronte nga frika. Më e keqja ishte se ky moment u përsërit dy - tre herë. Edhe kaq mjaftonte që në katalogun e tij të frikës të shtohet dhe një kategori tjetër.

Por kësaj here në këtë udhëtim pas tridhjetëenëntë vjetësh frika erdhi më e butë. Zhurma e shkëmbimit të trenave çuditërisht ishte fare e pandieshme!

10.
Zafo kish mbajtur ditare të shumtë për çdo udhëtim që kish bërë jashtë shtetit natyrisht duke filluar që nga viti 1972. Mbajtja e ditarit ndonëse nuk i pëlqente, edhe sepse shokët e tij të ndryshëm as që ia kishin haberin mbajtjes së një ditarit dhe që talleshin po të merrnin vesh një gjë të tillë, ai mendonte se duke shkruar ato gjëra që i kishin ndodhur, sikur do të gjente aty një përgjigje, do të lehtësohej disi nga një lloj ngushëllimi shpirtëror.

Ditaret kanë jetën e tyre të ngjashme apo jo të ngjashme me atë të autorit të tyre. Njëri prej tyre ish zhdukur në mënyrë të çuditshme, një tjetër Zafon e kish djegur dhe hirin e tij e kishte shpërndarë me tharësen e flokëve në ballkonin e shtëpisë, ndërsa shumë të tjerë i kishte ruajtur duke i vënë kapakë me tituj të teksteve të veterinarisë.

Një brengë e kish munduar për shumë vjet Zafon, për shkak të ditarit të humbur e të zhdukur në mënyrë të çuditshme. Gjithmonë e truante veten e tij se nuk do të shkruante më ditare por një ndjenjë e brendëshme i thonte të bënte të kundërtën. Vonë, shumë vonë kuptoi

se kishte një damar të krijimit letrar dhe që duke e analizuar thellë e më thellë, zbuloi se dhe i ati kishte damarë të tillë, duke u kujtuar se ai i blinte libra letrarë që kur ishte në shkollën shtatëvjeçare.

Këto gjëra as dhe një shok nuk i dinte, vetëm ajo Lea e çuditshme dinte diçka. Lea, vajza e profesorit ebre dinte pak, por mendonte shumë dhe me intuitën e saj krijonte të vërtetat e ngjarjeve me Zafon dhe natyrshëm hynte në shpirtin e tij njëlloj si në shpirtin e saj. Lea ishte tjetër gjë- mendonte Zafo dhe psherëtinte thellë.

Fakti që Zafo mbaroi studimet për veterinari ishte i lidhur me një dëshirë të hershme të babait të tij. I ati në rini të tij, filloi studimet në Shkollën Bujqësore Amerikane të Golemit, pranë Kavajës, por në vitin e dytë i vëllai e hoqi dhe e futi në punë për të mbijetuar. Kur Zafo mbaroi gjimnazin, ai i ati menjëhëre e orientoi drejt Institutit të Kamzës. Por letërsia, pasioni për të, ecte paralel me studimet profesionale.

Kështu i ndodhi që një nga ditaret më të bukur të jetës së tij, Zafo e dogji. Mbante mend se kish shkruar diçka, një lloj studimi mbi paralelizmat midis Adriano Çelentanos dhe poetit futurist rus Vladimir Majakovskit. Dhe jo vetëm kaq, por diskutonte dhe takimin e Majakovskit me shefin e futuristëve italianë Tomaso Marineti dhe sjelljen e ashpër të Majakovskit ndaj tij. Duhet të kishte shkruar dhe për ngjashmërinë e teksteve të këngëve të Çelentanos me ato të Bob Dylanit.

Ishte një përsiatje për të futur idetë e grupit të bitnikëve amerikanë Kerruac, Borrougs,

etj, të viteve '60, të cilët liberalizuan muzikën amerikane si dhe tekstet e tyre. Parabola, sipas Zafo, qëndronte tek një lloj rrjedhje shpirtërore dhe artistike që nga Majakovski e deri të Çelentano me një ndërmjetësi amerikane. Ekstravaganca e Majakovskit i ngjante me atë të Çelentanos, këngëtarit që tronditi botën italiane me manierat e tij.

Të shkruaje këto gjëra në ato kohë të frikshme e për të guxuar të bëje shkrime jashtë skemave të realizmit socialist ishte një blasfemi që të çonte drejt e në një dënim të sigurtë. Për aq më tepër që Zafo shpesh shihte programin e "Canconissima" në televizorin e një miku të tij. Ishte viti 1970 dhe televizorët numëroheshin me gishta në Durrës. Duke lidhur këto dy aspekte të ndaluara për kohën, Zafo dogji pikërisht ditarin ku ishte dhe ai studimi i çuditshëm për tekstet e këngëve që bënë revolucion në Amerikë dhe në Itali.

Kanë kaluar vite dhe dekada, por në shtypin letrar, Zafo nuk kish ndeshur asnjë shkrim për ato ide që ai i pat spikatur që në vitet '70. Jo se pretendonte për të qenë një shkrimtar, eseist apo kritik i letërsisë, thjeshtë për një kuriozitet prej intelektualit. Djegja e ditarit e kishte qetësuar por nga brenda ndiente një lloj humbëture pa rrugëdalje për një rishfaqje magjike të tij. Kish djegur letrat por nuk kishte djegur shpirtin e tyre.

11.

P

ërse kufiri ishte bërë si një pikë koncentrimi frike për Zafon? Ai nuk është se dilte shpesh, por ishte ndër të paktët specialistë që qe me fat dhe dhe ky fat e bëri të shohë Italinë në vitin 1977, e bashkë me të dhe Beogradin. Në mënyrën më të thjeshtë ai e kuptonte se arsytet që e caktonin atë nga ministria në grupe pune për panairë bujqësore, anonin nga se ai shkëlqente në profesionin e tij. Ishte e vërtetë që nuk merrej as me ndeshjet e sportit italian e gjerman, një modë e furishme për durrsakët e atyre viteve, po gjithashtu dhe me kafenetë nuk para pajtohej. Artikujt në revistën e specializuar për veterinarinë ishin të njohur dhe emri i tij lakohej nëpër instanca të ndryshme. Gjithçka që i ndodhte në punën e tij nuk kishte të bënte me militantizmin partiak, aq të dëshirueshëm për disa intelektualë.

Ai nuk arriti të bëhej anëtar partie për vite e vite më radhë, deri sa sistemi socialist u rrëzua. Por edhe kështu i privilegjuar në zemrën e tij kurrë nuk bëri fole qetësia, por frika.

Në fermë kish arritur të ngrinte një laborator të vogël por modern për kohën dhe eksperiencia praktike e tij njihej dhe nga shumë fshatarë

për rreth fermës. Një revistë italiane mujore për veterinarinë i vinte pothuaj fshehurazi nga biblioteka e qytetit. Atë revistë, ndonëse krejt teknike ai e hapte vetëm natën në shtëpinë e tij.

Jetonte në një qytet të rrallë në buzë të Adriatikut, detit me shumë historira në çdo kohë. E si ishte e mundur që një intelektual të mos interesohej për historinë e qytetit të tij të lindjes, qytetit që ishte paralel me jetën e tij, të prindërve e të gjithë të parëve. Kur shihte amfiteatrin, një rremb gjaku i rrihte mbi ballë dhe pak i merreshin mendt. Jo romak të ishte ky amfiteatër, por çfardo kombi tjetër të pretendonte se e kish ndërtuar atë, gabim e kanë pasur. Ai ishte ndërtuar në zemrën shumë shekullore të qytetit të Durrësit dhe ishte aty si një vertetim madhor mbi tokën ilire.

Nuk ishte as arkeolog, as historian dhe as profesor i letërsisë. Ishte thjeshtë një specialist që mjekonte lopët dhe delet e pulat bashkë, që studjonte me sa të mundtë në profesionin e tij dhe kur ishte i lirë mendonte për shqiptarët dhe historinë e vërtetë të tyre. Ishte kjo arsyeja që simboli i gjethes së dushkut i kishte bërë aq përshtypje. Ishte dhe ana tjetër e kësaj dëshire për hulumtim, ishte fakti se në historinë shqiptare nuk përmendej aspak zyrtarisht një simbol i tillë.

“ Të përciptët ” -mendonte pak si i ndinjuar Zafo. Ishte një kohë kur në shtypin e Tiranës një gazetë botoi një shkrim të shkrimtarit M.Z. ku ngrihej problemi i anashkalimit të librit të Spiro Kondos “ Mbi pellazgët ” botuar në Korçë në vitin 1961. Artikulli datonte aty rreth vitit 2003 dhe liria e të shkruarit, të paktën kjo liri, lejohej. Por

Frika

për librin e profesor Kondos nuk foli më njeri.
“Të përciptët” – shau nën zë Zafo.

A mund të quhet jeta e Zafos një jetë e dyzuar?
A mund të jetonte ai kështu me dy standarde?
Çuditërisht zgjidhja i vinte nga vetë ndjenja
e frikës. Ajo mbushte zbrazëtirat e dyshimit
dhe të pasigurisë. Por gjithçka e keqe atij do t'i
ndodhte në kufi dhe jo vetëm në kufi, por dhe
në ambasadat shqiptare në ato vende që shkonte
dhe si çdo shqiptar ish i detyruar të paraqitej.
Kufiri kthehej në një amebë gjigante që i shtrinte
krahët deri në zyrat e punonjësve të ambasadave,
njerëz shqiptarë që në shumicën e rasteve nuk
përfaqësonin asgjë nga kultura, mënyra e jetesës
të shtetit ku punonin. Ishin copa të Shqipërisë të
dërguara me shërbim sikur të ishin pako postale.

Kështu i ndodhi Zafo dhe udhëtimi për në
Itali, një udhëtim plot peripecira!

12.

I shte muaji mars i vitit 1977.
Me detyrën e kryeveterinerit të Fermës së Sukthit, Zafo u caktua në një grup specialistësh të Ministrisë së Bujqësisë për të

marrë pjesë në Panairin e Bujqësisë në qytetin e Veronës. Ishin tre vetë dhe detyra kryesore ishte blerja e disa demave dhe materialeve të tjera blektorale, si dhe disa laboratore portative për blektorinë.

Pothuajse çdo ditë binte shi. I ftohti ishte i lagësht, megjithatë ata pothuaj i kishin mbaruar kontratat në shumicën e pavioneve të "Fieragricolës '77". Ishin ditët e fundit të panairit, e mbas dy javë pune intensive e të lodhshme do të ktheheshin në Romë, e që andej do niseshin për në Shqipëri.

Në Romë ishin të lirë, shëtisnin e nuk ngopeshin me mrekullitë e shumta të saj, ashtu siç ishin kënaqur edhe me bukuritë e Veronës. Prisin ditën që do ktheheshin. Por një telefonatë në hotel, i njoftoi të paraqiteshin te ambasadori. Ankthi, kjo kategori që i shoqëronte çdo çast, hyri në shpirtin e tyre dhe ashtu të tromaksur takuan ambasadorin. Çuditërisht ai ishte i

qeshur, dhe i prezantoi me një burrë simpatik, të moshuar.

- Profesor Mariani - tha ambasadori - është kryetar i shoqatës Itali- Shqipëri, është arbëresh, shkencëtar gjenetist në fushën e cerealeve. Ju -vazhdoi ambasadori - jeni ftuar për katër ditë në shtëpinë e tij dhe do të bëni një program suplementar. Besoj se do të kaloni shumë mirë në shoqërinë e profesorit, mikut tonë të dashur. Ju shkoftë mbarë!

Të çuditur, u nisën me makinën e profesor Marianit. Që nga ai çast nuk u zunë këmbët dhë. Panë ferma të mëdha që kultivonin grurë me fara të reja, institute shkencore për gjenetikën e shumë gjëra që kishin të bënin me bujqësinë.

Një ditë u nisën drejt Peruxhias, e më tej do të përfundonin në Rekanati, një fshat me ngulmime të hershme arbëreshe. Në këtë fshat, pranë Adriatikut, profesor Mariani kish gjetur të fejuarën arbëreshe për djalin e tij.

Një nga farërat e tij më të mira, profesori e kish pagëzuar me emrin shkencor e komercial " Rekanati " .

Udhëtimi i asaj dite, që nga Roma u nis e vazhdoi me një shi gri, të mërzhitshëm, të pandashëm ndërsa vetura përshkonte me qindra kilometra nëpër autostradë.

Xhakomo Leopardi, poeti i dytë më i rëndësishëm në Itali, pas Dantes, kish lindur në 1798 në Rekanati dhe vdiq në 1837 në Napoli, pranë Vezuivit.

Ata po shkonin në Rekanati, në vendlindjen e këtij poeti të madh, në mars të vitit

1977. Vinin nga një vend, Shqipëria, ku Leopardi nuk njihej shumë, e për më tepër po ta lexoje në italisht mund të kishe probleme!

Me poezinë e Leopardit, Zafo ishte njohur që në vitin 1975. Në atë kohë, një shok besnik i tij i tij, Piro, mbasi mbaroi Fakultetin e Letërsisë në Universitetin e Tiranës, bënte zborin ushtarak. Së bashku me studentët e letërsisë ishin dhe ata të mjekësisë. Kështu që Maks Cikuli, i biri mjekut të njohur Zisa Cikuli i huazoi shokut të Zafos librin me poezi "Poeti del mondo", botim italisht i vitit 1941. Aty Zafo njohu midis shumë poetëve edhe Leopardin, Aleksandër Bllokun, Edgar Allan Poe, etj. Poezinë e bukur " Gjineshtra" të Xhakomo Leopardit, e kishte mësuar vende- vende përmendësh.

Duke ecur nëpër shiun e asaj dite, drejt Rekanatit, profesor Mariani duke ngarë makinën me atë qetësinë e tij klasike u thotë:

-Sot do t'ju ofroj dy të papritura. E para është darkimi me bashkëpatriotin tuaj, profesor Androkli Baltadorin dhe e dyta është njohja me vendlindjen e poetit të madh italian Leopardi. I befasuar, Zafo në mënyrë krejt të çuditshme filloi të recitojë disa vargje të poezisë "Gjineshtra".

Profesori, sapo dëgjoi, priti sa gjeti një xhep të autostradaës dhe ndaloi makinën. I mrekulluar u tha se si ka mundësi të njihte Leopardin. Mbas një shpjegimi racional që i bëri Zafo, më pas ai i kënaqur ngiste makinën duke recituar edhe ai vargje nga Leopardi. Ata ishin pothuaj me mendje të humbur dhe në të vërtetë nuk dinim si të vepronin. Por profesori

i nxorri nga ky siklet. Filloi të diskutonte me ta për vlerat e romantizmit të veçantë të Leopardit. E ndërkohë Zafo i fliste për gjineshtrat që rriteshin në kodrat argjilore të Currilave dhe për ato që rriteshin në faqet shkëmbore të Shkëmbit të Kavajës. I tregonte me delikatesë për lulet e verdha që zbukuroni majat e fijeve të këtyre gëmushave. Dy shokët e Zafos vetëm buzëqeshnin e dëgjonin të kënaqur.

Me profesor Androkli Baltadorin ata kaluan një mbrëmje të jashtëzakonshme. Me origjinë nga Korça, profesori shqiptar ishte personalitet në Universitetin Bujqësor të Peruxhias dhe konsulent shkencor pranë Qeverisë Italiane për problemet e bujqësisë. Por të flasësh për jetën e këtij profesori të mrekullueshëm korçar - mendonte Zafo - duhej të shkruaje të plotë takimin me të, por të mbetej sekret, sepse siç u a tha dhe vetë profesor Baltadori, atë nuk e linin të hynte në Shqipëri. Një histori e dhimbshme gjer në pabesueshmëri.

Rreth orës 12.00 të natës, arritën në Rekanat. U sistemuan në një hotel të vogël. Po kalonin natën në një fshat malor me popullsi arbëreshe e italiane. Por e veçanta tani ishte se ky fshat qe vendlindja e Leopardit të madh. Leopardi në ditaret e tij ka lënë shënime për marrëdhënie të shkëlqyera me fqinjët arbëreshë të Rekanatit.

Të nesërmen, profesor Mariani erdhi me dy tufa të bukura me lule dhe me gazetatat e ditës e tek fliste i ngazëlluar, gati gati si një fëmijë e Zafos i shkante ndërmend krejt padashur që ishte gjynah që nuk do t'i tregonte asnjërit në

Shqipëri për këto ngjarje të bukura.

-Do të vendosim lule në bustin e Leopardit-tha, duke shtuar se ato lule nuk ishin të blera.

I mblodha nëpër shtëpitë e arbëreshëve, e të shumtat te krushku im - fliste gjithë gëzim e i fërkonte buqetat me dorë.

Një çast solemn, rrahje zemre të forta dhe përulje ndaj bustit të Poetit. Vendosën lulet dhe u përshëndetën me disa fshatarë që shikonin me kërshtëri.

Gjatë ditëve që shoqëroheshin nga miku arbëresh, profesor Mariani, ky shkencëtar i thekur, mendja i shkante sa te gjineshtrat e Currilave e sa te busti i Leopardit.

Kësisoj, gjineshtra mori tek Zafo formën e një simboli të fuqishëm, lulet e së cilës me delikatesën e verdhë i ndërronin biografinë makies jeshile, " Lules së shkretëtirës" siç e quante Leopardi.

Ndërsa përpara tij shfaqej shkëmbi i stërmadh i Kavajës ku makiet jeshile dhe të verdha gjatë muajit maj, dukeshin si njolla në pikturat moderne në grinë masive të Shkëmbit.

Por, si në kodrat e lashta të Currilave, ashtu dhe në Shkëmbin e Kavajës, përballë gjallonte madhështor deti, i cili rrafshonte pothuaj çdo mendim naiv e keqardhës për makiet.

Vonë, shumë vonë, Zafo ishte njohur thellë me veprën e Leopardit dhe sidomos për artin e tij. E sidomos për historinë e shkrimit të " Gjineshtrës" të cilën e shkroi në një vilë rrëzë kodrave poshtë Vezuvit. Toka e shkretë e atyre kodrave a nuk ngjante me argjilën e zhveshur të

Curilave?

Përsëri vonë kish kuptuar jo vetëm lidhjen miqësore me arbëreshët që poeti e çmonte, por dhe pikërisht për ngjashmërinë e tokave ku gjallon gjineshtra.

Gjineshtra mbron rrëshqitjen e argjilës dhe pengon thellimin e kanaleve që lë nga mbrapa dimri i lagësht. Njëlloj si me rrëshqitjen e llavave të ftohura atje larg në Napoli.

Prandaj poeti kish besim pikërisht te gjineshtra e cila ashtu siç mbron natyrën përreth, e zbukuron dhe e mbush me aromë të këndshme, edhe njerëzit shpresojnë se dhembja mund të influencojë në pastrimin e njeriut e ta shtyjë drejt një fundi të shumëpritur e të dobishëm: solidaritetit njerëzor.

Dikur gjeti një konstatim befasues të Moikom Zeqos në librin e tij “ Syri i tretë”. Aty gjeti lidhjen shpirtërore midis Leopardit dhe poetit tonë të madh Naim Frashërit. Nëpërmjet studimit të Kostaq Cipos, ai citon këtë të fundit: “ Poeti italian Lepoardi dhe Naim Frashëri i japin dorën njëri- tjetrit “.

Dhe vazhdon të citojë vargjet e Leopardit:

“ ... Dimmi ove tende

Questo vagar mio breve?

Che fa l'aria infinita,

e quel profondo infinito seren ?

Che vuol dir questa solitudine immensa?”

të cilët tingëllojnë në shqip:

... Thuajmë ku synon

Ravgimi im i shkurtër?

Ç'bën ajri i pafund,
ajo pafundësi e thellë dhe e kthjellët ?
Ç'do të thotë
kjo vetmi e pamasë?

Pa hyrë thellë në analizat për veprën e Leopardit, vetëm duke lexuar poezinë "Gjineshtra", pa dashur mendja i shkonte herë te Witmani, që përhapri forcën e dashurisë njerëzore vetëm me fijet e holla të barit, e herë te poeti Xhorxh Bajron i cili njëlloj si Leopardi largohej nga Anglia e shëtiste vendet e çuditshme të Mesdheut. Tre herë u largua Leopardi nga Rekanati e shkoi në qytete të ndryshme të Italisë. Tre herë u kthye nga Rekanati gjithmonë e më shumë melankolik dhe i dëshpëruar.

Është pikërisht gjineshtra që e hidhte te këto poetë: Naimi, Witmani, Bajroni.

Teoricienët e letërsisë kanë gjetur te Leopardi dhe te vepra e tij, poetin modern. Ai, nëpërmjet ndërgjegjes së vet poetike arriti të njohë e të masë problemet e ndërgjegjes, të së vërtetës, e në fund të fundit të mbijetesës njerëzore.

Për sa i përket dhimbjeve fizike dhe shpirtërore që ndikuan së tepërmi në poezinë e tij, kritika Leopardin e ka cilësuar si të afërt me Pol Valerynë e me Bodlerin.

Mjafton të lexosh " Idilet" e do të mendohesh shumë thellë për botën njerëzore e të ardhmen e saj, do të mendohesh se edhe po të ishte Leopardi në bregun e madhërisëm të Currilave, kështu do shkruante, njëlloj.

Kishin kaluar shumë vite që nga marsi i

vitit 1977. Sa herë që Zafu kujtonte Rekanatin e ngjarjet e asaj kohe, bënte, ç'bënte dhe dilte nga kodrat e Currilave. E sidomos në muajin maj. Aty nën kodrat e Currilave midis peisazhit me det e me pisha, kur gjineshtrat kishin çelur lulet e shpresës, ato dukeshin më të mëdha, me ngjyrë më të theksuar dhe me aromë që pushtonte tërë hapsirën.

Këpuste nga këto lule dhe i hidhte në det. E ç'mund të bënte më shumë atëherë! Shpresonte që rryma të fshehta nënujore të çonin ato lule magjike pranë brigjeve karshi, nën kodrat e Rekanatit e aromën e tyre shqiptare ta ndjente busti i Leopardit. Kishte një lloj trazimi tek hidhte këto lule në det. I kujtohej studimi i fshehtë që kish nisur të shkruante për simbolin e gjetes së dushkut ndër shqiptarë. Ndër mend kishte Lean, atë zeshkanen që ia kishte trullosur trutë. I ndodhte shpesh që t'i ngatërrohej fytyra e saj nëpër faqet e shkrimeve të tij për veterinarinë apo dhe në ato faqe ditari. Ah, ai ditari i fshehtë që herë e kënaqte deri në thellësi të shpirtit të tij dhe herë e çonte mendjen te rreziku se mos ndonjë kontrollor i rregullave të shtetit e lexonte dhe pastaj....

Prandaj pezmatohet që nuk mund ta bënte të ditur me miqtë e tij këtë studim të çuditshëm për një gjethe por që do të thonte shumë gjëra më vonë. Nuk ia mbante. Thjeshtë kishte frikë, sepse ky simbol i shqiptarëve kishte lidhje paralele me periudhën e mbretërimit të Zogut të parë por dhe me periudhën e Raihut të tretë në Gjermaninë fashiste. Pavarësisht se ai kishte

frikë faktet ishin kokëfortë. Por ai e anashkalonte me qetësinë e tij proverbiale dhe vazhdonte të recitonte.

Recitonte vargjet më të bukura të Leopardit. Dhe e mbante të fshehur gjithçka që ai kish kaluar në ato ditë të mrekullueshme në Italinë e artit. Dhe pastaj mendimet e tij shkonin të tëra mbas fytyrës së Leas. Si një lum i vrullshëm ushqyer me presionin e gjithë atyre mendimeve të mëparëshme.

13.

Sado që frika i kalonte në periudha të gjata kohe, kohë që nuk lidhej me ndonjë rrugë jashtë shtetit, prap se prap ajo shfaqej në vende të çuditshme, vende që nuk kishin lidhje me kufirin. Në fakt kufiri ishte prezent, por në një formë tjetër, virtuale. Përshembull një palë letra bixhoxi që i kishte dërguar një shok i fëminisë e që ishte marinar me anijet tregtare në portin e Durrësit, ishin refleksioni i kufirit, një pako e mbështjellë me letër celofan hermetikisht si për të lënë frikën aty brenda e për të mos mundur ta hapje. Një komplet “make-up”- i që bleu në Itali dhe e kaloi pa e vënë re në doganë, ishte dhurata e tij e fshehtë për Lean. Edhe kjo dhuratë përmbante në vetevete frikën. Kjo frikë ndoshta e futi jetën e Zafos në një hulli të papritur, një drejtim i paimagjinueshëm në ato vite të jetës shqiptare. Veç një gjë uronte ai, atë që me Lean, të mos kishte probleme. Edhe pse ishte e bërë nuk para e kishte aq shumë merak. Meraku ishte në se ndonjë shoqe e Leas merrte vesh për dhuratën që i kish bërë Zafo dhe një spiunllëk i lezetshëm dhe “padashje” e çonte Zafon në një rrënim total.

14.

Ishte një ditë e bukur pranvere e gjelbërimi në fushat e Hamallajt të fermës së Sukthit harlisej, sidomos pemët e gëmushat anës rrugës. Në një klub të vogël në qendër të sektorit, Zafo ishte ulur me një mik të tij, mësues të shkollës aty pranë. Miku i tij me emrin e veçantë Toto ish drejt moshës së tretë, me origjinë nga Gjirokastra dhe shumë i qetë në të gjitha drejtimet. Tek pinin nga një kafe, sytë e Zafos shpesh drejtoheshin nga dora e majtë e Totos ku në gishtin e mesit fekste një unazë në të argjendtë.

Shpeshtësia e shikimeve të Zafos sikur e turbulloi Toton. Ky turbullim sa vinte dhe forcohej deri sa plaku sado i qetë ishte në përgjithësi shpërtheu:

- Ç' dreqin ke që e sheh këtë unazë?

Zafo i kapur si në befasi, i tha me ngadalë:

-Thjesht po shoh kokën e unazës, se si më duket, një figurë që do të thotë diçka.

Fakti ishte se koka e unazës pak a shumë ishte një rromb me brinjë të harkuara nga brenda, një rromb barabrinjës pak a shumë si figura e stilizuar e spathisë në letrat e bixhozit.

Frika

-Ta dish, Zafo, se je i vetmi njeri deri më sot, që mbas kaq vjetësh që e mbaj unazën në dorë zbulove një të fshehtë që për mua është e rëndësishme.

Hoqi unazën e çuditshme nga dora dhe ia tregoi Zafos. Nga brenda ishte gdhendur kryqi svastik i Hitlerit. Zafo u trondit, për të mos thënë që u frikësua, ndërkohë që i kërkoi ndjesë mikut të tij për këtë veprim të pamenduar që ai bëri.

Miku Toto, heshti dhe piu një gotë raki përnjëherë e pastaj foli me zë të ulët:

“Dëgjo miku im, as mos u shqetëso dhe as mos u tremb. Nga unë kurrë nuk do të hapen dhëmbët për të shqiptuar diku emrin tënd sido që të jetë. Fakti që ti dallove një veçanti në këtë unazë tregon se kam të bëj me një njeri jo vetëm të zgjuar, por dhe studjues të përkorë. Që këtë e tutje ne të dy do ta kemi këtë sekret të përbashkët, prandaj më dëgjo me vëmendje:

“ Do mbash mend një emër: Hans Eiche, emër që është i lidhur ngushtë, shumë ngushtë me këtë unazë. Hansi është djali i Otos, oficerit gjerman që i dha këtë unazë vëllait tim gjatë luftës së fundit. Se si e qysh, historinë e kësaj unaze do të ta tregoj më vonë. Por Hansi sot jeton në Berlin dhe jep leksione në Fakultetin e historisë së mesjetës në Universitetin e lirë të Berlinit, një nga katër Universitetet që ky qytet ka. (Zafo më vonë mësoi se ky Universitet ishte futur në listën e Universiteteve elitarë në Gjermani.)

-Kam korrespondencë me të - vazhdoi me kujdes plaku Toto - një korrespondencë të fshehtë që deri tani nuk e ka pikasur asnjë sigurims apo i

ngjashëm me ta. Ti me siguri, do të më thuash që ç'punë ke ti me këtë ngjarje. Unë kërkoj që ti duke mësuar historinë e unazës, të vazhdosh një kërkim që unë e kam filluar me kohë. Një kërkim që unë e kam si një amanet nga vëllai im e ndërmjet tij dhe nga gjermani Hans. Ky kërkim po vazhdon sot nga Hansi, ashtu siç ta thashë që në fillim. Ai ecën sipas mënyrës së tij, por unë dua që ta shoh studimin në ndriçimin ilir apo parailir.

Këtu e përfundoi shpalosjen e fshehtësisë Toto dhe rrinte e vështronte herë lart, diku në tavanin e kafenesë e herë shihte Zafon drejt e në sy.

-Më duket sikur po shoh filmin hungarez," Unaza me kalorës"- i thonte Zafo plakut duke qeshur por duke menduar edhe për atë gjënë tjetër, atë frikën e përhershme që i filloi ashtu si kot së koti në fillim të punës në fermë. Sa ishte në shkollë, për gjashtëmbëdhjetë vjet më radhë as që i shkonte ndër mend se dikush apo disa "dikusha" do të merreshin me jetën dhe punën e tij. Në mendje i vërtitej ajo gjethja e dushkut dhe fletët tashmë të zverdhura nga koha të studimit të tij.

Zafo e quante si një shans njohjen me Toton. Ai njeri sikur nuk ishte i lindur dhe i rritur në Shqipëri. Shpesh i dukej si një Faik Konica, si një erudit jo vetëm për studime dhe dituri teorike. Ai ishte dhe tepër praktik. Ja se çfarë i tregonte një ditë Zafos:

-Ti Zafo një ditë më tregove diçka për punën e atij filmit hungarez "Unaza me kalorës". Me të vërtetë një histori e bukur me fisnikër e

me njerëz të aristokracisë së asaj kohe. Por mos harro se fisnikëria akoma ekziston, jo te të gjithë shqiptarët por në fund të fundit ekziston.

Ti i di fare mirë marrëdhëniet e mia me gjermanin Oto dhe me të birin. Rreth viteve '60 si shumë gjëra që mungonin në tregun shqiptar ishin dhe gurët e çakmakut. Ka shumë histori se si futbollistët tanë kur shkonin në vendet e lindjes i sillnin ato kontrabandë dhe fitimet në ato vite ishin shumë të majme. Por kur shteti shqiptar u prish me sovjetikët atëhere edhe marinarët polakë nuk vinin më në Durrës dhe nuk kishte as orë dore, as gjyslykë dielli, as rroba banje edhe as gurë për çakmakë.

I bëj një letër Otos, i cili atë kohë ishte gjallë. I shkruaj këtë problemin e çakmakëve. I sqaroj se është një punë me shumë rrezik e duhej gjetur një mënyrë inteligjente për të mos u kapur. Ai që me çdo kusht donte të më ndihmonte e që disa herë më kishte dërguar marka nga Gjermania, por mua m'i kishin bllokuar në postë dhe nuk m'i dhanë kurrë. Prandaj ai dërgim të hollash nuk u bë më dhe ai ishte shumë i mërzhitur sepse siç më shkruante vazhdimisht ai kishte një rrogë apo pension shumë të mirë e ato marka që mund të dërgonte nuk përbënin aspak shqetësim në jetën e tij.

Këtu e ndërpreu Toto bisedën e tij që mua po më dukej si skena filmash me spiunazh.

-Do ta tregoj një ditë tjetër se si më vinin gurët e çakmakut! - më tha ai duke qeshur por le të rikthehemi në ato punërat e tua që i ke për merak. Po të flas pak më tepër për unazën time.

- Vathi prej sermi ka një histori - tha duke qeshur ai plak që nuk dukej si tillë- ai tregoi pikërisht historinë e këtij vathi. Në figurë ishte me të vërtetë kryqi svastik por në një logo mikroskopike kishte gjarpërin që gëlltit bishtin e vet. Ishte simboli i Oroborosit, gjarpërit hermetik të alkimistëve që përfaqëson kozmogoninë, fillimin dhe fundin në amëshim. Në lashtësi admirohej kulti i ripërtritjes së jetës. A mos vallë kjo “unaza me kalorës” që me simbolin e kalit të ishte më e fuqishme se gjarpëri? Apo, mos vallë duhej të kishte një simbol tjetër që të gjallonte në fletët e shkruara e të pashkruara të historisë së shqiptarëve. Po ja, është shqiponja. Po ajo është. Po mos ka të tjera, si puna e gjarpërit të ilirive apo buzmit.

Ooo, ja se ç’i erdhi në mend ashtu si një ndriçim rrufeje në një natë pis të zezë. Po në të njejtën sekondë që i lindi ky mendim bashkë me të, pothuaj paralele u shfaq ajo, frika. Përse i duhej atij të diskutonte një simbol tjetër, kur anëtarë të vjetër e të rinj të Akademisë së shkencave tutje e tëhu Tiranës dhe Prishtinës s’merreshin me kësi punësh!? Sikur nuk i mjaftonte dhe bashkësia në sekretin e unazës së plakut Toto.

E cili ishte ai mendimi rrufe në natën e zezë të Zafos?

Shoku i tij më i ngushtë ishte patjetër Kurt Dushku, ai që e këshillonte vazhdimisht në shumë gjëra. Që quhej Kurt për Zafon si për çdo shqiptar tjetër nuk përbënte asnjë edhe një shqetësim, apo ndonjë lloj përshtypje. Kurt kishte me shumicë në Shqipëri. Por ai, Zafo u

Frika

step tek mendoj për buzmin, atë lloj druri që malësorët e vinin nën kokë dhe që e adhuronin në ditë të posaçme të vitit si një gjë të shenjtë!

Kurti mbiemrin e kishte Dushku. Kjo ishte se ç'na ishte. Edhe Kurt edhe Dushk...

Kishin kaluar shumë kohë dhe kjo ide i vinte Zafos shpesh nëpër mend. Po me Kurtin kurrë nuk e kishte shprehur këtë ide. Ndoshta nga frika se mos i hapeshin dhëmbët dhe i tregonte për unazën e plakut Toto. Ndoshta se ngjashmëria e emrit Kurt me emrat gjermanë do të ngjallte dyshime dhe pastaj frika do të merrte përmasa të tjera në shpirtin e Zafos. Por në të vërtetë gjithçka ndodhi ndryshe ashtu në mënyrë të pakuptuar, por shoqëruar gjithmonë me atë frikën e lemerishme.

15.

I shte udhëtimi i dytë mbas Kinës. Siç e kishte përmendur shpesh Zafo, ishte udhëtimi i parë në një shtet perëndimor. Ishte një udhëtim në Itali dhe imagjinata e shumë njerëzve mund të thurte me qindra struktura merimangash ngatërruar me gjethe të verdha...

Ai udhëtim u realizua me shpirt ndër dhëmbë. Zafo dhe dy shokët e tij nga Ministria e Bujqësisë, dy specialistë të zot, mezi arritën të siguronin ftesën nga Panairi i Fieragrikolës së 77 - të në Verona. I ndihmoi tiranasi i zgjuar H.S. që atëhere punonte në Makinaimport. Pa këtë ftesë edhe kryeministri Adil Çarçani nuk mund të jepte urdhër për t'u nisur grupi.

Panairi kishte filluar ditën që ky grup u nis dhe jo me avion por me një veturë "Fiat" të Parkut të delegacioneve. Ideja e nisjes me tokë ishte që të kapej panairi në ditën e dytë duke e çuar grupin në aeroportin e Titogradit, pastaj në Beograd e pastaj në Milano, aty ku ishte selia e Dhomës së Tregëtisë së Republikës së Shqipërisë e që zyrtarët e saj do t'i shoqëronin për në Panairin e Veronës.

Frika

Zafos nuk i pëlqente kjo lloj nisme, jo për gjë, por prania e dy shoferëve të panjohur, udhëtimi për në Hanin e Hotit, një pikë kufitare e atrofizuar nga mosqarkullimi...

Frika u dyfishua dhe në mendjen e Zafos mundësia e kalimit të kufirit ishte pothuajse zero.

Pasi kaluan Doganën shqiptare duke hyrë në tokën jugosllave përpara u doli një oficer serb me pamje të bëshme e tepër serioz. Mbase u kontrolluan pasaportat, oficeri kërkoi të hapej bagazhi sipas rregullit. Duke treguar secili sendet e veta, i erdhi radha përfaqësuesit të mekanikës në Ministrinë e Bujqësisë. Në çantën e tij oficeri pa pesë libra të Enver Hoxhës, "Raport i kongresit të katërt". Duke menduar se grupi i tyre do të konsiderohej si grup diversioni, Zafo u zbeh në fytyrë e jo më pak dhe të tjerët. Ai i ministrisë spjegonte me një serbishte të çalë se ato libra do t'i çonte në ambasadën shqiptare në Beograd dhe se nuk kishte qëllim të keq.

Zafo, i bërë krejt meit po mblidhte forcat e të përballonte kthimin prapa, duke konsideruar grupin për diversion politik apo propagandistik. Por ndodhi krejt ndryshe. Oficeri serb shikonte njërin libër dhe e kish hapur në faqen ku ishte fotografia e Enverit, natyrisht bardhë e zi. Të tërë dridheshin. Gjatë kohës që punonjësi i Ministrisë mendohej të mbronte disi faktin që ai kishte marrë me vete libra politikë, oficeri rrinte e vazhdonte të shihte fotografinë e Enverit. Në një moment krejt të papritur tha : "To je muzh" - "Ky është burrë" dhe duke buzëqeshur lëshoi

librin në bagazhin e veturës dhe i uroi rrugë të mbarë.

Ishte një çudi e madhe. Por ata u lumturuan duke shijuar shpejtësinë e makinës në rrugën e ngushtë malore që të çonte drejt aerodromit të Titogradit. U kish mbetur në mendje qëndrimi i oficerit serb. Një lloj apokalipsi mendësor.

16.

16.

jë bisedë miqsh në Facebook:

Vesel Xhaferri Celiku:

Përsëndetje Zoti Isuf! Si ja kaloni? Ç'kemi atje në Durrës? Jeni nga Durrësi?

Unë jam mirë po asht një kënaqsi që kam një mik si asht zoti Prof. Zafo se kemi biseduar dhe kemi patur mirkuptime, ku mendimet e zotit Prof. Zafos i kemi vendosur në peshore. Besoni se në kohët e vjetra tek piramidat asht vendos matsi ai që mat, peshon dhe ja kështu se zoti Prof. Zafo ia kaloji me atë peshën e drejtësisë ku unë për veti e pashë ndryshe...!

Po si erdha deri këtu, ajo ishte një nga pikat e mija ku shumë shpejt kuptova se kam një njeri jo për interes po me një dashuri hynjore. Po si mund ta them unë në shkollën e artit si Artist, dega e Fakirave, kisha mundësinë që njeriun me të pame ta njohësh se kush asht dhe ja kështu unë nuk them se gjithçka që shkëlqen nuk ashtë flori. Por ja ku njerëzit kur takohen dhe komunikimi dhe mendimi për një të vërtetë asht ajo kur njeriut i flet syri i tretë, por nuk e kupton njeriu i thjeshtë se asht diçka e fshehtë jo se e ka fut në kuletë apo në valixhe.

Kur them kështu del se njeriu që ka të mjaftushme atë që ka, asht i gëzuar e nuk sheh

të metat te tjetri po i sheh punën.

Në një rast ku pata një angazhim pa asnjë fije interesi ku kisha disa persona, një nga këta Zoti Prof. Z.M. dhe Zoti Skënder Rusi ku këta të dy ishin krejtësisht ndryshe nga ata të tjerët. Dhe ja nga ajo kohë unë kam patur kontakte dhe del ai Peshë Matësi i fjalës, i mençurisë, i guximit, jo prekse, jo kundërshtare por e kuptueshme me një fjalor dashurije por për të drejtën dhe disa momente ku njeriu i thjeshtë ngopet shpejt dhe vjell pa dashtë por unë ju them se të njerëzit që dinë ta gjejnë momentin ata dinë edhe ta shesin dhe dinë të vlersojnë por këtu mund të them se “Zoti Prof. Z. M. ka një përvojë nga e kaluara e egër asht rujtun si delja nga gërshanët, i thonë ke neve ku me një mençuri ja ka dal ku unë vetëm e shoh se keni fatin që keni një njeri të tillë në Durrës, po ja se si nuk ka një drejtësi.”

Njerëz të etur për pushtet ka në elitat shqiptare si në Shqipëri, Kosovë, Maqedoni, të korrumpuar dhe nuk dua të flas për politikë se jemi ngopur por jam i mendimit që duhet ta marrin në dorë të gjeneratës së re mjaft urrejtje dhe fyerje por duhet një bashkim pa interes personal o familjar po kombëtar, atëherë mund të shkohet përpara secili në profesionin e vet që ka përvojë. Më fal se ndoshta e teprava po ja zoti Zafo asht i shkëlqyshëm dhe i vlefshëm ka ideja fantastike e shilon ndryshe të ardhmen nga të tjerët e ku do të ketë fryte.

Të fala, kalofshim mirë mik Isuf.

Isuf Miha: Vetëm suksese, jeni një lis i madh për suportin që i jepni prof. Zafos, ju meritoni

superlativa me konsiderata! Isuf.

Vesel Xhaferri Celiku: Flm. i nderuar, un gjeta te zoti Zafo nji të vërtetë e vetëm të vërtetë, i vendosur dhe fliste me syrin e tretë ku tek Artistët dhe kritikët kanë nji fshehë pa kufi për atë që ju thashë, asht njeri i së vërtetës! Flm. zoti Isuf Miha, klm.

Isuf Miha: Ju lutem privilegji është për mua po z. Xhaferri uroj se shpejti të takohemi në klubin më sinjifikativ "Oscar Wilde", unë i kam shumë detyrime prof. Zafos.

Vesel Xhaferri Celiku: Patjetër do të kemi takime por për momentim jam i zanun me nji ekspozitë personale këtu në Zvicër në Muzeun Kombëtar të Radio Beromünster Frei në vitin 1930 deri 1995 ishte në funksion e tash Muzeu i Kulturës Kombëtare Zvicër dhe i angazhuar, por do ta gjejmë kohën e duhur ku mund të vite për nji vizitë të shkurtër por kur do të jetë koha, kismet, klm dhe ju prsh e punë të mbarë në Klubin "Oscar Wilde".

17.
Në një ditë të bukur pranvere, Zafon e thërritën në Ministrinë e Bujqësisë dhe i thanë që diku andej nga ora 12. 00 do të paraqitej në zyrën nr. 13. Të pyeste se përse e kishin thërritur, ishte e kotë. Askush nuk do t'i përgjigjej. Askush nuk do ta sqaronte.

Në orën e caktuar ai trokiti dhe dera u hap nga një zyrtar që Zafo nuk e njohte. Zyrtari e ftoi te ulej dhe mbasi i bëri një hyrje gati bajate për shëndetin e për punën, duke i ngulur sytë e pyeti:

-Ç' mendim keni për FBI -në?

Zafo u trondit para se të kuptonte pyetjen, ose më mirë të them se ai që i frikësuar gjer në palcë kur priste aty në pllakat e korridorit të ftohtë. Ashtu, i zbehtë, shihte me vështirësi fytyrën e zyrtarit.

-Nuk ju kuptoj!

-Po nuk ka nevojë të kuptosh, akronimi FBI është prezent në fermën tuaj, prandaj ti duhet t'i përgjigjesh kësaj pyetje që unë po ta bëj pa të keq.

Zafo, ngadalë po vinte në vete dhe po kthjellohej. Pati kurajën, guximin që t'i thonte se ai nuk dinte që ekzistonte një akronim i tillë në

fermën ku ai ishte një nga drejtuesit. Për më tepër ai i tha ashtu me një zë që sa vinte e po forcohej se ky akronim i tingëllonte tepër i çuditshëm.

Tjetri nuk e priste këtë reagim, kuptoi se kishte të bënte me një njeri jo budalla.

-Përse të tingëllon i çuditshëm- i tha zyrtari jo pa nervozizëm. Besoj e dini që "FBI" nuk është "Furnizimi Bujqësor Intensiv", por shkurtimi i fjalëve të një agjencie informacioni sekret amerikan..?

-Aaa... Po, po tani ju kuptoj shumë mirë, por të më falni shoku, më falni se nuk ua di emrin, ju kuptoj që ju më keni thërritur gabim!-

-Ashtu, dëgjo këtu, unë nuk jam aq tuaf sa që ti të fillosh e të tallesh me mua. Por tani po hyj unë në temë. Çfarë tregon shënimi në ato frezat që përdorni ju në fermë, një shënim në ballë të këtyre frezave? Më thuaj ti me fjalët e tua se unë di pastaj se si ti rregulloj.

Zafo, i ndodhur në një situatë tepër të nderë, po matej që ta shante, por diçka nga brenda e komandonte që të mos gutej, por të gjente një rrugëdalje të llojit oportunist por jo konformist. Thjeshtë Zafo iu përgjegj se frezat kishin ardhur nga një uzinë mekanike e prodhimit të makinave bujqësore që ndodhej në Shkozët të Durrësit. Më tej Zafo duke mos e lënë zyrtarin të fliste i tha se kishte pyetur tek zyra e projektimit të kësaj uzine dhe ai akronim shpjegohej me fjalët e gjata "Frezë bujqësore e tipit "I".

Zyrtari, tek dëgjonte këto shpjegime të Zafos, shtrembëronte vazhdimisht turinjtë e tij, edhe pse të deformuar i kishte tiparet e tharta. Ai nuk foli

por i tha Zafos se nuk do ta kishte të kollajshme për të kaluar këtë situatë të rrezikshme. Iku dhe u zhduk si një hije, si një qenie që sikur nuk kishte qenë aty.

Kishin kaluar shumë ditë dhe çuditërisht atë zyrtarin e kishin pushuar nga puna. Zafos këtë lajm ia komunikoi drejtori i fermës, një burrë babaxhan, një nga ata persona që të injektonin vetëm mirësi dhe gëzonin respektin e shumë njerëzve të thjeshtë.

Ç'kishte ndodhur?

Drejtorin e fermës e kishte thirrur ministri i bujqësisë që në atë kohë ishte Piro Dodbiba. Në zyrën e ministrit ishte dhe ai zyrtari që kishte akuzuar Zafon për spiunazh. Mbase drejtori u njoftua për këtë ngjarje, sipas fjalës që mbajti ai zyrtari fytyrë shtrembët, ministri i tha drejtorit se si i dukej ky denoncim.

Drejtori i fermës më të madhe në Shqipëri, fermës që mbante me ushqime gjithë Tiranën e shumë më gjërë, filloi të qeshë dhe menjëherë tha:

- Ai djalë është spiun po aq sa mund të jem dhe unë. Në fund të fundit ky shoku duhet të lidhet me organet e sigurimit të shtetit dhe të na japë një raport të siglur nga drejtori i zyrës kryesore në Ministrinë e Brendshme. Vetëm atëherë unë do të aprovoj këtë denoncim. Po ju them edhe diçka shoku ministër- tha jo i qetë drejtori - ky njeri duke u kthyer nga zyrtari - është një person që merret me spiunllëqe duke dëmtuar njerëzit që punojnë. Ai flet në emër të Partisë dhe në fakt plotëson trillet e veta, ngaqë është i paaftë dhe

Frëkë

nuk di të bëjë asgjë pozitive në dobi të njerëzve. Sido qoftë ai të sjellë raportin nga njerëzitë e specializuar, në se jo, ky njeri duhet zhdukur nga zyrat e Ministrisë së Bujqësisë.

Ministri e aprovoi këtë mendim dhe pas pak ditëve zyrtari i etur për ligësi u pushua nga puna. U vërtetua se gjithçka ishte inisiativë e tij.

18.

Ishte viti 1990 kur nga ministria e Bujqësisë Zafon e njoftuan se do të shkonte si vizitor në një nga fermat e mëdha të Bullgarisë. Së bashku me një inxhiner të

Drejtorisë së Bujqësisë, Vasil ia thonin emrin, do të qëndronin për dy javë si të ftuar në një fermë lopësh, natyrisht të administruar nga shteti bullgar.

Ishte një njoftim që Zafos nuk i solli kurrfarë frike. Ishte viti 1990 kur shumë gjëra frikësuese po zbeheshin, lufta e klasave kish filluar të zbutej, përëndimi dukej si një modë e preferuar...

Më në fund- thonte Zafo,- nuk kam frikë nga kufiri. Por gabohej!

Atë ditë u nisën herët, diku nga ora 00.05 e mëngjesit nga aeroporti i Rinasit me destinacion fillimisht Budapestin e nga darka do të niseshin për në Sofje.

Tek po merrnin drejtimin për nga hyrja në sallën e tranzitit në aeroport, Zafon e kapi për mënge një djalë rreth të tridhjetave që po i thonte me përulësi:

-Të lutem merre këtë arkë me ushqime se e kam për vëllain tim, që është në Budapest dhe mezi po i pret, ai vuan nga një sëmundje e keqe.

Kutia ishte e lidhur me fije spangoje, diçka si një kuti kartoni apo kompensatë, gjë që nuk kuptohej. Zafo duke menduar sëmundjen e të vllait, nuk ngurroi dhe e mori kutinë në dorë duke e mbajtur në sedilen e avionit.

Kur mbrritën në aeroportin e Budapestit, puna e parë që bëri Zafo, ishte të kërkonte shoferin e ambasadës shqiptare në Budapest. Në fakt, personi që i dha kutinë me ushqime në Rinas, i tha që atë kuti t'ja jepte shoferit të ambasadës se ai zakonisht vinte në aeroport, në hollin kryesor.

Zafo me kutinë në dorë kërkoi dhe pa diku andej nga ishin ca kolltuqe të gjatë prej lëkure e ku kishte shqiptarë. Zafo pyeti se cili ishte shoferi i ambasadës dhe një burrë fytyrëzi e plot vraga ashtu i shtrirë për shtatë palë qejfe i tha që ishte ai shoferi i ambasadës. Zafo duke i thënë Vasilit se e gjetën personin u gëzua dhe iu drejtua shoferit thatanik duke i shpjeguar që atë kuti duhej t'ja jepte, gjithmonë në se kishte mundësi, inxhinerit me emrin Astrit sepse ja kishte dhënë vëllai i tij në Rinas.

Më kot e zgjati fjalinë plot mirësjellje Zafo! Shoferi me një shqipe rrugaçësh i tha se nuk e njihte dhe vazhdoi muhabetin me ata shqiptarë të tjerë që e shihnin tërë admirim.

I mbushur plot me një mllef krejt jeshil, Zafo por edhe Vasili u tmerruan. Kutia me ushqime u mbeti në dorë dhe nuk kishte asnjë lloj kontakti për t'u lidhur me inxhinerin e sëmurë. Atëhere nuk kishin dalë akoma celularët. Në fakt, kur Zafo kishte ndjenjën e frikës që pothuaj e shkatërronte të tërin, pikërisht në ato çaste

i vinin mendime që e ndihmonin të zgjidhte problemin. Mori Vasilin për krahu dhe shkuan te zyra e kufirit të aeroportit. Aty police ishte një grua simpatike të cilës i foli rusisht dhe ndërkohë me shumë kujdes i dha një shishe konjak “Skëndërbeu” të cilën gruaja sa e pa e mori dhe e futi poshtë tavolinës.

Mbasi i dhanë fotot ajo u bëri gati dokumentat e vizës për të dalë në Budapest. Me vizat në dorë e me kutinë e ushqimeve në dorën tjetër dolën nga sallat e aeroportit dhe në trotuarin aty jashtë, kur dy djem të gjatë iu u drejtuan plot gjallëri:

- Ju keni ardhur nga Tirana?

Kuptohet që njeri ishte inxhinieri i sëmurë, një djalë i gjatë simpatik dhe shumë i edukuar. I futi një të sharë të lehtë shoferit duke i thënë Zafos dhe Vasilit që ai e dinte se atij do t’i vinte ajo pakoja nga dy pasagjerë nga Tirana. Por shoferi shpirt keq nuk ja kreu porosinë.

Ajo ditë që një ditë e jashtëzakonshme. Inxhinieri i shëtiti në gjithë qendrat e Budapestit deri sa shkoi ora për t’u kthyer në aeroportin “Feryheghi 2”.

Qe një ditë e mrekullueshme, plot diell dhe plot surpriza që vetë Budapesti të ofronte. Vetëm se fytyra e atij shoferi thatanik, Zafos nuk i hiqej nga mendja. Ishte si një plagjiaturë në mozaikun e frikës që Zafo e kish ndërtuar tashmë në shpirtin dhe në mendjen e tij. Zafo mendonte se djalli ekzistonte dhe ishin pikërisht këto lloj njerëzish që mbanin në vetë vete dëshirën për të bërë keq! Po sa shumë shofera e zyrtarë shpirtkëqinj i dolën Zafos jo vetëm nëpër kufij aeroportesh e tragetesh, po edhe në kufijtë tokësor!

19.

Ishin ditët e fundit të marsit dhe grupi i Zafos do të kthehej në Shqipëri mbasi u kthyen nga Panairi “Fieragricola 77 “ në Verona. Ishin në Romë dhe po prisnin ditën që do të ktheheshin në Shqipëri, gjithmonë nëpërmjet linjës ajrore deri në Titograd e pastaj do të shkonin në kufirin e Hanit të Hotit. Regulli në monizëm ishte që në atë kufi që kishe dalë, po në atë kufi do të ktheheshe.

Në një nga këto ditë Zafos me dy shokët ishin si zakonisht në ambasadë dhe dikush nga punonjësit e ambasadës, një burrë me dialekt shkodran i propozoi të bënin një shëtitje në këmbë nëpër Romë.

Tek shëtisnin, shkodrani fliste shumë dhe nëpër mes muhabetëve bënte pyetje të rrezikshme.

-Ja kaluat mirë në panair, he, me dreka e me darka, se këta italianët janë shumë mikpritës dhe kanë interes...- kjo ishte fraza e parë. Zafos i u duk përsëri pas kaq kohësh sikur po i lëvizte përsëri ajo hija e dyshimit në thellësi të gjoksit.

Mbasi shkodrani bëri dhe pyetje të tjera po ashtu tepër provokuese, njeri nga shokët e Zafos që ishte edhe ai shkodrani i pohoi shumë pyetje duke i treguar pa gajle të vërtetat. Por Zafos ashtu

i zhytur në dyshimet e veta nuk duroi dhe e pyeti burrin e ambasadës.

-Po ju keni ngrënë drekë me italianë?!

Shkodrani, tamam si ajo skilja e vjetër, e nuhati sensin e pyetjes dhe i tha se kush i pyeste ata, ai vetë ishte një punonjës i thjeshtë i ambasadës etj, etj.

-Atëhere përse pyesni kaq shumë se sa dreka e darka kemi ngrënë, mos vallë i regjistron diku dhe jep ndonjë informacion? Ndoshta ne nuk e dimë dhe duhet të raportojmë me shkrim se çfarë kemi ngrënë çdo ditë? T'i themi ambasadorit që t'ja çojmë me shkrim...

Shkodrani e kuptoi që u zbulua roli i tij i fëlliqur dhe nuk vazhdoi të pyeste më. Vetëm kur u kthyen në hotel i tha Zafos si me të qeshur- qeke i zog kurvet ti.... Hallall, hallall!

Kështu u mbyll dhe kjo seancë pyetjesh provokative nga "punonjësi i ambasadës".

Flinin në Hotel "Helios", një hotel i këndshëm aty ku zakonisht amabasada çonte specialistët shqiptarë.

Seancën me shkodranin e komentuan për një kohë të gjatë, natyrisht duke dhënë fjalën se do të ishin më të rezervuar me këta lloj spiunësh. Njeri nga shokët e Zafos, pikërisht shkodrani, nga frika filloi të shqepete etiketat e këmishëve që blenë në Verona dhe Milano. Ky ishte kulmi! Frika!

Por dhe shkodrani tjetër i ambasadës nuk është se ishte i qetë. Ai u kish thënë se merrej me problemet e kulturës në ambasadë, por nga bisedat që u bënë ai doli ndryshe. Spiun zyrtar ose spiun vullnetar!?

20.

Ishin vitet 1972-1973. Vera të nxehta plazhi. Vera tipike durrsake. Të gjithë arsimtarët durrsakë, djem e vajza, por edhe të rritur, kalonin orët e paraditës para Hotel Breshkës, hotel simbol, jo vetëm i zonës së Hekurudhës në plazh, por i gjithë Durrësit. Një nga djemtë e shkollës “Mujo Ulqinaku” thonte se Hotel Breshka apo “Hoteli me dërrasa”, siç kishte qejf ai ta quante, ishte simboli i plazhit shqiptar.

Plazhi i Durrësit në ato vite kish një shkëlqim të çuditshëm, thua se në Shqipëri s’kish as Sarandë, as Vlorë, as Shëngjin. Durrësi, akoma më tepër si qytet, lakmohej nga të gjithë, sidomos nga tiranasit. Lum ata tiranas që kishin farë e fis në Durrës. E shtuna dhe e diela ishin ditë pelegrinazhi në plazh. Faltorja ishte Hotel Breshka. Pritës ishin ata arsimtarët e bukur të Durrësit, djem apo vajza, që edhe pa u nxirë, ishin me pamje europiane.

Edhe nëse s’kishin të ardhurat e duhura, nëse rrobat e zakonshme ishin ashtu si për gjithë shqiptarët e asaj kohe, rrobat e banjës, si për djem ashtu dhe për vajza, ishin mall kontrabandë, italiane patjetër. Jo më kot marinarët e Durrësit

ishin të privilegjuar. Për më të shumtën e rasteve, thjesht se pajisnin rininë e Durrësit me rroba banje tremijë lekëshe.

Zona e Hotel Breshkës, pothuaj ngjitur me hotelin shtetëror të pushtetit të atëhershëm “Adriatik”, ishte më e populluara e plazhit. Aty gëlonte rinia më e këndshme, e shkolluar dhe e pashkolluar durrsake. Aty dëgjoheshin radiot me muzikë italiane, të mbuluara me këmishat e holla të vajzave. Aty ku sigurimsat s’para kishin guxim të hynin.

Vitet 1972-73 ishin vitet e shpërthimit të kulturës rinore. Ishte zhvilluar dhe pastaj ndaluar Festivali i 11-të, ishte ndaluar “Njollat e murme”, ishte ekspozuar pardesyja me perçina e Petraq Peçinit në vitrinat e dyqanit të luleve, ishin...

Megjithatë, zona e mbipopulluar e Hotel Breshkës ishte plot jetë e gjallëri, ndërsa zona e pushtetit përpara hotelit “Adriatik” ishte bosh. Rërë e pashkelur, jetë në mungesë...

...Në një nga ditët e nxehta të verës së vitit 1973, para syve të plazhistëve ndodhi një ngjarje e çuditshme. Në sipërfaqen e detit, aty nga bregu i dytë, u shfaqën ca peshq të mëdhenj, që kërcenin mbi pasqyrën e kaltër të ujit. Ishin peshq të mëdhenj, shumë më të mëdhenj se ata që kapnin peshkatarët durrsakë.

Në momentin e shfaqjes së delfinëve, kështu ishin ata peshq të mëdhenj, të gjithë pushuesit u çuan në këmbë, duke u afruar në vijën e ujit. Të gjithë, me fytyrat e drejtuara nga deti, shihnin me habi delfinët në kapërcime e kërcime

akrobatike të mrekullueshme. Në ato çaste, turma e plazhistëve dukej sikur këndonte në një kor gjigand një arie për atë çka po shikonin sytë e tyre.

Të frikësuar se mos pamja magjike zhdukej, rrinin aty për çaste të tëra. Por delfinët nuk lëviznin nga zona e plazhit, zona e Breshkës.

Vonë, ditë më pas, u kuptua që ata donin të bënin spektakël para atyre njerëzve, njëlloj siç shohim sot në dokumentarët për delfinët në superakuariumet në Amerikë apo gjetkë.

Ditët e tjera që erdhën mbas ditës që u shfaqën delfinët e parë artistë, ishin ditë me të vërtetë të këndshme. Bukurisë së plazhit iu shtua dhe bukuria e delfinëve. Ata shfaqeshin pothuaj në të njëjtën orë të ditës, luanin duke kombinuar kërcimet e tyre me njëri-tjetrin, si në një cirk me performancë ujore.

Të gjithë plazhistët e Breshkës u mësuan me ritualin e ri, mezi prisnin orën nëntë e gjysmë, kur fillonte baleti i delfinëve. Shumëkush vente te radio e mbuluar ndonjë muzikë vallëzimi, duke përshtatur pak a shumë këtë muzikë me ritmin e kërcimeve të delfinëve. Kur dikush pyeti se ç'lloj delfinësh ishin këta, përgjigjen e mori nga një vajzë e re gjimnazi. Ajo shkurt dhe me vendosmëri tha se ata ishin delfinë durrsakë.

E që atëherë, durrsakët u bënë me fqinj të rinj. Asnjë nuk e dinte se nga kishin ardhur këta delfinë miqësorë dhe të këndshëm. Mos o zot, që dikush të thonte se kishin ardhur nga Italia apo Greqia. Ndonëse atë nuk e tha asnjë, diku mendje djallëzore, në errësitat e mykura të disa

zyrave, hartonin një plan ogurzi. Plan natësor, i thurur në qoshe lakuriqësh nate, pranë dritareve të bllokuara nga bimë kacavjerrëse në ngjyrë të verdhë, ngatërruar nëpër rrjeta merimangash...

Kalonin ditët dhe ndoshta dhe javët. Spektaklet e delfinëve vazhdonin përditë me korrektësi të pabesueshme. Shumë fëmijë u çonin ushqim e ndonjëherë dhe lule. Delfinët i hanin ushqimet me qejf e pastaj me lule në gojë kërcenin, duke u hedhur lart e më lart. Spektakli i delfinëve ishte bërë i njohur dhe në Tiranë e qytete të tjerë. Të lumtur ishin plazhistët, tek kalonin këto lloj argëtime falas dhe njëkohësisht shumë prekëse...

...Një ditë, diku aty nga ora 10.00 e paraditës, një motoskaf që vinte nga porti, u drejtua me shpejtësi drejt delfinëve, që ishin në kulmin e kërcimeve. Motoskafi që drejtohej nga dy njerëz të panjohur, u hyri përmes delfinëve, duke i trembur me shpejtësinë e tij. Delfinët u zhdukën e s'u panë më në bregun e bukur të plazhit të Durrësit, aty përballë hotel Breshkës, aty përpara durrsakëve të urtë e paqedashës.

Thuhet se më vonë u bënë krahasime të delfinëve, herë me këngëtarë të festivalit të 11-të të këngës në radio dhe televizion, e herë me personazhe të dramës së durrsakut Minush Jero "Njolla të murme".

21.

Këtë ngjarje që kishte ndodhur me të vërtetë, Zafo e kish hedhur në ditaret e tij dhe më vonë e përpunoi dhe e bëri në këtë formë siç e kemi më lart, por nuk guxoi kurrë ta botonte, qoftë dhe në vitet e pas nëntëdhjetës. Se si i dukej. Ndoshta nuk ishte frika se mos ndonjë nga ata sigurimsat apo ndonjë shok i tyre do të lëndohej apo do të zemërohej. Ndoshta ishte diçka tjetër e pakuptueshme që ai kurrë nuk e çonte ndërmend që të botonte diçka nga krijimet e tij letrare. Ndoshta nga që ishte një specialist jo i letërsisë dhe do t'i dukej vetja si mendje madh, sikur donte t'u thonte të tjerëve: "Ja shikoni, veteriner jam megjithëmend, por edhe në letërsi di të mjekoj plagët e letrave shqipe..."

Në fund të fundit e ç'i duhej letërsia Zafos. Me gjithë ato cene në mendjen e tij, cene të një frike të përherëshme, ai nuk do të mundte kurrë të shkruante diçka të hajrit, diçka që të bënte bujë në botën e prozës shqiptare. Ishte pikërisht ajo frikë që herë shfaqej e plotë e herë rrinte në muzgun e largët të shpirtit të tij, ishte ajo frikë që i qe rrënjosur që herët.

Duke larguar mendjen nga problemet e

letërsisë, probleme që ai i diskutonte vetëm me veten e tij, ai i qepej studimeve të punës dhe kish arritur të botonte një libër që bëri bujë, libër që fliste për zhvillimet e blektorisë dhe bujqësisë në zonat fushore të Durrësit dhe të Tiranës, pikërisht në zonat e ulta të Jubës dhe Kasharit si dhe kodrave përreth.

Por atë shokun e tij që e këshillonte gjithmonë duke i thënë që mos puno kaq shumë se po ndez zilinë e dikujt, nuk po e dëgjonte ose bënte sikur e harronte.

Se mos ishte vetëm xhelozija ajo që e frikonte Zafon. Ajo ishte dhe s'e luante topi. Por kishte edhe disa gjëra të tjera po kaq të fuqishme për të prodhuar frikën. A ishin ata të Frontit që të bënë biografinë në çdo hap të jetës tënde. Nuk ishin vetëm regjistruet të antenave të televizorit apo të instalimit të kanaçeve, ndryshe ishin dhe regjistruet të rrobave të jashtme apo këpucëve të huaja që mund t'i kishin dërguar shokët marinarë. Ishin dhe ata që shikonin se ç'libra mbaje në dorë, por në këtë rast Zafo ishte i mbrojtur se kishte një çantë të madhe që ia kishte dhënë ndërmarja. Ky ishte fronti i lagjes. Po fronti i ndërmarjes? Aaaa, ata ishin ndryshe. Por jo, jo, ishin të njejtë. Veçse këta të tjerët ishin më të aftë për të vepruar. Kishin partinë dhe bashkimet profesionale që i mbështesnin dhe mjaftonte një fjalë e gabuar e Zafos si dhe shokëve të tij intelektualë që shkante në tubin e veshit të personit që fliste gjuhën e spiunëve. Ishte një gjuhë e koduar, jo me kode alfanumerikë por thjeshtë me shprehje sa më të thjeshta. Një nga këto ishte dhe shprehja: " ky e

ka hak atë muhabetin". Po t'i pyeste ndonjë naiv që nuk i njihte këto zhargone, ata i përgjigjeshin: " I takon një medalje për punën". Megjithatë Zafo i tejkalonte shpesh këto provokime dhe si të thuash kishte krijuar një lloj rezistence e nuk para e ngacmonin. Ndryshe ishte kur filloi punën në atë fermë.

Për të jeta po merrte tre rrugëshin klasik, atë të familjes, të punës së veterinarisë dhe të letërsisë së mjegulluar të ngatërruar me ide të një atdhetarizmi të kulluar. Lea qëndronte si një re e bardhë gjithmonë e bukur dhe e parrezikshme. Ajo ndodhej midis këtij trekëndëshi dhe Zafo kolovitej gjatë gjithë kohës duke u mënjanuar drejt atij pozicioni që i vinte më shumë për shtat.

Ishte trekëndëshi i Bermudës së Durrësit-kështu thonte shpesh Zafo dhe ia tregonte Kurtit apo plakut Toto të gjitha hamëndësimet e tij me trekëndësia. E gjithë jeta- thonte Zafo - ishte e ndërtuar mbi figurën e trekëndëshit e fillonte të spjegonte aq shumë simbole e figura letrare deri sa vinte te ylli i Davidit e aty ngecte. Aty hynte imazhi i Leas dhe gjithçka ngatërrohej.

Shpesh letërsia harrohej dhe dita fillonte e mbaronte pa e kuptuar ngarkuar plot me andrallat e jetës. Zafo ishte i lumtur që në rrugët e jetës së tij nuk kishte futur adresa të politikës. Dhe kishte bërë mirë. Jo sepse ai nuk bënte dot politikanin, por thjeshtë se mekanizmi i frikës që vepronte si një grup ingranazhesh të vajsura mirë, nuk do ta linte të merrte vendime për të tjerët. Po! Kur ai nuk ishte në gjëndje të merrte vendime për vete, vajmedet se ç' do të ndodhte

për problemet masive që do t'i diktonte politika.

Por një ditë kur u zgjua në një ditë dimri mbushur me shi, Zafo ishte krejt i turbullt nga një ëndërr që sapo e kishte parë." Diku në një zyrë apo bar në Durrës i vjen profesori i letërsisë së gjimnazit "Gjergj Kastrioti" në Durrës dhe i tregon një libër të hollë me tregime.

-I lexova tregimet e tua, doktor, por ai që titullohet "I tendosuri" është i jashtëzakonshëm, urime doktor, urime!"

Kjo ishte ëndrra e Zafos. Gjithsesi - tha me vete Zafo, vetëm titulli i shkon për mbarë realitetit, i bindur që asnjë libër me tregime nuk kishte bërë në jetën e tij. Kjo ëndërr sikur e shkundi pak Zafon dhe dashje pa dashje e çoi në hullitë e frikës.

Një ditë shkoi për vizitë te plaku Toto. E gjeti ashtu të dobësuar, nuk ishte i sëmurë por me sëmundjen e pleqërisë, siç kishte qejf ai të fliste për dobësimin e tij që shkonte përditë e më tepër. Pasi bënë ato përshëndetjet e rastit e gjithmonë të njejta, Zafo i foli për atë frikën e tij që nuk e linte të publikonte për të gjithë studimin e tij për simbolin e gjethes së dushkut.

Plaku Toto, ndonëse nuk kishte hyrë në brendësi të atij studimi, i tha Zafos që nuk duhej të trembej por të tregohej pak elastik.

-Eh - ia bëri Zafo me një psherëtimë që i doli thellë nga shpirti. Të isha aq elastik si thua ti jo gjethen e dushkut do ta nxirrja në skenën e shkencës shqiptare por unë do të isha martuar tashmë me Lean. Këtë elasticitet nuk e bëj dot, Toto i dashur!

Toto për ta qetësuar i tha se do t'i tregonte atë historinë e kontrabandës së gurëve të çakmakut dhe pa e zgjatur filloi tregimin e tij:

-Si të kam thënë, gurët e çakmakut në atë kohë, fill mbas prishjes me vendet e demokracive popullore, nuk hynin më kontrabandë dhe vetë shteti sillte pak shumë pak gurë çakmaku sa për t'i mbylluar gojën njerëzve. Në atë kohë mua më shkoi menjëherë në mendja të merresha me këtë punë dhe i shkrova letër Otos. Atëhere ai ishte në Berlin dhe pavarësisht se kishte qenë në ushtrinë e Hitlerit, gjykatat e kishin quajtur si të parrezikshëm edhe në kohën e luftës. Ai punonte në zanatin e tij si llogaritar në një uzinë mekanike.

Prita pak kohë, përgjigje nuk po më vinte. Por një ditë më erdhi një letër nga miku gjerman dhe më thonte që të regjistrohesha patjetër në shoqatën e gjuetarëve në Durrës dhe medoemos do të paisesha me çifte për gjah. Pa kuptuar aspak arsyen e këtij detyrimi bëra si më tha miku dhe brënda pak ditësh u paisa me çifte dhe me kartën e antarësisë. Fakti që kisha dhe librezën e ish-partizanit bëri që regjistrimi të bëhej shumë shpejt e pa shumë andralla, pastaj ti e di- filloi të qeshë me sytë që i shkëlqenin,- ti e di se ata njerëzit e degës së brendëshme i kam edhe miq, se kështu jam i gatuar unë.

Tek plaku fliste, Zafo mendonte se paska dhe njerëz antifrikë. Toto ishte një prej tyre.

-Që thua zotrote - vazhdoi plaku, - i dërgova letrën gjermanit dhe i raportova për gjithçka. Pa kaluar pak ditë më vjen një përgjigje pak si e

koduar, me një kod që unë zakonisht e përdorja në raste të veçanta, si përshembull ky rast që në të fundit ishte një kontrabandë e pastër në një shtet socialist tepër të fortë...- dhe plaku qeshte me shumë forcë sa dhe sytë i lotonin.

Që të mos mërzis shumë i dashur djali im, gjermani më dërgonte fishekë për çiftin e gjahut, gjë që për mua si antar i shoqatës së gjuetarëve dhe si ish partizan, më lejohej. Por gjermani fishekëve i hiqte barutin aty në shtëpinë e tij dhe i mbushte ata me gurë çakmaku. Atëhëre bëra lek pa hesap dhe askush nuk e mori vesh, askush, dmth një i dytë siç je ti. Dikur kam lexuar në disa shënime të një shkrimtari se në tre vetë sekreti ruhet nëse vdesin dy prej tyre. Dhe qeshte me të madhe, hahahaha...

Toto kish të drejtë që nuk para merakosej aq shumë, ishte krejt një tip më vete. Nuk kishte lodhur trutë me lexime të pafund, kishte krijuar shkollën e tij të mendimit dhe të veprimit dhe nëpërmjet shfrytëzimit të një humori të shëndoshë të krahinës së tij, dinte të programonte e të dilte nga situatat e ndryshme.

Tek mendonte këtë lloj tipi të Totos, Zafos i kujtohej një ngjarje që i kishte ndodhur Kurtit kur ishte në një takim me disa historianë të shteteve të rajonit të Ballkanit, apo Europës Juglindore, siç kishte qejf ta quante Ballkanin e shkretë vetë Kurti.

22.

Ishin ca ditë të bukura të qershorit të vitit 2011 dhe Kurti që ftuar në Strugë për të marrë pjesë në një simpoziun letrarohistorik dhe u sistemua aty, në një hotel me emër italian, diçka si “Solferino”. E njoftuan nga Fakulteti i Historisë, nga një shok i vjetër i babës së Kurtit. Ai i kish bërë regjistrimet dhe i tha Kurtit se gjithçka do të ishte e parashikuar duke përfshirë fjetjen ushqimin, shëtitjet etj. Tema ishte e lirë dhe Kurti kishte zgjedhur pikërisht si temë për t’u diskutuar simbolin e gjethes së dushkut.

Në mëngjes tek po hanin në tavolinën e gjatë aty midis pemëve të atij hoteli të jashtëzakonshëm, Kurtit i qëlloi të përshëndeste thjeshtë në anglisht sepse ishin mbi njëzet e ca njerëz që merrnin pjesë në atë tubim. Kishte nga të gjitha vendet e Rajonit duke filluar nga vetë maqedonasit, kroatët, slovenët, serbët, montenegrasit, bullgarët, grekët e turqit. Nuk ishte ajo që Kurti e ndjente veten ngushtë midis atyre të panjohurëve që ishin madje dhe të huaj, por ishte më fort një bezdi që e ndjeu që në fillim se atë nuk e prezantuan dhe atë si grekët dhe turqit apo ndonjë tjetër. Kështu me një “morning” ai e kaloi situatën e ngrënjes së mëngjesit.

Para ditë u mbajt një seancë ku fjalën e mbajti i pari, një profesor i Universitetit të Beogradit, një

burrë i moshuar rreth të shtatëdhjetave, me një mjekër alla sllave dhe me një paraqitje babaxhani. Foli serbisht dhe në fund një interpretuese jepte rezyrenë në anglisht. Kështu u veprua dhe me të tjerët.

Në pushimin e parë të seancës, Kurti i gjendur midis të huajve mori guximin dhe e përshëndeti profesorin serb duke i thënë fjalë të mira për temën që ai referoi. Me gjithë mend serbi kish trajtuar një fenomen lidhur me trashëgiminë gjuhësore në popullin serb, a diçka e ngjashme me këtë.

Profesori, me sa mbante mend Kurti quhej Radomir dhe iu përgjigje me një anglishte që nuk tingëllonte si e tillë. Por Kurti, me një lloj shkathtësie ja ktheu me një serbishte pak a shumë të kuptueshme, një serbishte që më shumë ishte një lloj pjese e rusishtes që kishte mësuar kaq e kaq vjet në Shqipëri.

Profesori ngriti sytë i habitur dhe e vazhdoi qetë e qetë bisedën në serbisht. I pëlqeu pa masë përshëndetja e shqiptarit dhe u duk i përkëledhur në zemër. Në darkë të gjithë bisedonin rreth temave të ditës së parë dhe duke ngrënë pinin nga pak verë. Kish kaluar një kohë e gjatë dhe aty nga fundi i darkës, Radomiri i drejtohet Kurtit dhe i tha me një serbishte me zë të fortë.

-Për ju shqiptarët kam një respekt të veçantë dhe këtë e them jo se ti më bërë një kompliment sot, kompliment që nuk ma bënë kolegët e mi, por sepse ju shqiptarët zotëroni dy gjëra të forta që ne sllavët nuk i kemi dhe këto janë se ju flisni shumë lehtë gjuhët e huaja dhe se në çaste të vështira dini të dilni me mjeshtri nga situata.

Fríká

Kalmir Minguli

Gjethja e dushkut

Fríká

1.

Duhet ta them se Zafu nuk është se merrej shumë me letërsinë. Arsyet ishin të shumta dhe siç e kam thënë dhe herë të tjera ai kishte frikë të botonte. Nuk ishte thjeshtë një frikë e pastër, ishte ajo frikë specifike për personin e Zafos, ajo frikë që nuk shfaqej kudo në veprimet e tij, por herë – herë bënte krye. Por një ditë Bashkim Çuçi, një shkrimtar i njohur jo vetëm në Durrës, por në gjithë Shqipërinë i dha një letër të shkruar me dorë, natyrisht me një shkrim gati të palexueshëm. Ishte një lloj përkushtimi letrar ndaj disa pikpamjeve letrare të Zafos. Ja se çfarë shkruhej në letër:

Në këtë botë të pamatë, pakkush nuk e njih Gjenin Bielsk. Por edhe këta, besoj se u përkasin do mjeranëve, që edhe kur marrin në dorë ndonjë libër, mundohen t'i lexojnë radhët mbrapsht, duke hamendësuar se kështu nuk do u vriten sytë.

E megjithatë, paçka se në kockë të ballit i ishte shënuar një jetë e shkurtër, ajo gjithsesi ishte e bollshme për të lënë gjurmë në të sotmen dhe në të ardhmen. E ndër këto gjurmë, patjetër që do të mbesë edhe analiza kritike „Shënime kritike për Oleg Bogatov“, ku as më pak dhe as më shumë, nis kështu:

„Milli drug, Oleg Bogatov! Theksoj që në fillim se më duhej një durim jo i zakonit, deri sa mbarova së lexuari librin tënd „Të dua Ural“ . Them me plot gojë që ke një pasion të spikatur për letërsinë. Por, i nderuar mik, harron që për të filluar dhe për të mbaruar një libër, të duhen edhe nëntë pjesët e punës që ti i ke, por edhe një dhunti nga i Naltmadhërueshmi Zot, që quhet Talent, por që ti nuk e disponon. Ndaj, meqë ke mbaruar edhe për inxhinieri hekurudhore, nuk bën keq, milli drug, t’i vihesh punës si një inxhinier mbikqyrës në linjën hekurudhore drejt Vargmaleve Ural, nga ti ke dhe gjenezën familjare...“

Në të vërtetë, Oleg Bogatov, paçka se ishte lindur dhe rritur në Pjetërburg, por origjinën e tij të hershme e kishte nga Vargmalet e Uralit. Thënë ndryshe, jo vetëm që tregonte për një burrë të ashpër, me ato vetullat e mbledhura bigë mbi ballë dhe vështrimin gjithëherë të kreshpuar, por edhe trupi dukej sikur i ishte lartësuar, mbi do gjymtyrë prej ariu të murmë. Ndaj mund të quhej ndryshe edhe „Aisbergu i tërbimit“.

Por për djall, mjaftoi leximi i kësaj kritike, që malësori nga Urali të tregonte edhe thellësitë e këtij aizbergu.

I bërë dru nga votka e pirë me sapllake, ai urdhëroi shërbyesin t’i ngrohte një kusi me kamomil. Vuri peshqirin mbi kokë dhe thithi si ndonja gjysëm ore avujt blasmues dhe, mbasi shpëtoi nga avujt e alkoolit, por jo nga tërbimi, u ul mbi tavolinë dhe mbasi ngjieu kallamin në mellan, nisi të shkruajë poemthin „Ta bëfsha

n...., Bielinsk”.

Po kaq i xhindosur e ndaloi slitën poshtë shtëpisë së Bielinskit për t’ia postuar këtë „dhuratë“, të mbështjellë me gur mespërmes xhamave të dritares të bërë copë e thërrime.

Mjeshtri u çua vrigë nga poterja e xhamave të thyer në atë orë mesnate. Por tek vuri re që bashkë me gurin ishte mbështjellë edhe poemthi, nisi ta lexojë avash-avash, e deri sa harroi të vishte rrobdeshambrin nga lirika lakonike e poemthit.

Të nesërmen, gjeniu Bielinsk shkruajti analizën kritike të dytë për Oleg Bogatovin, me titullin „Tërbimi zbuloi një poet të vërtetë“.

Dhe thonë që pas kësaj, Olegu shkroi plot libra me poezi. Të gjitha kishin për subjekt tërbimin për padrejtësitë e kësaj bote dhe, aty-këtu, tërbimi për ndonjë padrejtësi nën lëkurën e Hatërmadhes Dashuri...

Ndërsa unë, tek mbaroj këto radhë, më bëhet sikur i afrohem gjithmonë e më shumë bregut me atë zhaurimën e ëmbël të valës dhe, me po aq ëmbëlsi, nis e pëshpëris me vete: „Eh, sa fat të kesh për mik një Zafo, që me shkrimet e tij, do apo nuk do, (adhurim apo smirë), të zgjon thellë në shpirt, atë... gjeniu Bielinsk.

Mesnatë pa tërbim.

2.

Ishte dhe një hobi tjetër që Zafos e kishte shumë për zemër. E kishte robëruar simboli i gjetjes së dushkut. Këtë simbol e kishte ndeshur shumë vite më parë kur kishte lexuar veprën e Marin Barletit për Skëndërbeun. Në ilustrimet e çdo fillim kapitulli në librin e parë të përkthyer nga Stefan Prifti ai kishte ndeshur me mantelin e Skendërbeut, mantel që kishte për zbukurim pikërisht gjethet e dushkut. Epo- thonte Zafos me vete - ky simbol duhet parë, mbasi është simbol i Skendërbeut dhe jo i ndonjë shqiptari dosido. Ishte, ndoshta simboli i dytë pas atij të shqiponjës. Kishte dhe një simbol tjetër po kaq të fuqishëm që konfiguronte shumë shpesh në heraldikën shqiptare, pikërisht simboli i luanit.

Por Zafos me intuitën e tij tepër të zhvilluar konceptonte vetëm gjethen e dushkut si më kryesoren e simboleve. Plaku Toto ishte ai që i kishte treguar Zafos një monedhë të vitit 1926 të kohës së mbretit Zog ku gjethja e dushkut mbushte gati gjysmën e njerës faqe të monedhës. Dhe për çudi kjo gjethë dushku shumë kohë më vonë u vendos poshtë shqiponjës në emblemën e presidentit të Shqipërisë.

Ç'të ishte vallë ky simbol!? Pse nuk përmendej

gjëkundi nga ata pleqtë e Akademisë? Kur i shkonin në mendje ata të Akademisë, Zafo fillonte dhe dridhej. Nuk e harronte rrengun që i përgatitën ata njerëz për faktin se ai kishte shkruar në një Universitet gjerman. Madje e kërcënuan. Edhe përsëri Zafo ra njëlloj si në grackën e frikës së parë, frikë e çuditshme.

Gjithçka kishte menduar për atë simbolin tjetër alternativ të shqiptarëve, Zafo e kishte futur në kokën e tij si një formë sinopsi, si një përmbledhje të vogël. Donte që të hapej e të bisedonte me Kurtin. Por tashmë ai kishte formuar si simbol, pas shumë hulumtimesh asgjë tjetër, veçse gjethen e dushkut. Ai simbol po i pëlqente së tepërmi dhe mezi po priste rastin që të diskutonte me Kurtin. Kuptohet që unaza e plakut Toto nuk do të vihej fare në diskutim. Por gjithçka do të fillonte me mbiemrin " Dushku " të mikut të vet.

Por në një moment ai vendosi të mos merrej fare me këtë problem, ishte një thirrje për një frikë tjetër, një diskutim që askush nuk do ta mbështeste përkundrazi do ta fusnin në ca thekra të tjera e ai përsëri nuk do të bënte rehat, në shpirtin e tij gjithmonë të trazuar.

Përfundimisht vendosi të mos e hapte fare këtë diskutim as me Kurtin e as me plakun Toto. Vendosi që të tërhiqej nga ky hulumtim i çmendur. Boll merrej me punët e veterinarisë. Jo po dhe me letërsinë kishte qejf të merrej. E ç'dreqin donte me këtë gjethen e dushkut! Në fund të fundit vetëm telashe do të kishte. Parashikonte spiunllëqe. Se si do të ishin këto

telashe nuk ishte në gjëndje ta perceptonte. Vetëm intuita e tij diçka i thonte dhe mendja i shkonte te ata pleqtë e Akademisë së Shkencave që zbrisnin dhe hipnin qetë e qetë shkallët e Akademisë, ashtu pak të kërrusur e me çanta të mbushura plot.

-Ata po, ata janë të lumtur- thonte me vete Zafo dhe vazhdonte një monolog të heshtur.

Mbase do ta kishte lënë me të vërtetë këtë gjethen e dushkut bashkë me unazën e plakut Toto, kur Kurti e mori në telefon dhe i tha se kishte një muhabet për të bërë.

-Eh, - psherëtiu Zafo, - edhe Kurti më duhej tani, ishallah nuk e ka dhe ky ndonjë simbol tjetër për ta studjuar. Dy i kishte deri tani, shqiponjën dhe gjethen e dushkut. Po Kurti ç'të kishte vallë?

Por ja dhe historia e simbolit të Kurtit i cili i dha një ditë ca shënime ku kish shkruar:

“ Eshtë një fakt i madh që shqiponja është simbol mbi flamurinë e shqiptarëve – tregonte me qetësi Kurti. Shqiponja me dy krerë është gjetur në kishën e Shën Marisë në kepin e Rodonit, vizatuar në muret e brendshme rreth vitit 1445. Por simbolet kanë mitin e tyre dhe brenda mitit ka labirinthe. Janë pikërisht këto labirinthe tunduese që shtyjnë për të gjetur rrugëdalje, nëse ajo rrugëdalje ekziston. Rrugëdalje apo rrugëzgjidhje.

Labirinthe i miteve e çonte nëpër shtigje që nuk ndillnin rrugëdalje. Po, e sa shtete kanë shqiponjën në simbol, me një apo me dy kokë? Rëndësi ka që është shqiponjë.”

3.

Një ditë të bukur, Kurtit i erdhi një letër nga Gjermania. Në të vërtetë ishte një kartolinë me pamje nga Berlina. Ia dërgonte një shok që punonte në Gjermani e që kishte shkuar atëherë kur u hapën ambasadat.

Kartolina kishte një pamje të qendrës së Berlinit por në krah të saj ishte logo me një flamur gjerman, shqiponjën me një kokë dhe me krahët e lëshuara përposhtë. Por ajo që pa me vëmendje Kurti ishte një lloj ngjasimi me një simbol ilir. Prandaj të nesërmen në takimin e pasditës ia tregoi Zafos këtë përngjasim. Zafo, në fillim nuk po kuptonte asgjë dhe i tha me një lloj indeference:

-O Kurt, ti s'je në terezi. Eshtë flamuri gjerman.

-Mirë, mirë, aq e kuptoj por ti shih këto krahët e stilizuar të shqiponjës. Janë krahë shqiponje apo diçka tjetër!

Zafo i avulluar i tëri nga kjo lloj fantazie e Kurtit, u mundua të përqëndrohej në ato krahë që vareshin... Po- tha Zafo, - qenkan me të vërtetë shumë të drejta e paralele. Diku kishte parë një figurë të ngjashme...

U menduan por nuk u feksi asgjë e ngjashme dhe vendosën të bëjnë një shëtitje buzë detit.

Frika

Natën, tek ishte kthyer në shtëpi, Kurti ish shtrirë dhe i ngulte sytë në tavan. I dukej sikur po i lutej qiellit për ndihmë. Qeshi dhe ashtu si i përgjumur u çua për të bërë një kafe, një kafe që e sillte në vete edhe në atë orë të vonë të darkës. -E gjeta - bërtiti duke kërcyer përpjetë. - Eshtë anija liburne, anija e ilirëve...

Xhezveja e kafesë u derdh dhe e lerosi gjithë sobën. Dora iu dogj nga lëngu i nxehtë i kafesë së derdhur.

Të nesërmen, telefoni Zafon dhe i tha se ajo ishte krejt anija liburne me rremat e saj, ashtu paralele, dhe jo krahë shqiponje.

Kur u takuan përsëri mbas dite Zafo i thonte gjithë mosbesim por dhe me një ftohtësi:- Ore Kurt, po ç'lidhje ka anija ilire me shqiponjën gjermane? Për më tepër ç'lidhje ka anija me shqiponjën?

-Po, po, ma ka spjeguar ai dikur Asimi, ai plaku enigmatik. Shih pjesën e sipërme të shqiponjës. Eshtë krejt një lundër dhe vijat e drejta janë rremat, rremat e anijeve liburne. Po e shoh që u mërзите!

Si të mos mërзитеj Zafo. Përsëri e pa veten të lodhur krejtësisht. Kurioziteti i simboleve shqiptare e tërhiqte po aq sa dhe puna e tij si veteriner, por nga ana tjetër mendonte frikën se në ç'formë do të vinte në këtë rast. Prandaj qëndronte i ftohtë me Kurtin. Por përsëri i kujtohej plaku Toto që i kishte treguar ato sekretet e tij me gjermanët dhe me simbolet e tyre. Rrinte e shihte Kurtin i heshtur. Kurti mezi

Fatmir Minguli

priste që Zafu të gjallërohej dhe ta ndihmonte në këtë ngjashmëri tunduese.

4.

Kishin kaluar javë të tëra e ky diskutim midis Zafo dhe Kurtit bëhej përherë e më i zbehtë. Gjithmonë ishte Zafo që frenohej. A thua se kishte frikë nga ata pleqtë e Akademisë që tërhiqnin zvarrë çantën me libra nëpër shkallë.

Por Kurti kishte avancuar në idetë e tij. Ndonëse nuk e zotëronte artin e analizave ashtu siç i bënte Zafo, përsëri ai kishte një durim të admirueshëm, sidomos për gjëra të veçanta, gjëra për "dandy"-siç thonte duke qeshur.

Papritur një ditë Zafo i tha Kurtit :

-A e di Kurt, se ç'bëra dje? Dërgova një letër në Universitetin e Berlinit ku kërkova ndihmë nga një profesor lidhur me atë simbolin e gjethes së dushkut.

Kurti u befasua dhe njëkohësisht u gëzua për më tepër se ç'e gjeti këtë njeri flegmatik të lidhet me gjermanët. Po frikën ku e la?

Zafo i tregoi dhe mënyrën e lidhjes së tij me ca specialistë gjermanë të veterinarisë që kishin qenë kohë më parë në Shqipëri e me të cilët Zafo kishte miqësi. Ata e lidhën me Universitetin e Berlinit.

-Vetëm mos harro i dashur Kurt, mua nuk ma mban përsëri të merrem me këto gjëra se ti e di

që po na dëgjuan ata sigurimsat e partisë, ti e di se ç'të bëjnë ata. Të lutem mos e bëj muhabet me asnjë tjetër, vetëm me mua.

-Dhe unë po habitem ma të anijen liburne e me atë simbol të shqiptonjës gjermane. Por këtu hyn në lojë edhe gjethja e dushkut. Kam lexuar këto netë disa libra dhe kam gjetur se simboli i gjethes së dushkut është i përhapur shumë edhe në Gjermani, pothuaj po aq sa dhe në Shqipëri. Librat janë në italisht dhe m'i dha një mik i babës tim, emrin e të cilit për sigurinë time dhe tënden nuk do ta them.

Kanadaja, miku im - thonte Zafo, - ka mbi flamurin e saj gjethen e rrapit. Kjo gjethe ndryshon shumë nga ajo e dushkut, por rrapit dhe dushku janë pjestarë të një familjeje por me një diferencë të madhe në jetëgjatësi. Rrapit jeton 3000 - 4000 vjet, ndërsa dushku 300- 400 vjet. Atë kujtohet De Rada te "Milosao" kur thotë-jeta lisa kish ndërruar, pra kishin kaluar shekuj dhe jo mijra vjeçarë.

Në Kanada rrapit është pema më e përhapur tej e përtej tokës kanadeze. Aty është dhe ishulli i çuditshëm "Oak island" - ishull me një histori të mistershme.

Prandaj, Kurt - vazhdonte Zafo ligjëratën e tij të pazakontë për të, - flamuri kanadez më ndihmon për të zberthyer shumë gjëra.

Për shembull, në Shqipëri me sa kam kuptuar këto kohë që po më ngacmon edhe ti, nuk njihet simboli i gjethes së dushkut por ai i pemës dushk, apo lis, e njejtë gjë është. Pra tjetër gjë është të flasësh për simbolin e pemës e tjetër gjë

është të flasësh për simbolin e gjethes. Gjithsesi-vazhdonte i qetë Zafo- unë po pres ndonje letër nga ata gjermanët e Universitetit të Berlinit .

Ngatërresa e simbolit të gjethes me kultin e pemëve është shumë e madhe. Kjo ngatërresë është e shkruar në të gjithë librat e mitologjisë shqiptare. Aty bashkohen e bëhen lëmsh mitet, legjendat, kultet e simbolet e nganjëherë dhe përrallat për të treguar gjenezën e shqiptarve. E kujt i shërben kjo ngatërresë? - e përfundonte llogjikën e tij Zafo.

Por ngazëllimi i Kurtit nuk vazhdonte gjatë. Zafo mbyllej në vet vete dhe një ditë i tha se nuk do të merrej fare me këtë punë. Dikush i kish hedhur një fjalë duke i përmendur plakun Toto e duke i thënë që ai s'para shihej me sy të mirë nga spiunët e lagjes. Kaq mjaftonte për Zafon dhe kapitulli për të studjuar simbolet shqiptare mbyllej automatikisht.

Kështu, Kurti vendosi të merrej vetë me këtë punë. Ishin vitet '80- të e pushteti i partisë ishte më vigjilent se kurrë kundra armikut të klasës e sidomos atyre që kishin lakra në kokë. Kurti s'kishte lakra po gjethen e dushkut, atë simbol që më vonë do të bëhej një nga problemet më të vështira në shkencën shqiptare. Por kjo do të ndodhte shumë më vonë, mbas viteve '90, kur triumfoi demokracia në Shqipëri.

U influencua nga sistemi i ri demokratik, ku filloi të lejohej gjithçka, por më vonë e kuptoi se asgjë nuk kishte ndryshuar në mentalitetin e gjithë pushtetarëve, shkencëtarëve të Akademisë, universiteteve e kështu me radhë. Ishte ky

mosndryshim që Zafon e frenoi në vazhdimin e studimit të tij për gjethen e dushkut si simbol kryeneç të shqiptarëve. Dhe i kujtoheshin fragmentet e para të studimit:

“ Miti i simbolit të gjethes së dushkut e ka një ditëlindje. Në mjegullnajat mesjetare të historisë së shqiptarëve filloi të shfaqej vendi i Dodonës, vendi i malit të Tomorit, lisi në Dodonë. Rënja profetike e gjethëve të lisit nga druri orakull i mitikës së lashtë është vetë fiksimi i ditlindjes.

Faktet e historisë së shkruar, vizatimet e mbijetuara, zbukurimet e gdhendura në pllakat e mermerta të varreve ilire e parailire ishin të vërteta kokëforta. Në të gjitha këto fakte gjethja e dushkut paraqitej e vetme ose e shumta në një degë. Duke analizuar kronologjikisht çdo fakt që lidhet me këtë ide të simbolit vihet re se ato ekzistonin edhe para kohës së Dodonës dhe padyshim edhe pas saj. Sidoqoftë “organizata profetizuese” e kishte dhënë efektin e vet.

Unë mendoj se duhet të mbështetemi vetëm te faktet dhe analizën që i lidh ato njeri me tjetrin. Pse disa studjues në Tiranë nuk e përfillin fare një fakt krejt të çuditshëm kur unë i them disave prej tyre se në kostumin e Genta Smajlit ka disa simbole të gjethes së dushkut. E çuditshme, e bukur, mbresëlënëse. Unë duke qeshur me habinë e tyre i tregoj dhe fotografinë e Gentës kur mori çmimin e parë në Festivalin e pestë të “Këngës magjike”. Dhe ata habiten më shumë, bëjnë një buzëqeshje fallco dhe ikin si në filmat vizatimorë rrëshqanthi duke tërhequr pas vetes çantën e rëndë plot me libra.

Çfarë lloj specie janë këta njerëz? Unë në të kundërt jam disi i habitshëm, nuk jam as studjues, as jam shkencëtar, as paguhem për të paraqitur trashëgiminë kulturore të popullit tim. Jam kaq kokëkrisur sa që dua të spjegoj, në fund të fundit gjenezën e mbiemrit “ Dushk” apo pseudonimin e poetit arbëresh Dushko Vetmo. Kam lexuar librin e Dhimitër Pilikës” Pellazgët - origjina jonë e mohuar”. Vetëm ai dhe ndoshta vetëm ai merret në këtë libër me gjethen e dushkut. Manteli i Skëndërbeut në një fotografi të tijën te libri i Marin Barletit ka në foto të njejtat simbole të gjethes krejt si te kostumi i Genta Smajlit.

Studjuesi Moikom Zeqo që e zbuloi këtë simbol e botoi në një gazetë idenë e tij dhe pastaj u la gjithçka në harresë. Përse ndodh ky fenomen? Bëjnë artikuj, japin idenë fillestare dhe për ta aty mbaron shkenca. Artikujt në gazeta nuk ndryshojnë shumë nga domatet që dalin të parat në treg, pasi i ka rritur “ajri i nxehtë i serave.”

Këtu po e ndërpres studimin e sapo filluar të Zafos. Ai nuk e vazhdoi më. Por si ajo ëndrra me profesorin e letërsisë, ai mund të shikonte shumë të tilla. Një ëndërr a ishte vallë ky artikull që lexoi diku në internet?!

5.

Statuja e Lirisë (Statue of Liberty) është e njohur për tërë botën, një monument kolosal i vendosur në shkëmbin e quajtur Ishulli i Lirisë që e mbikëqyr tërë portin e New York-ut, me llambën në dorë.

Pamja madhështore e statujës shihet bile edhe nga 40 kilometra nga deti. Bazamenti i ndërtuar nga graniti i Sardenjës dhe skulptura prej bakri e tëra me lartësi 93 metra. Madhësia e statujës ishte edhe një dëshirë e shfaqjes së ngjashmërisë me kolosin e Rodosit. Statuja e lirisë ishte projektuar nga skulptori francez Frederic Bartholdi; por se koncepti nuk ishte i tij. Ideja e bërjes së Statujës së Lirisë ishte propozuar nga një francez tjetër Edward Laboulaye. Në Francë, mbi 100 000 veta kontribuan me para për këtë monument të madh lirie prej bronzi, në SHBA me një përpjekje kolosale të magnatit të shtypit Joseph Pulitzer dhe mijrave amerikanëve që me kontributet e tyre në të holla e ndërtuan piedestalin e granitit mbi të cilin u vendos statuja.

Në vitin 1884, statuja u përfundua në Paris, dhe në pjesë-pjesë me anije u dërgua në New York ku edhe u kompletua. E gjithë kjo u krye nga Masonët e Lozhës së Madhe të New

York-ut. Inaugurimi u bë më 28 tetor 1886. Në shtypin botëror shkruhet “që përkundër asaj që Perandoria Romake nuk është më, Perëndesha e Lirisë ende jeton, duke i mbijetuar shekujt. Perëndesha romake e Lirisë e shënonte Lirinë, dhe pamja e saj shihej në piktura, skulptura, këngë, tregime, poema dhe të tjera, shkruan gazeta “Zëri”. Por këtu e kemi një “kurtschluss” (kontakt të shkurtër) historik ku sqarohet se nga “mbiu” perëndesha e Lirisë.

Librat dhe shkollarët e shpjegojnë që Liria ishte perëndesha etruske Feronia. Më bindësi ishte shkollari romak Varro (Marcus Terentius Varro (116 prK - 27 prk) bashkëkohës i Ciceronit ku thotë se Feronia së pari ishte perëndesha e bujqësisë e përhapur te populli etrusk.

Se si mbijetoi perëndesha Feronia e cila kremtohej edhe në kohën Romake më 13 nëntor duke ia bërë të gjitha nderimet e kohës si simbol i Lirisë dhe në kokë mbante plisin, i cili simbolizonte Lirinë. Marcus Terentius Varro (116 prKr - 27 prkr) pra e identifikonte Feronian me Libertasin, Sipas Serviusit, Feronia ishte në të vërtetë perëndesha e njeriut të lirë (dea libertorum). Më bindësi ishte Charles Godfrey Leland (historian) i cili në shekullin 19-të, i gjeti të mbijetuara traditat e Feronias. Feronia etruske ishte skulpturuar dhe pikturuar në veshjen e kohës ku e mbante plisin.

Pra çdo gjëje të madhe në historinë botërore po i vjen era pellazge.

6.

Ishte e qartë se në shumë probleme Kurti ishte shumë afër me Zafon dhe së bashku i trajtonin problemet, por atë të frikës së brendshme Zafo asnjëherë nuk ia hapte Kurtit. Ishte sekreti i një “çpikjeje”, një “zbulimi” të një gjëje të veçantë, a thua se ishte me prejardhje jashtëtokësore.

Një ditë gati të vrejtur kur dielli ishte dembel e nuk ndriçonte si duhej, po kalonte buzë një rruge të njohur të Durrësit. Tej në një pallat të sapo ndërtuar nga firmat, në një ballkon po valvitej një flamur i madh. Ishin zyrat e selisë qendrore të partisë LSI. Tek shihte shqiponjën, Zafo mendonte:- Ai i ngjan gjethja e dushkut shqiponjës? Por këtë mendim ia rrëzonte ai, Kurti me atë ngjashmërinë me anijet liburne e me simbolin e shqiponjës të flamurit gjerman.

Kështu kalonin ditët e Zafo punonte pa pushim në punët e veterinarisë, aty në fermën që ai e dashuronte pa masë. Ashtu me punë e zunë dhe ditët e stuhishme të demokracisë, ashtu me mendimet e studimeve që i bluanin trutë pa pushim. Nëse punëve të specialitetit të tij i jepte zgjidhje, ato të çështjes së gjenezës së popullit shqiptar i shihte tepër të vështira për t’u zgjidhur. Diku kishte lexuar një thënie të Albert

Ainshtainit që thonte:

“ Në se një problem paraqitet me zgjidhje që mendon se gjinden, ai nuk është problem shkencor, ndryshe problemi që të duket i pazgjidhshëm, ai po ai është tepër shkencor.”

Zafo kishte ato momentet e pështjellimit mendor që i sillte disa shqetësime në gjoks, një lloj angushtie, një pengim frymëmarrje dhe i sillej gjethja e dushkut nëpër këmbë ashtu e tharë. Herë ngrihej nga era dhe i përplasej në fytyrë e herë i hynte poshtë këmbëve e ai pengohej vetëm e vetëm që të mos ta shtypte. Kish lexuar një tregim të Kafkës që fliste se si një njeri u kthye në gjethe...

Vetëm atëherë Zafo shkëpuste mendimet dhe vinte në terezi si gjithë njerëzit e tjerë.

Do ta linte njëherë e përgjithmonë këtë studim që e kishte shumë për zemër por ndodhën dy ngjarje që e rikthyen prap në shqetësimet e para. Ngjarja e parë ishte shembja e mureve të botës së socializmit të dështuar dhe hapja e mundësive të mëdha pa pengesa e pa sekretarë partie e pa spiunë lagjesh.

Desh e hëngri dikur andej nga viti 1982. Ishte në një kafene, në një nga ato kafene të qendrës së Durrësit, se vetëm mbas demokracisë ato u hapën edhe nëpër lagje. Pa tjetër që ishte e diel dhe kafeneja ndodhej diku aty nga stacioni i ri i trenit. Priste të vinte plaku Toto e kish qejf ta sajdiste me një kafe e një fernet të kantinës “Skënderbeu”. Ishte një fernet i mrekullueshëm sa që as rakia pothuaj nuk përdorej. Shpesh Zafo me shokët aty te klubi i fermës i thonin bufistes

bullafiqe që t'i mbushte nga një fernet "Branka"! Pa le kur e përzjenin me aranzhatat e fabrikës ushqimore të Durrësit, atëherë e quanin "Coca cola"!

Duke pritur plakun, Zafo që të mos mërzhitej nxorri ca letra nga xhepi dhe filloi të vizatojë një gjethe dushku, e pastaj një flamur me shqiponjën. Këtë punë e bënte pa vënë re një burrë që rrinte i vetëm aty pranë tij dhe herë pas here e shihte duke zgjatur kokën se çfarë po shkruante Zafo. Ai burri ishte një nga ata që ndiqnin intelektualët "me shenjë". Tamam, kujtonte shumë më vonë Zafo, si Toni Montana, "njeriu me shenjë".

Njeriu ndjekës ishte vënë i tëri pas vizatimeve të Zafos. Për t'i parë më mirë bëri sikur shkoi në banjo dhe e bëri rrugën me dredha, midis tavolinave duke kaluar shumë afër asaj të Zafos. Por kur erdhi plaku Toto gjithçka ndryshoi. Plaku ishte shumë dinak dhe i njihte pothuaj të gjithë këto lloj merimangash që prisnin viktimat të binin në rrjetat e tyre. Edhe dhelpra ndjekëse e kuptoi këtë gjë dhe pasi pagoi një kafe u largua i thartuar në fytyrë.

Vetëm disa javë më vonë Toto i tregoi gjithçka kishte ndodhur me merimangën. Merimanga kishte raportuar se Zafo kishte pirë kafe dhe fërnjet me Toton, atë plakun që e ndiqnin prej kohësh por që nuk e kapnin dot. Ishte përgatitur dhe raporti i detajuar për këto vizatime të çuditshme me gjethe dhe me shqiponja dhe përfundimisht ato vizatime ishin cilësuar si mesazhe të fshehta që Zafo ia jepte plakut dhe ai lidhej me zbulimet armike të pushtetit popullor.

Frëkë

O tempora, o mores!

Zafo, i dridhur dëgjonte Toton dhe habitej me çdo gjë që ndodhte, çdo gjë që kurdisnin këto qenje të neveritshme, vemje, merimanga, zvarranikë, thuaj ç'të duash.

I bindur që me Toton ai ishte i sigurtë, e kaloi këtë ngjarje që nuk u zbatua në dëm të tij. Arsyen nuk e mori vesh asnjëherë, vetëm dinte se Toto ishte tepër i fortë për të marrë vesh gjithçka ndodhte në zyrat e fshehta me gjethe të verdha në muret e jashtëm.

7.

Ishte viti 2000. Një vit që do ta kujtonte përherë, jo për shifrën milionare se sa për atë që ai hyri për herë të parë në tokën e Kosovës. Ishte nisur për në Prizren ku ishte ftuar në një takim me specialistë të rajonit të Europës Juglindore. Kishte vënë re se kosovarëve nuk u pëlqente fjala Ballkan. Arsyeja!? Nuk dihej.

Qëndrimi në Prizren nuk është se i solli ndonjë kënaqësi të madhe, ndoshta gjendja shpirtërore nuk iu përputh me faktin se ai kishte ardhur në tokën ëndërr, atë tokë ku i ati kishte qenë shumë herët, para luftës së dytë botërore dhe i fliste me shumë admirim për kosovarët dhe për Kosovën.

Tek shëtiste buzë lumit që përshkonte qytetin, apo tek pinte një kafe në një lokal që i ngjante krejtësisht atij të lagjes në Durrës, mendimet i çonte për udhëtimin që bëri nga Durrësi deri në Prizren.

Udhëtimi që nga Rubiku në Kukës e që nga Kukësi në Morinë shoqërohej me peisazhe të jashtëzakonshme anësore. Udhëtonin me një furgon dhe në një moment Zafo pa një dushk të madh diku pak më lart se niveli i rrugës, gati tre metra larg saj. Iu lut shoferit të ndalonte dhe me

shpejtësi iu turr dushkut duke parë se cila gjethe ishte më e madhja. E këputi, u fut në furgon dhe duke i kërkuar falje udhëtarëve të tjerë e futi gjethen në fletët e një dosje. Ishte hera e parë që shihte dhe prekte me dorë një gjethe dushku të gjallë.

E kish parë këtë gjethe në shumë vizatime, ashtu reale dhe jo në formën e stilizuar si te kostumi i Skënderbeut. Nuk i hiqej nga mendja vizatimi i Leonardo Da Vinçit i një grupi gjetesh së bashku me lëndet e tyre, një vizatim sensacional për mesjetën, kohë kur u vizatua, por edhe shumë problematik për kohët moderne. Dikush i kishte thënë se gjetthja e dushkut është simbol i masonerisë, por nuk kishte ndonjë informacion të saktë, sado kishte kërkuar nëpër libra apo internet.

Disi më vonë, ai pa në librat e historisë së pikturës shqiptare disa vizatime të kangjellave që bënte Kolë Idromeno. Në mes të çdo kangjelle ai punonte me metal gjethe dushku së bashku me lëndet pak a shumë si vizatimi i Leonardo Da Vinçit. A thua që dhe Idromeno ishte një mason?

Rrugës për në Kukës, në dy anët shfaqeshin dushqet. Gjetthet e veçanta të kësaj peme dukeshin shumë qartë, të bëshme dhe me konturet e dhëmbëzuara. Duke i parë, ashtu si në një film të shpejtuar, Zafos i dukeshin si mijra e mijra shqiponja që fluturonin paralel por në drejtim të kundërt me makinën.

E këto pamje mahnitëse vazhdonin të shfaqeshin për një kohë të gjatë. Aty në Lajthizë, u ndërpreu por u rishfaqën përsëri deri në

Morinë. Ishte një gjë e bukur për ta menduar kjo puna e studimit të gjethes së dushkut, por ishte kaq e pamundshme praktikisht, për shkak të atyre pengesave që ngriheshin në rrugën e Zafos. Dhe jo vetëm të Zafos.

-Më mirë le ta shohë Kurti këtë punën e gjethes-mendonte me vete Zafo, - ai ka atë simbolin e shqiponjës që e krahason me anijen liburne, apo anijen liburne e çon te simboli i shqiponjës gjermane. Ai ka korrespondencë me një shok tiranas - thonte Zafo dhe vazhdonte meditimin.

Gjithçka ka të bëjë me pellazgët- thonte Kurti, dhe vazhdonte- jo më kot gjermanët morën simbolet tona siç janë jo vetëm flamuri që kanë kthyer zogun si anije me rrema liburne, por më vonë do të vërtetohej se edhe kryqin svastik ata e morën nga ilirët. Fakti që mozaiku gjigant me kryqin svastik apo kryqin e Meandrit që u gjet andej pas viteve 2000, mu në qendër të Durrësit ishte i kohës së ilirëve, por që në kohën e nazizmit u mor dhe u vu në qendër të flamurit të Rajhut të tretë. Po kështu dhe dushku ose gjethja e tij ishte një nga simbolet e përdorura gjërsisht jo vetëm në uniformat e oficerëve gjermanë por dhe në objekte të tjera.

Zafo në biseda me Kurtin kishin vendosur që të merreshin me këtë punë në mënyrë të fshehtë, duke futur dhe plakun Toto, sepse ndërmjet tij do të lidheshin me gjermanin Hans Eiche. Kalonin ditët e muajt, pse jo dhe vitet dhe gjithçka ecte në amullitë që krijonte sistemi i kontrollit monist. Atëhere askujt, as Zafos dhe as Kurtit nuk i shkante ndërmend se në Shqipëri

Frëkë

ishte instaluar shoqëria e kontrollit, njësoj si në romanin "Viti 1984" të Xhorxh Ourellit. Nuk mund të bënte asnjë hap as në bibliotekën Kombëtare për të kërkuar libra, por që ato libra ishin me shenjën "N" apo "R" që donin të thonin "të ndaluar" apo "të rezervuara". Për aq më tepër enciklopeditë nuk ishte se jepnin ndonjë gjë të saktë.

Ishin lodhur kaq shumë me problemin e ngjashmërisë së shqiptarëve me etruskët e sotëm sa që i kishte ardhur në majë të hundës. Dhe gjithë inatin ja hidhnin shkencëtarit francez Zacharia Majani që pasi shkroi një libër të mirë për etruskët, shkroi librin tjetër me titullin pikëllues "Fundi i misterit etrusk".

Këto ndodhnin tamam në atë periudhë moniste derisa erdhi ndërrimi i sistemeve politikë. Të gjithë shpresonin se do të ndryshonin shumë gjëra...

Ja për shembull, vetëm për etruskët dolën një seri librash pozitivistë të shkruara nga Nermin Falaschi Vlora, Ilir Mati, Shaban Demiraj, Enzo Gatti, etj

8.

Por le t'i kthehemi gjethes së dushkut e cila krahas punimeve të veterinarisë ishte bërë problem i pandashëm për Zafon dhe Kurtin. Për aq më tepër se Kurti kish qenë në Gjermani, në Berlin, ku kishte takuar dhe Hans Eichen. Dhe më e forta ishte se Kurti dhe Hansi kishin të njëjtin mbiemër se Eiche përkthehej dushk apo lis. Kjo si të thuash u bë dhe pyka e ndërhyrjes së instrumentave të studimit që do bënte Kurti.

Sa për Zafon ai akoma luftonte me atë ndjenjën e frikës së përhershme që ishte si ajo njolla e errët në mushkëritë e atij që kishte kaluar një tuberkoloz të rëndë. Kjo njollë nuk e linte të bënte përpara në atë punë hulumtuese që aq qejf e kishte dhe po aq frikë e kishte. Fakti që Kurti kish filluar të merrej me këtë temë e ngazëllonte sepse parashikonte ta ndihmonte pa rezerva Kurtin, njëlloj sikur të ishte ai vetë që po punonte.

Në vitin 1991, Zafos i thanë se do të shkonte me një grup nga Ministria e Bujqësisë për ca takime pune në drejtim të racave të reja në lopë, dhe do të shkonin pikërisht në Modena. Eh, ata të ministrisë nuk e kishin harruar akoma, megjithse

Zafo nuk bënte pjesë në asnjë parti politike.

Pikërisht në këtë udhëtim iu rihap problemi i gjethes së dushkut dhe veçanarisht ai i etruskëve. Sesi i dilnin ca lidhje gjermano -shqiptare nëpërmjet ca figurave dhe fotove në muzetë që Zafo i pa me shumë vëmendje.

Aty në Modena kuptoi se jo vetëm gjethja e dushkut ishte për tu studjuar por krahas saj rreshtoheshin shqiponja, kryqi svastik, e ndoshta edhe ndonjë gjë tjetër. Tani duhej ta ndihmonte më tepër Kurtin, edhe vetë ndoshta duhej të punonte më shumë dhe të hidhte tej atë frikën e turbullt.

Gjatë vizitës në Modena, grupin e çuan në fabrikën e prodhimit të pijeve freskuese dhe alkoolike me emrin "Toska". Jo vetëm firma, vetë stabilimenti por dhe pronari, një burrë shumë i qeshur me një fytyrë diellore e kishte mbiemrin "Toska". Gjatë bisedimeve që bënë në vizitë përgjatë repartëve të fabrikës, pronari spjegonte vetë. Kur u largua grupi i shqiptarëve ai Zafos i dhuroi Zafos një shishe "Sherry", plot me kokrra qershie brenda. Kujtimin e asaj vizite, Zafo por edhe të tjerët do ta kujtonin për një kohë të gjatë.

Kohë më vonë, kur Zafo ishte kthyer në Durrës, tek shihte fletë palosjet që kishte marrë në Modena i shkante në mend se emri Toska ishte shumë i përhapur dhe se ajo dashamirësia e pronarit të fabrikës me emrin Toska se si i dukej...

Kurti vazhdonte për hesap të tij të merrte e jepte me plakun Toto dhe me gjermanin Hans. Për gjermanin thonte gjithë humor se ishin djem

xhaxhai meqë i kishin mbiemrat me të njejtën fjalë. Dhe jo vetëm kaq por dhe emri i Kurtit a nuk ishte gjerman?

Ishin vitet e demokracisë dhe çdo gjë mund të thuhej, mund të komentohej dhe pothuaj ajo ndjenja e frikës nga spiunimi ishte vlarë përfundimisht. Kjo mund të thuhej për Kurtin dhe për Toton por jo për Zafon. Ishte një frikë që si ato bimët shumë vjeçare ngazëllente me filiza të rinj në krye të çdo pranvere, pranvera që vetë Zafo i quante “pranvera të hidhura”.

Por kurioziteti nuk e linte të qetë. Ishte vetë Kurti që me optimizmin e tij të veçantë vinte e sillte lajme të reja, zbulime që ai kishte arritur t’i bënte. Ja se çfarë i tha një ditë:

-A e di ti Zafo se si i thonë lisit apo dushkut në Kosovë? I thonë çinar!

Zafo filloi të qeshë e i tha që në italishten e sotme, çinar i thonë argjinares, apo s’i kujtohej ajo reklama e “Fërnit Brankës “ kur e shihnim në vitet ’70 te “Rai 2”? Tani u bë çorap gjithë studimi. Ku dreqin e gjeti këtë lloj fjale? Pastaj i kujtohej se në Durrës ishte një fis i madh me mbiemrin Çinari. Kur pyeti më vonë doli se ata me origjinë të largët ishin nga Kosova.

Një ditë tjetër erdhi bashkë me Toton tashmë shumë të plakur dhe pasi pinë nga një kafe të mirë e pyetën Zafon në mënyrë provokuese:

-Nga vjen fjala Kukës?

Zafo krejt i hutuar i tha se nuk e kishte vlarë mendjen por edhe nuk kishte dëgjuar ndonjë spjegim, të paktën në ata libra që kishte lexuar.

-Dëgjo Zafo - i tha Toto, “Querqus” është emri

latin i lisit, dushkut. Italianët e sotëm i thonë “quercia”, anglezët “oak”, rusët “dubrava”, gjermanët “eiche” ...Ne i themi lis apo dushk e kosovarët i thonë çinar.

Sipas Kurtit fjala latine “querqus” ka rrjedhur në fjalën Kukës që do të thotë vendi i lisave. Dhe ishte e vërtetë.

Se ç’kishte një ngjashmëri të çuditshme midis simboleve shqiptare dhe atyre gjermane. Rasti i Kurtit me atë ngjashmërinë e shqiponjës gjermane me anijet liburne ishte me të vërtetë një gjë e çuditshme por dhe një burim frike. Frikë nga një mundësi xhelozie apo ndonjë kundërshtim akademikësh, apo një sulm nga të panjohur që pastaj zhduken në drejtim të paditur.

Zafo kishte lexuar nga Nikollë Gazuli se “Kryqi me grepça” (svastik) mbahet si emblema e Panteonit arjan dhe qytetërimit arjan. Gjermanët e sotëm e kanë venë atë në flamurin e tyre kombëtar për të kallzuar lidhjen e ngushtë shpirtërore të tyre me traditat e mbetura trashëgimi nga stërgjyshërit.”

Kishte gjithashtu lidhje të tilla të ndërthurrura që po të bëheshin të ditura publikisht, kush e di se çdo të ndodhte me Zafon dhe Kurtin dhe vetë plakun Toto. Kështu nuk ia mbante asnjërit të botonte qoftë dhe një artikull të thjeshtë në një gazetë pa rëndësi si psh te “ Mëngjesi”.

E sa dëshirë kishte Zafo që së bashku me Kurtin të trajtonte atë gjethen e dushkut të intersektuar me kryqin svastik. Po kujt ia mbante? Kryqi svastik që u zbulua në Durrës duke gërrmuar themelet e një pallati shumë katësh, u mbulua

me dhé. Sot rreth e rreth tij ka ujë të ndotur. E kush po flet? Asnjë media, asnjë analizë për këtë mozaik madhështor të shekullit të katërt para erës së re.

Për dushkun, lisiin është shkruar shumë dhe Zafos nuk i kishte mbetur gjë tjetër veçse të krijonte një arkiv të pasur me shumë sende, libra, fletë palosje e gjithçka tjetër që kishte lidhje me këtë pemë çudibërëse.

Një ditë prej ditësh, kur mërzitja e tij kishte arritur aty ku nuk mbante ai gjeti një fletë gazete ku ishte botuar ky shkrim:

“ Në fëmijëri, kur kaloja aty pari, hipur mbi gomar, për të marrë pjesë në festimet e fshatit për pashkë, për Shën Gjergj dhe për një maj, më pushtonte një ëndërritje e ëmbël dhe nuk lodhesha së admiruari një dru madhështor, vigan dhe vetmitar, një lis mbretëror. Çfarë madhështie që kishte! Degët e tij me një ngjyrë të gjelbër të mbyllët, të trasha dhe të fuqishme, me rremba të përkulur i një profil shqiponje, të dënduar si krifë luani, dukeshin qartë në qiell dhe vizatonin aty një kurorë mbreti. Ishte një princ me një bukuri të rreptë, sovrani i lisnajës, mbreti i freskisë.

...Kur e pyeta se çfarë kishte ndodhur me Drurin e Madh që dikur ngrihej në atë vend, ajo mu përgjigj:

-E rrëzoi me sëpatë i gjori Varienis...Ai nuk bëri prokopi me latushen e tij. Shtriu për tokë vetëm ca drurë të mëdhej. Por prerja e lisit nuk i solli fat. Ai u sëmur dhe vdiq disa ditë më vonë. Druri i madh i kishte futur xhindet.”

Pastaj pa që Straboni ka shkruar më hollësisht për Lisin e Dodonës, për veprimtarinë orakullore jepte porosi jo me fjalë por me simbole si orakulli i Amonit në Libi, duke u nisur edhe nga fluturimet e veçanta të tre pëllumbave, sipas të cilave profetet femra duke i shikuar, profetizonin... E njera prej tyre, Zafos i dukej si Lea, Lea që nuk ishte më fizikisht në Shqipëri, por në mendjen e Zafos, po.

Zafos nuk i hiqej mendja nga ajo ngjashmëri që ekzistonte pikërisht midis shqiptarëve, gjermanëve dhe ebrenjve. Në vizitën e tij që bëri në Shqipëri Papa Françesku shpалosi ngjashmërinë e vuajtjes të popullit shqiptar me atë ebre.

Për më tepër Zafos kish zbuluar dhe veti të përbashkëta midis shqiptarëve dhe ebrenjve, atë të tregtimit të floririt dhe të bizhuterive. Këtë e kishte vënë re që në vizitën e tij të parë në Strugë, në vitin 1992, por edhe më parë sidomos në dyqanet e floririt në Beograd, në ato dy herët që kishte qenë aty.

Por mbas viteve 1990 ndodhi dhe çudia e madhe. Çekia u pushtua nga tregtarët shqiptarë të floririt e të argjendit. Për këtë Zafos kishte lexuar një histori të veçantë.

9.

Dhe besoni apo jo, këto argjendari, shumica janë me pronarë shqiptarë. Ato janë hapur rreth viteve të 90-ta nga shqiptarë të Kosovës që po e bënë punën e njëjtë në Kroaci. Shumë prej tyre ishin punues të filigranit. Ishte fillimi i luftës në Jugosllavi që i shtyri këta zejtarë të kërkojnë tregje të reja dhe kështu përfunduan në Republikën Çeke. Në rrugën e njohur “Karllova” gjenden dhjetëra dyqane të tilla. Ato janë biznese familjare, ku shumica e punëtorëve janë vetë pronarët. Ata punojnë nga mëngjesi deri afër mesnatës. Shumica e tyre janë me prejardhje nga Prizreni e Peja. Luigj Tomiqi me origjinë nga Prizreni tregon se ishte viti 1993 kur familja e tij erdhi në Pragë:

“Kur kemi ardh kanë qenë 7- 8 dyqane të shqiptarëve. Viteve të 90-ta kemi punuar në Kroaci por atje filloi kriza dhe ne u njoftuam nga një mik i familjes që në Çeki ka më shumë punë”, - tregon Tomiqi që, bashkë me 5 vëllezërit e tij, merren me këtë profesion.

Ata kanë dy dyqane në Çeki dhe një në Sllovaki. Të bërit biznes në Çeki, Luigji thotë që ka qenë shumë e lehtë.

“Njerëzit janë shumë të butë dhe kanë kulturë të lartë. Kurrë s’kemi pas ndërhyrje sa i përket financave ose vështirësi tjera. Jemi rehat”, - thotë ai.

Shumica e shqiptarëve janë të besimit katolik por nuk mungojnë edhe myslimanët. Muhamet Mulla me origjinë nga Peja është njëri prej tyre. Ai bashkë me familjen e tij, shkon në festat e komunitetit katolik. Familja e tij kanë ardhur këtu në vitin 1994. Qe 18 vjet, ai vazhdon të merret me këtë profesion.

“Vëllai ka punuar në Kroaci si Ciceron dhe, kur plasi lufta atje, erdhi me punë në Pragë. Më ftoi edhe mua dhe, që atëherë hapëm dyqanin dhe po vazhdojmë kështu”, - vazhdon rrëfimin Mulla. Për popullin çek ai ka fjalët më të mira. Thotë që janë të butë dhe kurrë nuk iu kanë shkaktuar telashe. Edhe pse, sipas tij, imazhi i shqiptarëve atje le mjaft për të dëshiruar.

“Në fillim iu thoshim se jemi italianë. Pastaj doli një lajm se ari italian nuk ishte i mirë dhe iu thoshim se jemi kroatë. Kroacia u pëlqente dhe aty ndaheshim mirë. Nëse iu prezantoheshim si shqiptarë, nuk ishte ide e mirë atëkohë”, - thotë ai. Ka shumë familje nga Peja që merren me këtë zeje. Mulla i numëroi familjet si Sahatçiu, Kasapolli, Tabaku e Kastrati.

“Ne e thirrëm njëri tjetrin. Në atë periudhë Çekia sapo kishte dal nga komunizmi. Gjithçka niste nga fillimi dhe megjithëse ka profesionist të mëdhenj të kësaj fushe në këtë shtet, ne prapë gjetëm tregun tonë”, - tregon Mulla. Është interesante se Praga ka shumë turistë që blejnë

stoli, por edhe banorët janë mjaft të interesuar për to.

-Ne e shesim një gurë të njohur që quhet Granata dhe nxirret në Çeki. Dhe interesimi nuk mungon. Ky treg është mjaft i madh. Këtij populli i pëlqen ari. Andej nga qyteti i Brno-s edhe më shumë ka shitje, në Sllovaki e Ukrainë edhe më shumë, rrëfen me një theks pejani Mulla. Argjendaritë nuk janë bizneset e vetme të shqiptarëve në kryeqytetin e Republikës Çeke. Këtu mund të gjeni dhjetëra piceri e restorante të pronarëve shqiptarë”.

10.

Me kalimin e viteve Zafo kish filluar të ndiente pak a shumë edhe frikën që ndillte afrimi i plakjes. Pavarësisht se ishte krejt e pashprehur në biseda me të afërm e sidomos me Kurt Dushkun, ai në thelb edhe vetes nuk ja lejonte të besonte se ekziston një frikë e tillë.

Po ja kjo gjethja e dushkut, simboli i saj e kishte futur në ca hulli të panjohura dhe dëshira për të mësuar sa më shumë për këtë simbol përplasej me frikën e asaj që mund të ndodhte në dëm të Zafos por edhe të Kurtit.

Në momentet që diskutonin për simbolet me Kurtin, ai ndihej mirë. Shpërthenin në shakara dhe përmendnin emrat dhe mbiemra të çuditshëm. Gazi shtoej kur diskutonin për mbiemrin Kohl të kancelarit gjerman, e që përkthehej “lakër”. Zafo edhe pse me moshë gati të barabartë me atë të Kurtit, e vlersonte së tepërmi atë. Kurti kishte dhe një veçori që Zafo nuk e kishte, ai njihte gjermanishten, çka e bënte Kurtin si një të “dyshuar” për ndonjë origjinë të largët gjermanike, thjeshtë prej emrit të tij.

Një ditë i tha se çdo të thonte emri i tij. Kurt

është emër gjerman edhe shqiptar. Kurti ka shumë emra në Shqipëri- i thonte Zafo pa ndonjë të keq. Ndërkohë që Kurti tek dëgjonte këto fjalë, mendja i shkante te filmat sovjetikë që gjermanët i nxirrnin gjithmonë flokë kuq.

Pastaj duke mos i dhënë zgjidhje kuptimit të emrit Kurt hidheshin te emri i mbretëreshës Teutë dhe te emri teutonë, pastaj përsëri me Toskët e Etruskëve dhe Toskët e Toskërisë në jug të Shqipërisë.

Në këto rrëmuja të mendimeve ndodhi një e papritur që pothuaj shkatërroi shumë gjëra jo vetëm për Zafon. Në atë kohë plaku Toto kishte zënë krevatin dhe me sa dukej nuk do ta shtynte dot. Kurti ishte i zhytur në punët e tij me përkthimet nga gjermanishtja. Ai kishte kapur një punë të mirë në një shtëpi botuese që kërkonte përkthimin e librave, sidomos romaneve nga gjermanishtja. Jo më kot Kurti ishte futur thellë në gjuhën e prozës së Franc Kafkës, ngase përktheu me sukses disa pjesë nga libri "Metamorfozat".

Ç'kishte ndodhur vallë? E ç'të ndodhte? Do ndodhte ajo që në Shqipëri ndodhte gjithmonë. Spiunllëku dhe denoncimet e rreme, të pabazuara, ndjekje e pasojës dhe jo e shkakut. Gati gati si në sistemin monist. Apo mos po ndodhte një diçka tjetër, më e llahtarshme..!

Ishte thjeshtë një ide e lindur që herët në rini të tij, por ajo ide ishte në pelenat e veta dhe mund të ishte ngjyrosur ndoshta nga filmat anglezë apo italo- francezë që u shfaqën aq dendur në dekadën 1950 -1970. Zafo nuk linte film pa parë

Frika

atëhere dhe ajo që ishte më interesantja dhe më e pabesueshmja ishte lufta për të parë premierën e filmit, çka do të thoshte shfaqjen e parë në kinema “ 17 Nëntori “ në seancën e orës 8 deri ora 10.

Kjo ndodhte dhe me premierat e shfaqjeve të teatrit popullor. Por ato kishin një histori më tjetërsoj, më e ajthme.

Ideja e Zafos se frika që në të vërtetë ish bërë si pjesë e trupit të tij, kishte një shtrat filozofik, edhe pse nuk mund ta zbërthente qoftë edhe sa për ta kuptuar vetë. Ishte e qartë se nuk bëhej fjalë për të bërë diskutime as me Kurtin dhe as me Lean.

Ishte shtrati i një teorie që edhe në vitet ‘60 në Amerikë dhe në Europën përëndimore ekzistonte dhe se rreth saj vërtitej emri “Shoqëria e Kontrollit”. Kishte lexuar Zafo edhe një tregim të Migjenit që titullohej “Novelë mbi krizë”, ku në formë gati direkte Migjeni i madh spjegonte një nga këto forma të kontrollit. Embrioni i parimeve të kësaj metode të “sundimit të shoqërisë nëpërmjet kontrollit totalitar”, ndodhej pikërisht në këtë novelë. Por Zafo nuk mund të spjegonte asgjë. Arrinte deri atje sa të justifonte frikën e tij si një fenomen tepër sinjifikativ për unin e tij të brendshëm. Vonë lexoi dhe studjuesit Gilles Deleuse dhe Michel Foucault të cilët i dhanë shumë spjegime rreth këtij kontrolli, por ç’e do! E kishte ngrenë me kohë karremin e frikës!

Letra që Zafo i kish dërguar gjermanit në Universitetin e Berlinit në mënyrë të pakuptueshme ishte në duart e një anëtari të

Akademisë në Tiranë. Zafon e thirri ky person dhe i kërkoi shpjegime se pse ai i kishte shkruar gjermanëve dhe nuk kishte denjuar të shkonte tek ata të Akademisë në Tiranë.

Ishte viti 2001 dhe kishin kaluar mbi dhjetë vjet që nga heqja e kësi lloj presionesh. Presione si të një arome të nenit 55 për agjitacion e propagandë kundër pushtetit popullor. Po ky antar i çuditshëm ç'kërkonte akoma?

-Në këtë letër që ti i ke shkruar gjermanëve hedh disa ide të çmendura lidhur me simbolet që nuk ekzistojnë, por që në të vërtetë ato ekzistojnë vetëm në kokën tënde. Unë e kuptoj që ti je një intelektual por në fund të fundit ti nuk je specialist në asnjë lloj fushe që të merresh me simbolet shqiptare. Ndoshta- i forcoi zërin anëtari i Akademisë ti do të bëhesh një Dan Braun, por besoj se e ke të kotë. Ti e di se ç'i punoi Vatikani atij "simbolisti"!

Edhe gjermanët duke qenë njerëz shumë të kujdesshëm na u drejtuan neve sepse ata i njohin rregullat dhe nuk ja fusin kot.

Zafo po turbullohej dhe nuk po kuptonte asgjë. Po anëtari i Akademisë i tha që të mos e diskutonte fare këtë problem po do të bënte mirë që të lexonte botimet shkencore të Akademisë. Aty do të kuptonte se simboli i gjethes së dushkut nuk ekzistonte ndër shqiptarë, as në legjenda, as në mite e as në përralla.

Zafo doli i skuqur gjer në rrënjët e flokëve dhe nuk deshë as ta përshëndeste anëtarin.

Duke ecur nëpër rrugën e mbuluar me gjethë, inati iu shtua më tepër.

Ç'ne letra e tij në Akademinë shqiptare?-mendonte krejt i shqetësuar. Akoma vazhdojnë ata krimba të mbijetojnë?

E vërteta qëndronte jo ashtu si e paraqiti anëtari i Akademisë. Këto informacione i mori përsëri nga plaku Toto, i cili mezi fliste ashtu i shtrirë në shtrat në dhomën e vogël të shtëpisë së tij. Ai i spjegoi se miku i tij në Gjermani, Hansi rastësisht kishte shkuar në Universitetin e Berlinit për të parë pikërisht për ato problemet që donte t'i kthjellonte. Por aty kur morën vesh se dhe Zafo merrej me probleme të simbolikës shqiptare u gëzuan dhe filluan t'i spjegojnë se si kishin marrë një letër prej një veterineri shqiptar i cili interesohej për simbolin e gjetes së dushkut. Por ata si gjermanë që janë, njerëz të korrektësisë maksimale vendosën t'i drejtohen Akademisë shqiptare për të kombinuar të dhënat pikërisht për këtë simbol, që me sa duket ishte i përbashkët. Qëllimi ishte tepër dashamirës. Natyrisht që ata kishin cituar dhe emrin e studjuesit shqiptar Zafo M, që ishte dhe si nismëtar i kësaj pune studimore.

Ja, pra, kjo ishte e vërteta. Por ata, të Akademisë në vend që të merreshin me këtë kërkesë të gjermanëve vendosën të thërrasin Zafon dhe t'i thonin gjithë ato budallallëqe që vinin era monizëm, në mos era injorancë, por kurrsesi dembelizëm.

Zafos nuk i mbetej gjë tjetër veçse të priste që ta ndiqte përsëri ajo ndjenjë frike, frikë që aq shumë e njihte që nga sistemi i kaluar.

Në të vërtetë nuk ndodhi asgjë që nga dita që

e thirrën në Akademi. Por më shumë frika rritej, thjeshtë sepse e mundonte ideja se nga dita në ditë do ta kërkonin prap. Por ata nuk e thirrën asnjëherë. Por edhe gjermanëve asnjë përgjigje nuk i dhanë.

Akademikët hipnin e zbrisnin shkallët e Akademisë të qetë e të lumtur, duke tërhequr me zor çantat e mëdha plot me libra dhe me letra. Ç'kish vallë në ato letra, ose më mirë të them, ç'gjëra misterioze kishte në ato çanta? Një zot e di! Por jeta për ta vazhdonte e lumtur e aq i bënte në se duhej studjuar historia e shqiptarëve... Rrogën e merrnin aq sa dhe nipërit dhe mbesat i mbanin rehat rehat, gjë që vazhdonte dhe me pensionin e tyre. E ç' duhej studimi i simbolit të gjethes së dushkut.

11.

Një ditë një mik i vjetër i Zafos, Skënder Hushi, me të cilin kishin kaluar fëmininë në qytetin e Kavajës, po i tregonte për atë shtëpinë e gjetheve, për të cilën diku nga fillimi i vitit 2015 u shkrua shumë në media dhe u analizua në televizione. Ky mik diçka dinte për studimin e Zafos për gjethen e dushkut si simbol por që nuk kishte të bënte me shtëpinë e gjetheve, shtëpinë e një farse që mbijetoi me dekada aty në qendër të Tiranës dhe aq pranë zyrave të Albkontrollit, Makinaimportit, Agroeksportit, Mineralimpeksit, etj. Një farsë që po rikthehet edhe sot nga kushedi cilët njerëz e për çfarë qëllime.

Zafo kish kaluar me qindra herë në atë rrugë dhe i kishin bërë përshtypje ato mure me tulla të kuqe e të mbuluara me gjethe të një bime kacavjerrëse, një bimë që kishte gjelbërim gjithvjeçar. Ishte një enigmë për shumë kalimtarë por dhe Zafo si student e më vonë kur vinte për kontrata pranë zyrave të agroeksportit si kryespecialist i Fermës së Sukthit. Kjo shtëpi ishte bërë dhe objekt diskutimi midis shokësh të Zafos por dhe për shumë të tjerë që kalonin aty pari, thjeshtë si

kalimtarë.

Por një ditë Zafo e mësoi enigmën e shtëpisë me gjethe ku dhe dritaret ishin krejtësisht të mbuluara. Aty ishin instaluar aparaturat e përgjimit të bisedave që bëheshin me specialistë apo me tregtarë të huaj në zyrat e tregtisë së jashtme. Tek dëgjonte atë mikun e tij që po ja spjegonte, Zafos i dukej sikur po rilexonte atë romanin e një shkrimtari sovjetik, me titullin “Rreshteri i milicisë”, roman që u hoq nga qarkullimi nëpërmjet një urdhëri të fshehtë, ndonëse jo nga shtëpia me gjethe. Se mos duheshin gjethe për të mbuluar me dhjetra zyra e apartamente ku njerëzit e sigurimit të shtetit punonin me zelle të papara për të gjuajtur të “këqiat” e rrezikshme që ndonjëri si Zafo, ndonjë intelektual me “lakra në kokë”, ku stabiliteti i tyre politik ishte gjithmonë i lëkundur. Kishte të drejtë ai “i madhi” që hoqi antenat e televizorëve dhe për këtë qëllim lindi “kryqëzata e zezë” e shkulljes së antenave televizive, antenave që të lidhnin atëhere me Rai-1, Rai-2, Beogradin, Shkupin dhe Athinën.

Gjithsesi nuk ishte fjala për një ngjashmëri midis gjetheve që kishin mbuluar shtëpinë e përgjimit nacional me simbolin e dushkut.

12.

K ishte ditë që Kurti qe kthyer nga Gjermania ku kish qenë si i ftuar i mikut të vet tiranas e që i kishte dërguar vazhdimisht kartolina me pamje nga Berlina e sidomos kartolina me atë flamurin simbol të shqiptonjës si anije liburne, simbol që e kishte turbulluar rishtas Zafon.

Kurti kishte ardhur me ide të reja për sa i përket përsiatjeve që bënin për gjethen e dushkut, si simbol të shqiptarëve. E vërteta ishte se Kurti ishte shumë më praktik se Zafo, ishte më racional në veprime, dukej sikur s'e vriste mendjen për çdo veprim të ndërmarrë. Ndërsa Zafo vuante akoma sindromën e frikës, dhe në një farë mënyre në veprime që duheshin zgjidhur me shpejtësi, ai ngurronte, stepej dhe zhytej në një lloj meditimi. Ajo ndjenja e frikës e trashëguar nga koha e kaluar ishte transplantuar edhe në kohën e tanishme, kur po kalonin aq vjet pas diktaturës sa po mbushej një çerek shekulli.

K ishte diçka që nuk shkonte në përgjithësi. Nuk ishte vetëm ndjenja e frikës apo ndrojtjes që kishte një intelektual si Zafo, jo! Ishte një pezmatim i mendimit shkencor, mendimit

analitik, i kushtohej rëndësi e madhe pasojës dhe as që diskutohej se ajo pasojë vinte nga një shkak, një lloj absurdi që kalëronte zyrave më të larta të çdo lloji.

Por Zafo nuk donte të ngatërronte aspak, këtë lloj filozofie populiste me ndjenjën e vet. Prandaj i jepte më shumë rëndësi veprimeve të shpejta të Kurtit në zgjidhjet që realizonte edhe në probleme shkencore edhe në probleme sociale. Zgjidhjet që jepte Kurti i cilësonte si veprime “me zgjidhje të fshehtë”, zgjidhje të atilla që bëhen në mënyrë automative. Zgjidhjet populiste që po i merrnin frymën politikave shqiptare ishin si një lloj fashistizimi apo një predikim dogmash të panjohura nga asnjë lloj feje.

Kurti ishte takuar me Hansin në Berlin. Kjo e lumturoi por edhe e befasoi njëkohësisht Zafon dhe ajo çka kishte diskutuar Kurti me gjermanin e Universitetit ishte një lloj zbulimi shumë me vlera mbi historinë dhe vlerat e simbolit “ gjethe dushku”.

Ja tregimi i Kurtit:

“ U nisa në Gjermani ashtu pa pritur. Më kishte telefonuar ai shoku im që iku me ambasadat në dy korrik. –Hajde se kam një javë pushim dhe meqenëse është dhe “Oktober fest” do kalojmë më së miri.-

U takova me mikun tim në Berlin dhe mbasi u sistemua në një hotel me çmime normale, vendosëm të fillonim takimet për atë punën, që Zafon e preokuponin aq shumë. Takimin me Hansin, atë djalin e mikut të plakut Toto, e realizova nëpërmjet telefonave. Hansi, një djalë

në moshën time, ishte një tip shumë i prerë, por i influencuar nga kujtimi i të atit dhe për më tepër për të mbajtur premtimin ndaj tij, mendohej të kryente çdo gjë me përpikmërinë më të madhe. Ishte pra ky Hansi që rregulloi edhe takimin me një nga specialistët e Universitetit të Berlinit që merrej me problemet e trashëgimisë popullore dhe kulturore të popullit gjerman.

Në doni të besoni, në doni mos më besoni, por unë u gjenda në një eufori të paparë tek dëgjoja komentet e gjermanit të Universitetit për simbolin e gjethes së dushkut. Ishte një kompleks i madh teorishë dhe dokumentesh, faktesh, vizatimesh, sendesh me këtë simbol. Njëlloj si ato që ka koleksionuar Zafo. Ah, sikur të ishte dhe Zafo me mua!

Kur gjermani më fliste për simbolin e gjethes së dushkut më tregoi ca fotografi të oficerëve të Hitlerit dhe me zmadhim më tregonte qaforet e xhakëtës, ku lulëzonte gjethja e dushkut në të dy anët e qafës. Ishte me të vërtetë një befasi. Por mua mu kujtua një fakt që kisha parë në Shqipëri.

Kur u realizua kompleksi skulptural i Gjergj Fishtës, poetit tonë të madh, në qendër të Lezhës, i gjithë sfondi memorial ishte i dekoruar me gjethen e dushkut.

-Mund të ishin gdhendur me qindra gjethë të tilla në bronz,- thashë ngadalë idenë time.

Pashë që gjermani ndërroi fytyrë dhe nxorri nga çanta lap topin e mbas pak minutash më tregoi pikërisht foton e plotë të këtij memoriali në Lezhë. Nuk është puna se unë u turpërova por përkundrazi m'u bë shpirti mal nga fakti se

unë isha i përgatitur për temën e simbolit. Dihet që unë nuk isha si Zafo, ai po, kishte gjithë atë përgatitje.

Që të mos harroj! Në Berlin pashë Lean. O zot! Nuk kishte ndryshuar fare! Eh, të ishte dhe Zafo këtu e ta shihte e pse jo ta takonte! Historia e Leas është si ato të Hollivudit, si ato filmat me ebreë të bukura!

Ajo që është më e çuditshmja për mua është vetë Zafo. Ai njeri jo i zakonshëm por që dukej krejt i zakonshëm, ashtu i dobët e me kurriz shumë pak, fare pak, të përkulur, ngërthente në vetvete energji dhe ngjarje aq të shumta sa që një libër nuk do të mjaftonte t'i tregonte, të paktën historinë me Lean.

Por Zafo ishte njeri krejt i ndrojtur ku energjia për punën dhe studimin ishte e kundërta e një dembelizmi, një stepje të paspjegueshme. Madje, unë habitem ku e gjente kurajon për të udhëtuar jashtë kufijve. Ata, kufijtë që i sollën aq shumë andralla sa që nuk e lanë të përfundonte asgjë tjetër përveç se arsimimit të tij si veteriner dhe punës titanike që bënte edhe duke studjuar shkencat e zanatit të tij.

Nuk realizoi dot as lidhjen përfundimtare më Lean e bukur dhe nuk i dha rrugë një studimi siç ishte ky i simbolit të gjethes së dushkut. Por, mjaft me këto lajthitje të mia!

Le të kthehemi në Berlin.

Aty u takuam disa herë me Hansin dhe me specialistët e Universitetit në Berlin.”

Kurti mallkonte veten që nuk mori me vete Zafon, sepse ai Zafo, ai flegmatiku i

pandreqshëm do të dinte se si të spjegonte para gjermanëve disa nga problemet e simbolit të gjethes së dushkut. Me sa i kishte thënë Zafo, kishte përgatitur dora dorës edhe një libër duke e quajtur “ Kodi i gjethes së dushkut”. Por meqë Zafo s’para fliste shumë, dhe nga bisedat që bëja më të, kisha kuptuar se në këtë libër kishte një lloj paralelizmi midis Zafos dhe Langdonit dhe midis Sofisë dhe Leas. Kur vinte puna që të fliste për paralelizmin e dytë, Zafo tek fliste, kthehej në një tjetër njeri.

Por, mendonte Kurti, do të ketë një tjetër rast kur të rivinte në Berlin. Por kur ai pa dhe Lean aty rreth e rrotull Universitetit kjo ide e riardhjes në Berlin së bashku me Zafon iu përforcua. Bisedoi me Hansin dhe i spjegoi rastin e Leas lidhur me Zafon. Hansi mori përsipër të lidhet më Lean dhe të bisedonte e se çfarë do të ndodhte më tej do të telefononte në Durrës.

Kurti kishte marrë përsëri letra të njëpasnjëshme nga kolegët gjermanë. Edhe pse letrat i vinin me ndërmjetësinë e mikut gjerman të plakut Toto, përsëri Zafo nuk mërzitej. Mjaft që ai kishte të drejtë në idenë e tij për një grupim të njejtë të gjermanëve dhe shqiptarëve. Në letrën e fundit ata i shkruanin:

“ Fiset e ashtuquajtura gjermanike, të cilat formuan kombet e Evropës Perëndimore dhe Veriore emigruan nga Lindja drejt Perëndimit. Si pikënisje këto fise patën territoret e Detit të Zi, Ilirisë dhe Trojës.

Fiset kryesore, të cilat formuan kombin francez, anglez, gjerman, skandinav, janë

frankët, teutonët, gotët, anglo-saksët, normanët, langobardët etj. Të gjitha këto fise kanë ruajtur në historinë e shkruar nga vetë ata faktin e emigrimit, se nga ku, dhe si emigruan, luftërat që kanë bërë dhe vendet ku u vendosën. Ajo që ka ruajtur një popull në traditën e tij, është shumë herë më e vlefshme, nga ajo që thonë të tjerët për të. Këta popuj që populluan Evropën dhe që i dhanë botës qytetërimin më të lartë që ka njohur, nuk vinin nga pylli dhe nga hiçi, ashtu siç është thënë deri më sot, por ishin pasardhës të gjyshërve të tyre etnikë evropianë, sepse rrjedhin nga ata.

Frankët janë fisi me origjinë gjermanike që formoi së bashku me galët dhe romakët kombin francez.

Teutonët një nga fiset kryesore gjermanike, formuan kombin gjerman dhe atë skandinav. Shpesh me emrin teuton përfshihen të gjitha fiset gjermanike.

Anglo-saksonët janë fiset që populluan Albionin (Britaninë) dhe që u bashkuan me britanikët e vjetër për të formuar kombin britanik.

Normanët janë, gjithashtu, fis gjermanik, që kanë luajtur rol në etnogjenezën e kombit gjerman.

Gotët e quajtur albanë, janë një fis i rëndësishëm gjerman. Dihet që këto kanë populluar Evropën me emigrimet e tyre nga Lindja."

Por cilët ishin këta popuj dhe nga dolën?

Zafo së bashku me Kurtin dilnin në konkluzionin se këta popuj kanë qenë të së njëjtës origjinë me popujt pellazgo-trojano-iliro-thrak, ose e thënë

ndryshe gjermanët janë iliro-thrakë.

Kështu që shkrimet e historianëve antikë dhe atyre të Mesjetës, vërtetojnë që frankët, gjermanët dhe skandinavët janë popuj iliro-thrakë, të cilët emigruan në kohë të ndryshme drejt Perëndimit.

Disa kohë më parë se të vinte kjo letër e cila në të vërtetë ishte një studim shumë i gjatë, Zafë kishte gjetur nëpër thellësitë e Google- s edhe fazat e dyndjeve të fiseve gjermanike nga trojet trojane dhe ilirike në drejtim të Perëndimit.

Faza e parë fillon pas Luftës së Trojës, pra rreth shekullit XII p.l.k., por edhe më përpara. Janë të dokumentuara emigrimet e trojano-dardanëve drejt Italisë me Ene Dardanidin, emigrimi i nipit të Ene Dardanidit, Britit drejt Albionit në shekullin XI p.l.k., emigrimi i trojanëve drejt Belgjikës dhe drejt Skandinavisë. Këto janë vërtetuar nga autorët antikë si Virgjili, Straboni, Dionis Halikarnasi etj. si dhe nga historia e shkruar nga këta popuj gjatë Mesjetës.

Faza e dytë fillon në shekullin IV p.k. dhe vazhdon deri në shekullin e VI-VII të erës së re. Në këtë fazë janë emigrimet masive të popujve të quajtur gjermanikë, nga Iliriku dhe Troja. Pse morën rrugën e emigrimit këta popuj që lanë pas vende të ngrohta dhe të begata dhe shkuan në vende të ftohta dhe të varfra?

Shpërnguljet e popullsive nga Troja, Thraka, Iliria, Dakia apo Deti i Zi ndodhën si pasojë e luftërave të vazhdueshme dhe dyndjeve barbare nga lindja. Me pushtimin romak, një pjesë e popullsisë që nuk iu bind rregullave të Romës, kapërceu Danubin dhe emigroi drejt perëndimit

dhe veriut, ku ishin më të lirë. Popullsia etnike evropiane thrako-ilire e shtyrë nga dyndjet e sllavëve që vinin nga Azia emigroi përtej Danubit në vende të sigurta dhe këto dyndje janë quajtur Gjermanike por në fakt, janë dyndje iliro-thrake. Faktet që tregojnë origjinën iliro-thrake të racës gjermanike në mënyrë të drejtpërdrejtë janë të shumta.

Kronisti i mesjetës Gregorius of Tours thotë se “Frankët kanë dalë nga fisi i Panonëve”. Panonët ishin fis ilir, që do të thotë se frankët janë ilir. Dudu, kronisti i Normandëve tregon se “Normanët dhe frankët ishin i njëjti popull dhe kishin gjysh Antenorin”. Pra, siç tregohet edhe nga kronisti i Normandëve, edhe ata kanë dalë nga Iliria, pasi Antenori është udhëheqësi legjendar që u priu frankëve në rrugën e tyre nga Panonia e Ilirisë, deri në Francën dhe Gjermaninë e sotme. Edhe në kronikën “Chronicle of Hunibald” jepet emigrimi i pasardhësve të Antenorit nga Iliria për në Francë. Fredegar, një tjetër kronist i Mesjetës, ka shkruar një kronikë në të cilën thotë se “Frankët vijnë nga Troja”. Ai thotë se një grup trojanësh u vendos në Paioni dhe që aty u nisën për të emigruar për në Francën dhe Gjermaninë e sotme.

Të dy grupet e historianëve mesjetarë janë të një mendjeje lidhur me origjinën e frankëve, sepse paionët ishin dhe ilirë dhe trojan dhe maqedonas në të njëjtën kohë, pra, një etni, kështu që nuk ka ndonjë ndryshim midis thënieve të autorëve për këtë çështje. Ata janë tepër të saktë dhe të një mendjeje lidhur me faktin se frankët janë

nga Panonia Ilire dhe se që aty u nisën drejt Perëndimit. Rethanan Macre, është një tjetër studiues mesjetar që ka dhënë të plotë linjën mbretërore të frankëve nga Priami deri te dinastitë Merovinge dhe Karoline, mbështet prejardhjen trojane të frankëve, por ai thotë se, kur emigruan, dolën nga Panonia Ilire. Këto të dhëna të autorëve të Mesjetës, koiçidojnë me të dhënat që jep edhe Virgjili tek Eneida, ku thotë se “Antenori kaloi përmes liburnëve, retëve, dhe vendolikëve të cilat ndanin Panonin nga Reni, dhe u vendos tek ky lum ku themeloi qytetin Patavium.” Pra Virgjili para këtyre kronistëve thotë të njëjtën gjë që ka një Antenori që nga ilirët shkoi në Ren. Fiset e liburnëve, retëve, vendolikëve ishin fise ilire, kështu që Antenori ka dalë nga Iliria. Autori në këtë rast e shtrin konceptin e Panonisë Ilire në të gjithë Alpet e Evropës deri në kufi me Renin.

Straboni te “Gjeografia” thotë se “Udhëtimet e Enesë janë fakte tradicionale, ashtu si ato të Antenorit”.

Po Straboni thotë se “qyteti Opsicella, i themeluar nga Ocelasi, të cilët së bashku me Antenorin dhe fëmijët e tij, kapërcyen Italinë”. Pra, Straboni, flet për një shpërngulje të popullsisë me në krye Antenorin të njëjtën gjë që thonë edhe kronikat e Mesjetës. Ai flet edhe për koloni të tjera trojane, apo fise të tjera që ishin vendosur atje pas Luftës së Trojës. Straboni i quan Henetët si kelt, por ai thotë, se sipas disave ata janë pasardhës të Antenorit që iku nga Troja pas luftës. Këto fakte që japin autorët mesjetarë

për udhëtimin e Antenorit nga Iliria në Ren vërtetohen edhe nga Virgjili dhe Straboni. Kjo do të thotë se janë të vërteta. Pra, sipas autorëve antikë ka një emigrim të frankëve nga Iliria drejt perëndimit dhe vetë kronistët e këtyre popujve kanë treguar se ata vijnë nga Iliria. Fisi gjermanik i frankëve ishte fis ilir, i cili formoi kombin francez, që do të thotë se, përse i përket etnicitetit, nuk ka pasur dallim midis ilirëve dhe gjermanëve, ashtu si midis këtyre të fundit dhe fiseve thrake, trojane. Me një fjalë frankët apo francezët janë Ilir. Edhe kronisti i normanve ka shkruar që normanët janë të së njëjtës origjinë si edhe frankët, që do të thotë se janë ilirë, për aq kohë sa frankët kishin dalë nga Iliria.

Pra, fiset e Frankëve dhe Normanëve janë Ilir, gjë që tregon se gjermanët janë Ilirë.

Gotët gjermanikë janë quajtur Getae dhe Straboni kur flet për etnicitetin e tyre i quan si "Getae ishin thrakë, dhe jetonin në anën tjetër të Danubit, ashtu si dhe mysët, të cilët janë thrakas gjithashtu, dhe janë identikë me njerëzit që tani quhen Moesi. Nga këta myse dalin dhe mysët, që tani jetojnë ndërmjet frigasve, lidasve dhe trojanëve. Dhe vet frigasit janë brigianë një fis thrakas". Straboni tregon se gotët gjermanik ishin të një race me thrakët, mysët dhe trojanët, nga ku del se gotët ishin fis me etniciteti iliro-thrako-trojan.

Straboni thotë për Dakët e Getae se "disa njerëz janë quajtur dakë dhe të tjerët janë quajtur getae, të cilët shtrihen në drejtim të Pontit, dhe dakët që shtrihen në drejtim të Gjermanisë dhe burimit

të Isterit. Gjuha e getaëve është e njëjtë me atë të dakëve. Ai thotë se emigrimet e geatëve përtej Istrit, janë të vazhdueshme". "Gjuha e thrakasve është e njëjtë me atë të gotëve".

Straboni e tregon qartë që dakët janë të një race me gotët, ashtu siç ishin edhe thrakët, atëherë edhe trojanët dhe ilirët të cilët siç e kemi parë janë të një etnie me thrakët, janë të një etnie me dakët dhe gjermanikët. Ai dëshmon për emigrimet e herëpashershme të gotëve drejt perëndimit, që e tregon qartë se nga cili popull kanë dalë gjermanët.

Fjalët e gjuhës dake përkthehen 60 përqind me shqipen që do të thotë se, meqë Straboni tregon se thrakët, dakët e gotët gjermanikë flisnin një gjuhë, atëherë ajo ka qenë të paktën 60 përqind shqip apo një dialekt i shqipes. Shqiptarët janë i vetmi popull etnik evropian që ruajti gjuhën e vjetër të Evropës, pasi kombet e tjera që rrodhën nga kjo racë e njëjtë krijuan gjuhë të tjera, por që nënë kanë shqipen.

Në kronikën mesjetare të piktëve, të cilët ishin një popull që erdhën nga vendet e skythëve, territoret e të cilëve shtriheshin në Moldavinë dhe Ukrainën e sotme, nga ku ata emigruan për në Britani, thuhet se "Dakët janë prej së njëjtës prejardhje ashtu si dhe goetet, pra gotët". Po në këtë kronikë thuhet, gjithashtu, se "Skithët e gotët kanë të njëjtën origjinë".

Piktët në Mesjetë thonë po të njëjtën gjë që ka thënë Straboni në Antikitet se gotët janë i të njëjtit etnicitet me thrakët, dakët, trojanët, ilirët dhe me skithët. Gotët gjermanikë janë quajtur

dhe me emrin albanë.

Fakti i fortë është libri i vetëm i shkruar nga një gjerman got, i quajtur Jordanes në shekullin e VI, me titullin "Origjina dhe bëmat e gotëve", në të cilin tregohet origjina e gjermanëve. Vetë autori është got dhe e njeh mirë historinë e popullit të tij dhe faktet që ai jep, janë dëshmi që nuk mund të kontestohen lehtë, sepse ai jetoi në periudhën kur gotët filluan të emigronin drejt Gjermanisë. Ai tregon se gotët quhen myzë dhe fisi i tyre kufizohej në jug me Maqedoninë Veriore. Pra, ai dëshmon se gotët gjermanikë jetonin në veri të Maqedonisë dhe quhen myzë, por myzët në të gjitha burimet dalin si fis iliro-thrakë që do të thotë se vetë gotët gjermanikë janë iliro-thrakë. Në libër ai tregon një pjesë të historisë së thrako-iliro-trojanëve pjesë e të cilëve ishin edhe goto-myzët që nuk e njohim fare nga burimet historike greko-romake. Kështu tregon se mbreti i myzo-gotëve, i quajtur Tanau luftoi kundër faraonit Vesos të Egjiptit, i cili kishte ardhur për të pushtuar gadishullin Ilirik. Myzët i mundin egjiptianët dhe i ndjekin deri në Egjipt. Në rrugën e kthimit ata pushtojnë sipas tij Azinë dhe nënshtrojnë Sornusin mbretinë medëve. Jordanes thotë se parthët e kanë origjinën nga myzo-gotët që qendruan në atë pjesë të Azisë. Ai tregon se paraardhësit e tij pushtuan Kaukazin, Armenin, Sirinë, Kilikinë, Galatinë, ishujt e Egjeut si dhe ishin Myzët, ata që ngritën tempullin e Dianës në Efes. Sipas tij myzët ngritën një perandori nga Deti i Kuq në jug deri në vendin e skythëve në veri. Këto të dhëna interesante dëshmojnë

se mysët, iliro-thrakas kanë pasur ushtri të fortë dhe kanë luftuar deri në Egjipt dhe nën sundimin e tyre kanë qenë territore të gjera. Kjo pjesë e historisë nuk njihet fare nga grekët pasi ata nuk kishin ardhur ende në Evropë prandaj dhe nuk flasin për këto ngjarje. Në fakt, të dhëna të plota e interesante për historinë e vjetër të Iliisë, gjen më tepër në kronikat gjermanike të Mesjetës, se sa tek autorët antikë greko-romak. Kjo tregon se këta popuj gjermanikë e kanë ditur mirë historinë e iliro-thrakëve se ishin vetë iliro-thrakë.

Jordanes dëshmon se myzët kanë marrë pjesë në luftën e Trojës dhe se mbreti i tyre vret Thesandrin, por vritet nga Akili. Pas vdekjes së mbretit, në pushtet vjen djali i tij Euripyli, i cili ishte nipi i Priamit, pasi mbreti kishte marrë të motrën e Priamit për grua. Troja rindërtohet dhe rimerret nga dera trojane, por janë myzët ata sipas tij që e shkatërrojnë për herë të dytë. Edhe kronikat dhe librat e tjerë historikë të mesjetës së Evropës perëndimore, flasin për tri luftëra trojane që do të thotë se, autorët grekë e kanë njohur shumë pak historinë e popullsinë që banonte Ilirikun dhe për të njohur historinë e Ilirisë duhet të bazohemi me seriozitet në të dhënat e burimeve mesjetare të hershme të racës gjermanike.

Pra Jordanesi tregon histori të panjohura që i përkasin një periudhe historike të hershme dhe dëshmon se gotët ishin në truallin iliro-thrak që në këto kohë të lashta fakt që tregon se gotët ishin vet iliro-thrakët, pasi nuk ka të dhëna nga

autorë të tjerë që t'i quajë myzët si të një etnie tjetër që nga koha e Homerit e deri në kohën që flet Jordanesi në shekullin e VI.

Në "Pictich Chronicle" thuhet se "Skithët kanë lindur me flokë të bardhë nga bora që bie në mënyrë të vazhdueshme dhe ngjyra e flokëve i dha emrin skithëve dhe për këtë u quajtën albanë dhe nga ata skotët dhe piktët e kanë origjinën. Albania kishte fqinj amazonat". Pra, te kronika Pikte thuhet se piktët vetë dhe skotët e kanë origjinën e tyre nga Skithët e quajtur albanë. Skithët (nga të cilët rrjedh një pjesë e kombit britanik), siç e thamë, ishin të një kombësie me thrakët e dakët, që do të thotë të një kombësie me pellazgo-ilirët.

Straboni thotë se Thraka është bërë zakon të quhet Skithia e Vogel. Kjo tregon se thrakët ishin vetë skythët.

Straboni i quan fiset gjermanike në Veri si Albane, dhe më të mirënjohurit tek këto fise gjermane të quajtura albane janë Cimbrit dhe Sucambrit. Sukambrit autorët i vendosin në Panoni, dhe cimbret në Detin e Zi, përpara se të gjendeshin në Gjermaninë Veriore. Pra, që albanët e Gjermanisë janë ilirë, sepse sukambrit janë panonas, pra ilirë.

Autorët e Mesjetës shpesh e shtrinin konceptin e fisit panonas deri në lumin Don dhe Dnjepër, ndërsa autorët romak në Panonin ilire fushin edhe Alpet e Evropës. Kështu pra, emri Panoni në disa raste ka përfshirë brenda vetes edhe fiset thrake, dake, skithe, gote të cilat Straboni dhe autorë të tjerë dëshmojnë se kanë një gjuhë dhe

janë të një etnie.

Retet e Vendolikët janë quajtur nga Straboni dhe autorë të tjerë si fise ilire. Emrat e tyre janë shqip dhe tregojnë vendin ku ata banonin. Kështu Re do të thotë që banoj tek retë, janë fis i reve, dhe ata vërtet banonin në Alpet e Evropës në një lartësi me retë. Vendolik po në shqip do të thotë Vendolik, pra që jam vendas dhe ku ka më vendas se ata që banojnë në majë të malit. Nga fiset ilire të Alpeve të Evropës u popullua një pjesë e madhe e Gjermanisë dhe Italisë Veriore.

Tek belgët, Straboni përmend të parët venetët apo enetët, të cilët bënë luftën detare me Cezarin, dhe ai tregon se janë të njëjtë me venetët e Italisë. Nëse venetët e Belgjikës janë të një popullsie me venetët e Italisë, atëherë venetët apo enetët e Belgjikës janë ilirë, sepse autorët e antikitetit i kanë quajtur enetët, si ilirë. Pra, ilirët kanë populluar edhe Belgjikën.

Në kronika saksone "Widukind" të shek. X thuhet se "Saksonët kanë prejardhje nga Maqedonia nga ushtria e Aleksandrit të Madh". Maqedonët ishin një fis iliro-pellazg, sepse Maqedonia është quajtur me emrin Paioni dhe paionët janë ilirë, që do të thotë se edhe maqedonasit ishin po ashtu ilir.

Në kronikën anglo Saksone, të quajtur si dorëshkrimi Pseudo-Sybella, e shkruar në latinisht, tregohet se Britania ishte një ishull i populluar nga të mbijetuarit e Trojës (insulam reliquias Trojanoru inhabitatam). Këtu e ka fjalën për trojanët që u quajtën britanikë nga Briti dhe që zbarkuan në Albion në shekullin

XI p.l.k. Pra, pushtuesit anglo-Saksonë e dinin mirë origjinën e popullit të Britanisë në kohën që pushtuan Britaninë, dhe i konsideronin ata si të një race me veten e tyre. Anglo-Saksonët ishin maqedonas, fakt që do të thotë se nuk ka dallim etnik midis ilirëve, maqedonëve dhe Trojanëve. Anglo-Saksonët tregojnë, gjithashtu, se ata kanë të njëjtën kombësi me gotët dhe frankët që vërtetohet se ilirët, thrakët, trojanët ishin një komb, sepse frankët dhe gotët dolën nga Iliriku dhe Troja. Teutonët janë gjermanikë dhe nga ata kanë prejardhjen edhe skandinavët. Shpesh me emrin Teutonike quhen të gjithë gjermanët. Emri Teuton është një emër pellazgo-ilir, dhe del për herë të parë tek Iliada e Homerit kur mbreti i pellazgëve të Azisë së Vogël quhet Leto Teutamidi. Teuta ka qenë emër ilir, pasi ka pasur një mbretëreshë ilire me këtë emër që përdoret edhe sot në botën shqiptare. Teutonët kanë shumë lidhje për sa i përket emrit të tyre me ilirët dhe trojanët. Teutonët tregonin se ishin trojanë dhe këtë e kanë thënë autorë mesjetarë, midis të cilëve një kronist, Frank ka shkruar në shekullin e gjashtë një kronikë, e cila është dhe një nga më të vjetrat e frankëve, në të cilën thotë se "Populli Teutonik i kishte thënë kronistit, se ata kishin të njëjtën gjak si romakët dhe që ata kishin emigruar si romakët nga Troja, dhe se ata kanë të njëjtën prejardhje nga heronjtë e Trojës". Taciti thotë për teutonët se janë racë e pastër dhe që për t'u mos u përzier me fiset e tjera erdhën me anije nga oqeani. Kjo do të thotë se dhe për Tacitin, i cili ishte një njohës shumë i mirë i

gjermaëve, teutonët janë të ardhur, por ai vë në dukje se janë të ardhur nga rruga detare, nga oqeani ndërsa tek kronikat e tjera konsiderohen të ardhur por nëpërmjet luginës së Danubit. Pra, burimet tregojnë që teutonët gjermanikë janë të ardhur dhe jo vendas.

Më 787, historiani i mirënjohur Paulus Diaconus shkroi një histori për bishopin e Metz dhe njëri nga të afërmit e arkipeshkopit kishte një djalë me emrin Anchises. Pauli thotë se ky emër është vendosur në kujtim të babait të Ene Dardanidit që shkoi nga Troja në Itali, dhe duke iu referuar evidencave të vjetra ai thotë se frankët ishin pasardhës të trojanëve. Angises kishte qenë një nga udhëheqësit e teutonëve për në Gjermani. Islandezët dhe skandinavët kur flasin për origjinën e popullit të tyre teutonik, e quajnë atë si racë trojane. Kjo tregohet në kronikat mesjetare skandinave të quajtura si Heimskringla dhe Prosa Edda.

R[obert] Wace me Roman de Rou[b] si e pamë dhe më sipër thotë se normanët janë Trojanë dhe se ata lanë Trojën në flakë dhe emigruan në Skandinavi, e cila është quajtur Danë për nder të emrit të lavdishëm të Trojës..

Autori Panajot Kupitori nga Hydra në veprën e tij "Studime Shqiptare" thotë se "Historianët bizantinë të shekujve të XIV, XV, XVI, shqiptarët i quajnë, arvanitas, alvanus, ilirus, trivallus, skithas, myzë, kroat, polanius dhe saramantes".

13.
Këto të dhëna janë shumë të rëndësishme që tregojnë se shqiptarët nga historianët janë quajtur me të gjithë emrat e fiseve nga ku doli raca gjermanike, që do të thotë se ka qenë e qartë për historianët e Bizantit se shqiptarët kanë qenë të një etnie me të gjitha këto fise, gjë që vërtetohet nga të gjitha burimet historike.

Laibinici thotë se, shqiptarët janë keltë nga origjina dhe gjuha e tyre është fis me gjermanishten dhe frëngjishten. Laibnic studioi pak fjalë nga shqipja dhe arriti në përfundimin se shqiptarët dhe gjuha e tyre janë të një race me gjermanët.

Si konkluzion, fiset që populluan Evropën e kanë origjinën të gjitha nga populli iliro-thrakotrojan që ishte i së njëjtës kombësie, fakt që vihet në dukje si nga autorët e Antikitetit dhe nga ata të Mesjetës së hershme dhe të mesme. Këto fise populluan Evropën në disa valë, të cilat kishin filluar që para Luftës së Trojës, vazhduan pas Luftës së Trojës dhe vala më e madhe ishte ajo që filloi nga shekujt IV p.l.k. deri në shekujt V-VI-VII pas erës së re. Kombet gjermane, angleze dhe skandinave janë të një race me ilirët, pra, me

Frika

albanët, shqiptarët e sotëm.

Sado revolucionare të dukeshin këto përsiatje të dokumentuara, gjithsesi ato kishin të vërtetat e tyre dhe ideja e simboleve të përbashkëta me popullin gjerman ishte më se e drejtë. Ndoshta ishte hera e parë që Zafo kishte shënuar betejën e parë kundër frikës. E çfarë frike! Një panaromë e tërë frike në të gjitha aspektet e saj. Do vinte koha që Zafo me Kurtin do të nxirrnin në pah këtë teori dhe do të ngadhënjenin mbi servilët e shumtë që frynin librat e tyre me sofizma e me sajesa që nuk vërtetonin të qenësishmen në shkencën e historisë.

U fitua beteja mbi frikën ku gjethja e dushkut ishte balsami më i fortë dhe shërues i fuqishëm i mendjeve të sëmura. Kishte fituar një betejë ndaj frikës por kishte dhe një betejë tjetër, akoma më të vështirë, beteja për të fituar Lean...

Katmir Jiquli

Frika

Kalmir Minguili

Lea

T1. ek mendonte për punët e tij të përditëshme, Zafos ku nuk i shkonte mendja. Edhe pse po afrohej viti 2015, ajo ndjenja e frikës nuk i shqitej që nuk i shqitej. Në subkoshiencën e tij ishin krijuar shtresëzime të ndryshme që gjithsesi kishin të bënë me frikën. Një nga këto shtresa ishte jo vetëm frika e kufirit, tashmë e tejkalar në kohë dhe në ndërgjegjen e tij, por ishte dhe ajo gjethja e dushkut që lidhej pakuptueshmërisht më figurën e hershme të Leas.

Gjatë hulumtimeve të tij për gjethen e dushkut, ngaqë ai u dashurua pas atij simboli, përsëri në mënyrë të pakuptueshme te Zafo lindi përsëri ndjenja e frikës. Një frikë që e shqetësoi deri në një farë mënyre deri si humbje llogjike. Kaq mjaftonte që Zafo të ndjente përfundimisht veten e tij të kthyer në gjethë. Një gjethë në mes të rrugës, viktimë e këmbëve të njerëzve, viktimë e gomave të makinave dhe ajo që ishte më poshtëruesja, viktimë e fshikullimës së fshesës prej xunkthi të puntorëve të komunales së bashkisë. Më mirë të shtypej nga goma e makinave se sa të fshihej nga mospërfillja injorante e fshesës së komunales. Ç'ju desh të lexonte vite më parë tregimet e

Kafkës! Nëse nuk do t'i kish lexuar do të ishte shumë më i qetë.

Shkurt, Zafo kalonte në depresione të çastit, por që në raste të veçanta vazhdonin me minuta të tëra. Por depresionet kalonin dhe ai kthehej përsëri në jetën normale, dëgjonte më shquar zhurmat e jetës, pranonte çdo diskutim mediokër midis njerëzve të njohur e të panjohur. Por ajo që ia ëmbëlsonte sado pak mendimin, ishte kujtimi për Lean. Kur Kurti i tha se kishte parë Lean në Berlin, Zafos iu ngrit mendja. Ishte një ndjenjë që ndoshta ishte më e fortë se frika. Kështu mendonte Zafo dhe në fakt kishte të drejtë.

Ngadalë- ngadalë Zafos po i ngrihej mendja që të takonte Lean. Thjeshtë ta takonte. Ajo ndoshta kish ndërtuar jetën e saj, e martuar apo jo, pak i interesonte. Por thellë - thellë ndjente regëtimin të një flladi gjethesh plot gjallëri në buzë të një lumi me ujë të kristal të që rridhte me të shpejtë.

Por kur ngërthehej nga dhëmbët e ankthit të tij kronik, ai harronte gjithçka dhe jo vetëm studimet e tij të ndryshme i vinin vërdallë rrotull kokës, por dhe fytyra e Leas i rrinte ballë për ballë. Ah, ajo fytyrë! E paimagjinueshme që ta shihte rishtas! Pastaj mendonte fare i qetë se ai ishte Zafo M, banor i vjetër i Durrësit, një lloj vetmitari, një beqar i stërgjatur, një erudit dhe një shqiptar i thekur, një besnik i traditave të familjes së tij, tradita që ai i adhuronte më shumë se një tabu.

Njohja me Lean ishte një histori e çuditshme. Për ta shtjelluar mirë këtë lloj historie që kish ndodhur rreth viteve '80, duhet të rrëfej pak a

shumë disa episode që kanë të bëjnë me tipin e Zafos.

Ai rridhte nga një familje intelektuale, ku babai dhe gjyshi kishin qenë mësues. Kuptohet edukata dhe kultura e trashëguar tek i riu Zafo. Dhe ajo që binte më tepër në sy te ai ishte saktësia e bërjes së gjërave. Kish fituar që herët në fëmijërinë e tij saktësinë e orareve, të kujtesës e emrave dhe të fytyrave kur kaloi moshën e adoleshencës.

Edhe kur u rrit, mbante mend ngjarje të fëmijërisë së hershme dhe ajo që i turbullonte më shumë shokët e tij, ishte mbajtja mend e emrave të gjithë shokëve që nga klasa e parë e fillores. Midis këtij mozaiku kujtesash, mozaik i komplikuar, mozaik që shëmbëllente me labirinthe e kopshteve mbretërorë të Francës e mendonte se ndodhej vetë ai. Zafo delikat, a thua që ishte pjesë e vetë mozaikut. Ndoshta ky mozaik i gjallë e çoi Zafon në ato angazhime që ndërmerte jo vetëm në veterinari, por edhe për përkushtimin platonik për Lean, koleksionimi i gjithë atyre simboleve për gjethen e dushkut apo dhe vetë historia e vërtetë dhe e pashkruar e Shqipërisë.

Në shkollën fillore dhe më tej ai pati një pasion të çuditshëm. Ishte një lloj dëshire për të prerë figura nga revistat e ndryshme, apo librat për fëmijë, ato me përalla apo edhe me tregime të vogla. Ky pasion gati - gati u kthye si një lloj disipline më vete. Ai me figurat e prera krijonte komplekse të kota duke i përshtatur ato figurat me njëra tjetrën. Zafos së vogël i pëlqenin ato lloj kombinimesh. Ndoshta ishte loja më

e pëlqyeshme për të në një kohë që lodrat për fëmijë ishin të rralla, në mos mungonin fare. I ati bënte të pamundurën për t'i sajuar ndonjë lodër me kubikë, apo ndonjë tren me kurdisje mekanike.

Zafo i vogël nuk mërzitej.

Më vonë kur ishte në vitin e fundit të gjimnazit ajo prerja e figurave desh e çoi në skandal midis familjes së tij dhe asaj të mikut të babait të tij, një ebre që banonte prej vitesh në Durrës.

Ç'kishte ndodhur?

Nga koleksioni i revistave mujore sovjetike "Ogonjok", që i ati ia siguronte rregullisht nga libraria e vetme e qytetit, Zafo kishte marrë të gjitha portretet e vajzave sovjetike që ishin përherë në kopertinat e asaj reviste.

Intuita e zhvilluar sistematikisht te Zafo e çoi atë që të priste horizontalisht shirita nga fotografirtë e femrave. Këto shirita priteshin jo shumë të gjërë por aq sa të përfshinin një tipar të bukur që Zafos i pëlqente. Pastaj duke i bashkuar shiritat e dalë nga dhjetra portrete krijonte figurën e një vajze që i pëlqente Zafos. Përshembëll në se i pëlqenin sytë ai priste nga fotografia me ngjyra vetëm shiritin në gjërësinë e syve, në se i pëlqenin buzët, për të cilat Zafo kishte një dobësi të theksuar, priste shiritin që sillte pranë tij buzët e parapëlqyera.

Por një ditë prej ditësh kur Zafo sapo kishte përfunduar montimin e shiritave dhe kur fytyra e re i doli përpara syve ashtu e plotë, Zafos gati sa nuk i ra të fikët. Ishte një çudi, apo çfarë! Një fytyrë e njohur i doli përpara. Ishte Lea!

Frika

Ishte ditë e dielë dhe ashtu si i pëgjumur nga vapa e padurueshme i pasditës ai nuk po i besonte syve. Shkoi nga banja dhe shpërlau sytë. U kthye përsëri në qoshen e tij të punës dhe ashtu i freskuar, përsëri dalloj një foto të përkryer të Leas. Një foto me ngjyra. Ishte hera e parë që ai nuk ndjente saktësi, apo siguri, quaje si të duash, në brendësi të vetes së tij. Ç'donte Lea në këtë portret të sajuar me shirita të fotove të vajzave sovjetike? Cili qe që e sajoi këtë kombinim, një ngjasim me një vajzë që ai e njihje?

Sot, kur kompjuterat bëjnë kërdrinë në formimin e fytyrave në mënyrë elektronike, Zafo qeshte me veten e tij, qeshte me "lojrat" që bënte ai me këto prerje halucinante. Duke tundur kokën në mënyrë të pakontrolluar, Zafo mendonte se ai po të jetonte në shtet perëndimor, apo në Amerikë, do të ishte një lloj Bill Gate ose të paktën një regjisor në Hollivud. E duke tundur kokën ashtu si më kot, rikthehej në historitë e jetës së tij që nga adoleshenca.

Ajo historia me Lean, me të vërtetë sikur po shkonte drejt skenarëve të filmave triller të Hollivudit. Në të vërtetë Zafo edhe mund të përfundonte e të martohej me Lean. Por ndoshta fati i Zafos ishte i lidhur me një lloj frike të përhershme, jo ajo lloj frike që i përcakton njerëzit si frikacakë. Ishte një lloj frike sistemi inteligjent, një frikë që kishte kapur shumicën e intelektualëve në kohën e sistemit monist.

Me Lean njihej më së miri se ishin në të njejtën klasë në gjimnaz. Ai ndjente diçka fluide për Lean por dhe Lea me sa i dukej atij po të njejtën

ndjenjë ushqente për Zafon. Por ishin vitet e rinisë gjimnaziste dhe nuk para merreshin për bazë edhe dashuriçkat e vogla...

Ai babai i Leas me mbiemrin e çuditshëm midis fjalëve Nehem apo Menem, ishte një ebre që kishte mbetur në Shqipëri që prej shumë vjetësh që para luftës së dytë botërore. Ishte një ebre me një emër shumë të mirë në qytetin e Durrësit dhe si ebre që ishte shquhej për korrektësinë në gjithë jetën e tij.

Rasti e pruri që një ditë ebreu të vinte te shtëpia e Zafos për të takuar të jatin e Zafos. Kush e di se për çfarë problemi. Si gjithmonë ai do të pritej në kuzhinë si mik i familjes dhe për të kaluar deri të kuzhina, patjetër do të kaloje në korridorin e ngushtë, në ato korridore që kishin pothuaj gjithë apartamentet e asaj kohe. Tek kalonte korridorin, për të hyrë në kuzhinë, ebreu pa derën e dhomës së fjetjes hapur dhe në një mur pa fotografinë e Leas, vajzës së tij të dashur dhe njëkohësisht të vetme. Ai ndaloi menjëherë dhe fytyra e tij u irritua dhe flokët e thinjur iu ngritën përpjetë. E pyeti të atin e Zafos:

-Ç'është ajo foto aty?- dhe i tregoi me gisht fotografinë duke u përmbajtur për të mos hyrë në dhomën e vogël.

I ati i Zafos u trondit e më shumë u habit sepse as që e kishte vënë re atë fotografi në dhomën ku flinte i biri. Si rregull ai nuk hynte fare në atë dhomë për shumë arsye, arsye që i kanë njerëzit e kulturuar por dhe prindër që i njohin mirë fëmijët e tyre.

Vetë fakti që ajo ishte një fotografi me ngjyra e

bënte atë tepër të çuditshme sepse nga korridori ajo dukej krejt e rregullt dhe pastaj si mundet që një fotografi aq e madhe të ishte në shtëpinë e tjetrit e në shtëpinë e tyre nuk ndodhej.

U bë një heshtje e rëndë. I ati i Leas as që foli më, por iku krejt i nxirë në fytyrë. Imagjinoni se ç'situatë u krijua midis prindërve të Zafos! Përfytyroni se ç'ndodhi kur u kthye në shtëpi Zafos!

Që nga ajo ditë, të dy miqtë nuk folën më me njeri tjetrin. Zafos u përfshi nga një ndjenjë e pështirë faji dhe nuk e donte veten! Shumë vonë, mbas shumë vjetësh mbasi Lea ishte larguar nga Shqipëria me gjithë familjen, një shoqe e saj i tha Zafos se Lea e kishte dashur atë. Ajo fotografia- i tha ajo - ishte shumë e bukur dhe Leas i kishte mbetur në mendje. Të atit i tha se ishte zemëruar me atë budallallëk të Zafos, por në brendësi të shpirtit të saj ishte ndezuar akoma më shumë ndjenja e dashurisë për Zafosin.

Në ato vite kërkush nuk guxonte të bënte sherr me kërkënd e aq më tepër me një ebre, ebre që në fund të fundit kishte rregullat e tij të ngurta sipas fesë së tyre që e zbatonin në çdo lloj veprimi.

A nuk kishte këtu vend që Zafos të kultivonte pa dashje ndjenjën e frikës! Vitet e fakultetit kaluan ashtu si pa kuptuar e ndërkohë Lea ishte larguar nga Durrësi për në Izrael. Në ato vite shumë familje ebrenjsh që ishin në Shqipëri u larguan me një marrëveshje të posaçme të qeverisë shqiptare me një institucion ndërkombëtar.

2.
Dashuria për Zafon u bë si një mollë e ndaluar. Jo se nuk donte të dashuronte, por vetvetiu frika e ndonjë gafe tjetër me vajzat apo me familjet e tyre e tmerronte. I shihte vajzat me shumë kureshtje, i pëlqenin ato të bukurat sidomos ato që ishin të shkathta, ose si thonin në Durrës “ pa teklif”. Udhëtimi me trenin Durrës – Tiranë ishte shkak për shumë njohje me vajza të ndryshme e jo vetëm në tren. Në fakultet kishte plot vajza të bukura, të shkathta e jo të shkathta por frika e Zafos ishte më e fuqishme se sa një guxim mashkullor për t’u lidhur me ndonjëren.

Ky difekt e ndihmonte Zafon vetëm në një drejtim, atë të studimeve universitare dhe të zbulimeve që ai i kishte për qejf, sidomos ato që lidheshin me simbolet. Kur nga vitet 2000 u botua libri i Dan Braunit “ Kodi i Da Vinçit” Zafos e vinte veten e tij në vendin e personazhit kryesor Langdon. Simbolet, ishin ato që e tërhiqnin aq shumë, simbolet që ai i kishte seleksionuar dhe që e vriste mendjen aq shumë.

Por Lea nuk i hiqej nga mendja dhe gjithmonë kishte një përfytyrim të fytyrës së saj. Fotografinë e kompozuar atëhere në kohën e gjimnazit, mbas sherrit që u bë në familje, e grisi. E grisi atë

Frika

ashtu siç kish grisur dhe një nga ditarët e që tani e qante me lot. Aty në atë ditar kur shkruante nuk e kishte ndjenjën e frikës. Vetëm aty ishte i lirë. Vetëm aty e ndiente veten të fuqishëm, madje më tepër se i fuqishëm. Por kur shkëputej nga shkrimet në ditar, ah, pastaj vinte “burgosja e lirisë” .

Në se kjo burgosje do të mbaronte në vitin 1990, do të ishte mirë fare, por ajo la gjurmë të thella te shpirti dhe zemra e Zafo. Frika nga kufiri dhe frika nga spiunët e ndryshëm ia kishte lënë vendin një tjetër lloi frike. Ishte frika nga cmirëzinjtë, nga populistët e mitingjeve, nga militantët e partive, shumica të ardhur nga fshatrat dhe që kërkonin me çdo kusht poste drejtorësh e detyra të tjera. Zafo e ndiente se të rrinte pranë tyre ishte e rrezikshme, sepse ata ishin gati të bënë edhe spiunin edhe të keqin vetëm e vetëm që ata të realizonin qëllimin e tyre. Pra këta ishin mbjellësit e farës së varietetit të ri të frikës. Frikë demokrate- e quajti një ditë Zafo duke biseduar me Kurtin.

Kishte ditë që Kurti ishte kthyer nga Gjermania e që i kishte folur për Lean.

Gjatë gjithë këtyre viteve Zafo nuk mundi të gjente as edhe një vajzë që t’i ngjante sado pak Leas, jo se do ta merrte për grua por thjeshtë të dinte se ekzistonte aty rrotull edhe një fytyrë e ngjashme me Lean.

Kur Kurti i tha që kishte parë Lean në Berlin, mendja iu ngrit dhe mendonte vetëm për të. Flegmatizmi i tij arriti filloi të daravitej e pothuaj të zhdukej.

Filluan t'i vinin kujtimet njëri pas tjetrit. Fotografia e hershme e Leas që njëkohësisht dhe shkatërrimi i laboratorit primitiv kompjuterik të tij. Fotografia tashmë jetonte vetëm në mendjen e Zafos. Pas shumë vitesh Zafo kishte gjetur mjaft materiale që kishin të bënin me familjen e Leas. Ishin materiale të çuditshme edhe pse kishin të bënin me kohëra të lashta. Ishin histori që në një farë mënyre lidhnin fatet e dy popujve, shqiptarë dhe ebrej.

Për shembull, Zafos i bënte përshtypje mbiemri i familjes së Leas, Menem apo Nehem! Pas viteve '90, Zafo lexonte se Plauti, ky dramaturg i shquar romak i viteve 254 - 184 para erës së re kish shkrojtur një komedi të titulluar "Menehmët" dhe ngjarjet zhvilloheshin në qytetin Epidamn. Sipas subjektit të komedisë, në qendër të tij ishin dy binjakë që ndahen që të vegjël nga njeri tjetri. Kur u rritën njeri quhej Menehmi i Sirakuzës dhe tjetri quhej Menehmi i Dyrrahkionit. Të dy binjakët takohen në Epidamn dhe që paraqitet si një qytet me popullsi të madhe me shumë tregtarë dhe detarë. Vetë Shekspiri i madh këtë subjekt të transferoi në veprën e tij madhore "Komedia e gabimeve".

Po ç'lidhje kishte Lea më këtë emër të Durrësit të lashtë? Zafo kështu binte përsëri në depresionet e veta tipike e jo vetëm për mbiemrin e Leas por dhe për emrin e mikut të tij, Kurtit, një emër kaq shumë i përdorur në Gjermani.

Ku ndodhej tani Lea? A jetonte në Amerikë, apo në Izrael? As korrespondencë s'kishte. E kush mund t'i jepte adresë Zafos mbas asaj që ndodhi

Frëkë

me fotografinë e çuditshme të Leas! Dihet që i ati i Leas nuk bëri zhurmë, veçse Lea ishte më ndryshe. Ajo në fillim qe shumë e hutuar dhe nuk po arrinte të kuptonte se si ishte fotografuar pa “dalë në fotografi” me aparat. E pastaj një fotografi me ngjyra! Ato fotografi me ngjyra i bënë vetëm anëtarët e byrosë politike të partisë së Punës.

Këto kujtonte Zafo dhe përsëristë me vete: Menehmët, Nemce, Nehemia, Nemesis, Menem, Nehem, Menahem, Me...

Komedia e shkruar nga Plauti (Mark Tit Plautus), luhej pak a shumë në kohën e mbretëreshës ilire Teutë. Lea, Teuta, Teutonët..! Një lëmsh i vërtetë.

Zafo qetësohej dhe kthehej në vitet 2000...

3.

Kurti i tregoi gjithçka që kishte biseduar në Berlin edhe për Lean edhe për simbolin e tij të dashur. Ndërkohë, kur Kurti ish në Gjermani, Zafo kishte arritur në shumë konkluzione të habitshme. Toto, plaku i urtë ishte në ditët e fundit të jetës së tij. Një ditë kur qe ashtu i shtrirë në krevat dhe krejt i pafuqishëm iu drejtua Kurtit duke i thënë me një zë të mekur:

- Po të jap fotografinë e gjermanit, mikut të vëllait tim. Deri tani këtë fotografi nuk e ka parë njeri i gjallë në Shqipëri.

Duke folur, futi dorën poshtë jastëkut dhe nxorri prej andej një fotografi bardh e zi ku shfaqej figura e një oficerit gjerman me një kapele me strehë ku në ballë të saj ishte një degë e dukshme me gjethe dushku. Zafo shikonte me vëmendje këtë fotografi dhe mendonte se idetë e tij lidhur me një paralelizëm të mundshëm midis dy kulturave asaj gjermane dhe shqiptare, ishin më se të sakta. Ishte si të thuash ajo bashkësia e botës ariane, botë që në enciklopeditë e sotme konsiderohet si një botë imagjinare.

Fotografia që i dha Toto, i solli ndërmend një skenë nga filmi italian "Jeta është e bukur", me

Frëkë

Beninin. Aty ishte një pjesë ku Benini punonte si kamarjer në një restorant ku hanin oficerët gjermanë e në njerin mur ishte një tablo e kompozuar me një kryq të madh svastik dhe me degë të dushkut anash. Tabloja ishte e madhe dhe binte shumë në sy.

4.

Lea, kish qëndruar ashtu e pandryshuar në mendjen e tij. Ai në mënyrë krejt të pallogjikshme e mendonte atë akoma të re jo në moshën e gjimnazit por diçka më tepër. Kishin kaluar kaq shumë vjet dhe tani Leas i binte të ishte te të pesëdhjetat. Po kaq dhe Zafo numëronte vitet e tij mbi supe. Por një fushë manjetike me drejtime shpesh herë të ndryshueshme herë e afronte Zafon me Lean dhe herë e largonte imazhin e saj.

Nuk e di sepse por në botën e shqiptarëve diçka po ndodhte, një lloj jete e kontrolluar, një lloj kontrolli modern gjë që ndodhte mbas viteve të shpërthimit demokratik. Sikur kishte lindur një robëri e rehatshme, e butë, e arsyeshme, demokratike e cila mbizotëronte jo vetëm një Shqipëri të vogël që ishte akoma në vëndet e botës së tretë, por mbizotëronte edhe në qytetërimin e përparuar industrial nën okielon moderne, atë të progresit teknik.

Zafo rrinte e mendonte se ku ishte ngjashmëria midis kontrollit në sistemin e kaluar monist dhe atij të sistemit demokratik. Mendonte se nuk ishte thjeshtë kontrolli teknik, kontrolli që lindi për shkak të avancimit të teknologjisë. Ishte diçka tjetër më e madhe, më e sofistikuar.

-Jo- thonte Zafos nuk është thjeshtë regjistrimi i emrit tek merr një numur telefoni në një nga kompanitë që operojnë në Shqipëri, as regjistrimi në facebook ku çdo gjë ishte nën kontroll. Ishte një gjë tjetër, shumë më e hollë, që vinte ashtu e butë, e pranueshme, madje e lavdërueshme, por një gjë që gjithsesi nuk kuptohej. Që ishte një lloj robërie këtë e kuptonte Zafos, por se si e qysh realizohej, çfarë skemash ndiqeshin e kush i drejtonte ato.

Në vitet e demokracisë nëpërmjet shumë librave që i erdhën Zafos nga miq të tij durrsakë nga ata që ikën ditët e para të marsit me anijet drejt Italisë, mësonte pak a shumë idetë e një shoqërie kontrolli që ekzistonte në Perëndim. Kjo lidhej dhe me veprat e Xhorxh Orellit që u bë inspiruesi i spektakleve matricë "Big Brother". Por problemi qëndronte më thellë. Kafka, ky shkrimtar që i vinte shumë për shtat Zafos, ishte një ndërmjetës që në fillimet e shkrimeve të veta e që shpesh i bazonte në absurdin e jetës. Sipas tij, Kafka ndodhej në kufirin mes dy lloj shoqërive, asaj diktatoriale apo shoqëri disilpinore dhe asaj të mëvonëshme që ishte shoqëria e kontrollit, një kontroll i zvarritur pa fund dhe i papërcaktuar siç ishte përshembull burgimi dhe lirimi nga burgimi dhe burgimi sërish. Ashtu si Kamyja që lirinë e quante burgim me shumë hapësirë.

Kishte arritur edhe në një mendim të tillë se marketingu që trumbetohej anë e kënd rruzullit tokësor ishte bërë mjeti sundues i kontrollit shoqëror dhe po formonte racën e pacipë të eprorëve të rinj, zakonisht të padukshëm.

Kështu kontrolli është afatshkurtër dhe me rirrotullime të shpejta, është i vijueshëm dhe i pakufizuar dhe në kundërshtim me kontrollin disiplinor, atë të diktaturës që është afat gjatë , i pafundëm, dhe i copëzuar. Njeriu i sotëm – mendonte Zafo – nuk është më njeriu i mbyllur, por njeriu me borxhe, jo njeriu i disiplinave por njeriu i kredive. Ah, ato kreditë, nuk ishin thjeshtë unaza shtrënguese si të gjarpërinjve por ishin akoma më keq, pikërisht si ato vrimat e folesë së urithit. Si nuk po i kujtohej ajo thënja e Migjenit për shoqërinë e kontrollit! Do shkonte në bibliotekë e do ta gjente atë vëllimin me prozë të Migjenit të vuajtur. Migjeni i ngjante shumë me Kafkën edhe si portret edhe si në formën e dhënjes së mendimeve.

Ishin mendime që Zafo i aprovonte sepse i jepte një bazament teorikë frikës së tij. I pëlqente Kafka dhe Kamy, ndërsa dy korifejtë e teatrit absurd Jonesko dhe Beketi nuk i pëlqenin. Çështje shijesh.

Ishin këto impresione të çuditshme që dashje pa dashje e pengonin Zafon që të merrej seriozisht me Lean. Sa herë e sa herë ishte nisur të shkonte në Berlin, të shkonte e të takonte atë femër që e kishte tronditur që në adoleshencë e që e kishte aq shpesh në mendje. Ndoshta ishte në rrugë të gabuar, ndoshta ishte rob i një fiksimi, ndoshta nuk e kishte seriozitetin e duhur apo atë vendosmërinë që shumë meshkuj të tjerë e kishin si buka me djathë...

5.

Fotografia që i dha plakuri Toto e kishte vënë Zafon në mendime të thella. Sapo kishte dalë në qarkullim një film shqiptar me titullin e padëgjuar “ I dashur armik” dhe po në atë kohë ishte

botuar romani i Kadaresë “Një darkë e gabuar”. Të dyja me subjekt me gjermanët. Nga ky film e nga ky roman së shpejti në internet shpërthyen komentet me përngjasime të njerëzve, ngjarjeve, dhe shumë prej tyre bazoheshin në teorinë e zonës ariane. Pasaj komentet mplekseshin e bëheshin lëmsh apo gërshet me periudha të ndryshme që ka kaluar toka shqiptare. Herë hynin në lojë arianët, herë hynin në lojë atlantidasit e pastaj me radhë pellazgët, ilirët, arbërit... Po nuk munguan as simbolet si gjethja e dushkut, shqiponja me një kokë e me dy kokë, Ylli i Davidit, kryqi svastik e deri edhe te Kupa e Gralit. Një lëmsh i vërtetë. Ishte pikërisht koha, kur Hansi kishte parë Lean në Berlin dhe kur ai e kishte foton e gjermanit, që ishte i ati i Hansit, Otos.

-Pra, ti në trurin tënd tani ke një enciklopedi- i thonte vetes Zafo.

Por edhe nëse nuk ishte një enciklopedi, ishte një mbështjellje konfuzë të dhënash shpesh herë të çuditshme por jo të shkëputura nga njera tjetra.

Ishte një diçka që sikur kishte një fije lëmshi që nuk i kapej fillimi...

Por ashtu siç thonë, femra luan një rol të madh në zgjidhjen e lëmshit. E ku ta gjente Zafo femrën që mund t'i ç'mbështillte lëmshin e t'i sistemonte fijet e mendimeve. Iu kujtua Ariana e mitologjisë, fija e Arianës dhe halli i madh i Tezeut. Iu kujtua fija e saj që ia dha Tezeut për të hyrë në labirinthe dhe vështira dhe enigmatike.

Por edhe pse i shkante mendja te femra e vetme e mundshme që mund të hynte në këtë lojë dhe që ajo ishte Lea, ai me atë apatinë e tij fillonte e sistemonte ato fakte të grumbulluara. E kishte filluar me ngjarjet e Modenës, me ato ngjashmëri të çuditshme midis botës së vjetër shqiptare dhe asaj etruske.

Por përsëri mendonte se femra ekzistonte dhe ajo ishte Lea, Ariana e fijes së artë; por ishte dhe Kurti dhe flegmatiku Zafo u bë trim. Një Teze u krijua në shpirtin e tij, shpirt që ai e mendonte të fjetur.

Kurti ishte lidhur me Hansin dhe i kishte dërguar kopjen e fotos të të atit dhe pak a shumë dhe historinë e gjetjes së saj. Kjo foto u bë shkak që Lea të kërkohej me ngulm nga Hansi dhe miqtë e tij deri sa u gjet adresa e saj. Ishte në Berlin por qe larguar për në Izrael. Gjithësesi kishin marrë dhe adresën saj në Izrael.

Por ai do të shkante në Berlin! Me Kurtin apo vetëm, ai nuk e kishte vendosur, me siguri do të ishte Kurti i cili do të përpilonte planin e veprimeve sikurse bënë atëhere kur ishin në zborin pasuniversitar aty në rrëzë të malit të

Dajtit në Shkollën e Artilerisë.

Në një letër që i erdhi Kurtit në brendësi të zarfit ishte dhe një pusullë e Leas. Që ishte e Leas ajo nuk diskutohej që ishte e Leas, sepse kur Kurti ia tregoi Zafos, ai e njohu menjëherë shkrimin e saj të rrumbullakët si bulëzat e djersës në faqet e saj kur ishin në gjimnaz e kur shkonin në plazhin e Hekurudhës në mes të gushtit.

Letra ishte e shkurtër dhe midis përshëndetjeve dhe pyetjeve të zakonshme diku në cep të letrës, Lea kish shkruar: " Po të vish në Berlin do të njihesh me surprizën tënde më të madhe në jetë."

Surprizë? Në jetën e tij? Po të asaj jo, nuk ishte surprizë? Mjaftoi ajo copë letër dhe ai rresht i vendosur pjerrtas në horizontalitetin e letrës së bardhë, që ta fuste Zafon në mendime nga më të pabesueshmet.

Por as do t'i shkonte ndërmend as edhe një e qinta e një të vërtete të madhe, madje jetësore.

Natyrisht që Kurti nuk dinte asgjë sepse tek hapi zarfin që i dërgonte Hansi dhe pa letrën e shkruar në drejtim të Zafos, as guxoi t'i hidhte sytë.

Një surprizë! Në jetën e tij! Zakonisht surprizat në jetën e tij as që kishin ekzistuar, as që flitej për ndonjë gjë të ngjashme me surprizën. Surpriza më e madhe kishte qenë një mbrëmje që kaloi me Lean në buzë të detit te rëra e virgjër pranë mureve të Agipit. Ishte më shumë se një ëndërr. Atë natë ata u puthën për herë të parë dhe të fundit. Qe ndoshta ora dhjetë e darkës dhe kthimi në Durrës ishte i siguar mbasi kishin mbajtur biçikletat e shokëve të tjerë që ikën

shumë më herët. Në fakt as Zafo dhe as Lea nuk e kishin ndarë mendjen që të rrinin aq vonë. Por se ç'vinte një rrymë e ajrit të ngrohtë nga deti por dhe nga qielli. Se çfarë po ndodhte atë natë... Qenë puthur papritmas, u kishte ardhur kaq shumë turp, ishin bërë gati të përqafoheshin dhe pastaj as njeri dhe as tjetri nuk mbanin asgjë mend...

Ishte një natë gushti shumë e nxehtë dhe një rrymë ajri e dyfishtë nxehte nga toka dhe nga deti. Ajo rrymë i kishte sugjestionuar të dy.

Tek ktheheshin me biçikleta, shkëmbenin fjalë si të trulllosur. Lea ishte si më e ndrojtur, sikur ndjente një lloj dhimbje në fund të barkut. Ai, Zafo, duke qenë pak si më i turpshëm i padalë akoma nga narkoza e ajrit të ndërkrayer, nuk fliste fare. Ruhej madje nga ndonjë rrënjë që kishte fryrë ziftin e trotuarit e do të rrëzohej me gjithë biçikletë. Një veprim midis të vërtetës dhe ëndrrës kishte ndodhur, por kurrsesi nuk do t'i shkonte në mend Zafos ajo që kishte ndodhur realisht. Vetëm Lea e kuptoi dhe në vazhdim të ditëve nuk i tha as Zafos dhe as njeriu tjetër dyshimin se mos ajo kishte mbetur shtatzënë.

Kishin kaluar vite dhe kjo ngjarje kishte mjegulluar nga jeta e Zafos. Dhe ai nuk preku më femër me dorë. Një ndjesi e çuditshme i vinte herë pas here por edhe kjo ndjesi vinte njëlloj si ajo ndjenja e frikës. Qe ajo frikë e çuditshme, e paformë që i kishte kapluar trutë dhe që herë - herë nuk e linte t'u shkonte mendimeve apo ideve deri në fund.

Po letra që erdhi nga Berlina? Ç'të ishte ajo

surprizë! Iu ngrit mendja përpjetë e erdhi e iu bë si ato këmbët e tornadove andej nga fushat e Kalifornisë, apo dhe si ato që ndriheshin në prag dimri në këmbët e Gadishullit të Karaburunit e që i kishte parë vite e vite të shkuara. Këmbë të llahtarshme dyshimi, re të zeza, vello që pengonin për të parë botën më qartë e jo me tise gri në të zezë. Kjo ishte jeta e tij, një jetë që nga jashtë nuk kuptohej nga kërkush e kur në brendësi ai e ndjente veten krejt ndryshe, aspak optimist ashtu siç dukej prej të tjerëve, aspak energjik, ashtu siç i ndërmerte veprimet e tij dhe i çonte deri në fund...

Nga brenda ishte bosh, i dukej sikur çdo veprim që kryente ishte fallco, me frymë prej letre, që një shi i lehtë qoftë dhe pranveror do ta bënte petë letrën dhe vetë Zafon, megjithë ato mendimet e tij.

Por letra nga Berlini kishte ardhur dhe në fund të fundit ajo ishte një ftesë magjike, një ftesë nga e kaluara, sikur e dërgonte një njeri nga shekulli i kaluar dhe që e ftonte të njihej me një surprizë.

Ai nuk e mbante mend fare ditën kur Lea iku me familjen e saj përfundimisht për në Izrael. Herën e parë që iku qe një periudhë diku aty nga viti 1980, kur edhe Lea dhe Zafo kishin mbaruar fakultetet përkatëse. Diku shkoi Lea me familjen e saj por askush nuk e mësoi se ku ishin sistemuar, në cilin shtet të botës. Disa thonin në Izrael, në ato toka që u mbushën me kolonë ebrenj, sidomos rusë, të tjerët thonin se ata shkuan në Amerikë e disa të tjerë akoma thonin se kishin qenë thjeshtë në Greqi. Mbase

varianti i Greqisë ishte më i pranueshëm, sepse - siç mendonte Zafo, ajo ishte kthyer shumë e nxirë nga dielli e atij i dukej si një perëndeshë e Egjiptit.

Ishte kthyer Lea, po ishte kthyer dhe dashuria e tij e parë dhe e vetme. Lea as që i tregoi sepse ata ishin kthyer si familje por i kishte thënë se së shpejti do të largoheshin mbasi në Shqipëri do të ndodhnin shumë trazira dhe pushteti i Ramiz Alisë dhe miqve të tij do të rrëzohej. Zafo i dëgjonte me çudi dhe i mbrujtur mirë me majanë e frikës, vinte në dyshim shumë nga këto fjalë të Leas. Por Lea nuk gënjente.

Ishte pikërisht gushti i vitit 1989 gati në prag të shpërthimeve politike në Shqipëri kur Zafo me Lean shkuan gjithë ditën në plazh, bashkë me shoqet e shokët e vjetër durrsakë. Ishte pikërisht ajo natë kur Zafo, pa e kuptuar plotësisht e la shtatzënë Lean. Një ngjarje e çuditshme, një ngjarje me tipare të sugjestionimit total, një narkozë teorike apo diçka tjetër e ngjashme. Ai kreu mardhënien me Lean dhe tek ktheheshin me biçikleta atë natë të nxehtë gushti ai pyeste për çdo gjë, i lumturuar që kish qenë me Lean.

Lea iku mbas një jave jashtë Shqipërisë. U kuptua që ardhja e të atit rishtas në Shqipëri që do të sistemonte dokumentat me një ortak durrsak për disa dyqane që i kishin patur prona të tyre deri para shtetëzimit komunist. I ati i Leas, i zgjuar si gjithë ebrenjtë e tjerë e kishte nuhatur rënien edhe të murit shqiptar dhe bëri rinovimin e dokumentave të pronësisë për disa dyqane sidomos ato në bulevardin kryesor.

Ërika

Mbasi i rregulloi mirë e bukur, iku bashkë me familjen. Vetëm që me Zafon sa herë e shihte nuk i fliste duke ruajtur atë mërinë e fotografisë...

Me kalimin e kohës, Zafon ndjente shumë shpesh mungesën e Leas, ndoshta edhe të femrës në përgjithësi. Por i pa aftë të praktikonte, vetëm teorizonte dhe i rikthehej ditarëve. Ose shkruante ose lexonte ato që kish shkruar.

6.

jë ditë gjeti këto shënime të hedhura në një fletore me faqe të bardha, dmth, pa viza fare. I lexoi dhe i stërlexoi dhe në çdo faqe, në çdo paragraf shihte fytyrën e Leas.

“ Megjithëse është dhjetor, dimri nuk ka filluar akoma. Koha është ftohur pak, bie pak shi, por është shumë ngrohtë. Vetëm qielli i vrejtur është i pranishëm çdo ditë. Vranësira në ngrohtësi. Çdo ditë kështu. Qetësi, në rrugë nuk ka njerëz, nuk dëgjohet ndonjë zhurmë makine, as dhe një fëmijë nuk po bërtet. Ç'bëhet kështu?

Eci rrugës dhe më duket vetja jo real. Kjo rrugë nuk ndodhet në ndonjë shkretëtirë, po dhe as fshatrave. Është fare pranë qytetit. Nuk fryn as erë, ajri që thith nuk e ka lagështirën, atë lagështirën që ndjell shiun.

Nuk do bjerë shi. Nuk ka zhurmë, nuk ka njeri gjëkund, nuk bën ftohtë.

Atëhere ç'po ndodh?

U bënë kaq ditë, ndoshta javë kështu. U bë pikërisht si kjo rrugë, e njëjta rrugë, po ajo, e shtruar me zift gri, si ky qiell, si ky shpirt kaq suspens, si kjo heshtje e shurdhët. E megjithatë unë eci nëpër këtë rrugë. Ecjen nuk e komandoj unë, më komandon trotuari, biles aty ku asfalti është i prishur, kuptohet ka ndonjë gropë, është

trotuari që shmang këmbët e mia dhe më thotë:
- Vazhdo, ki besim te unë, ne jemi miq të vjetër!
Unë dëgjoj sa dëgjon shurdhi. Por në vesh automatikisht më vinë fjalë të Leas, sikur rruga dhe ajo janë e njëjta gjë.

-Hej tundu, pse nuk të kujtohet se shumë vite më parë, kur mbinte për herë ai bari anash meje, hej, të kujtohet, qindra metra gjatësi me bar të ri. Pse harrove se si mëngjeseve me atë diellin e pastër, në freskinë mëngjesore ti rrije duke parë fijet e holla të barit! Ishin delikate, të drejta, paralele me njëra tjetrën, të holla fare, me atë jeshilen e ëmbël. Po vesa e hollë, që e përqafoje çdo fije dhe nën rrezet e dritës e vishte me një tis argjendi! Bulat e vogla, që jetonin çaste të lumtura me fijet e barit.

Për një moment vi në vete, dëgjoj zhurmën e një makine që kalon aty pranë. Bari, fijet e brishta, vesa, pak çaste qëndronin bashkë... Trotuari vazhdon të më drejtojë. Kam kohë që eci, ndoshta e kuptoj nga një lodhje e lehtë e këmbëve. Hedh sytë anës trotuarit dhe shoh një bar të rritur, mbuluar me pluhur, fijet janë ngatërruar njera me tjetrën. Lodhjen e këmbëve po e ndjej më tepër. Befas sytë më shkojnë në rrugën e gjerë, aty ku ecin makinat. Është me të vërtetë rrugë e gjerë dhe e gjatë. Ja vlen të mendosh për të.

Tani më vjen në mendje se kam dashur të shkruaj dikur për të, por punët, gjërat e tjera të jetës..!

Është një rrugë e mirë, por dhe e keqe, është e dashur dhe e bezdishme, nganjëherë e gjatë, shumë e gjatë, e gjatë në mërzitni. Është një rrugë

pa emër, megjithëse është tridhjetvjeçare. Rruga e çuditshme, e ndryshueshme, sikur të ishte një masë plastike stërmadhe që ndjen temperaturat e ndryshme, ndryshimet e motit. Është një rrugë pa emër. Kam një shok që e bën çdo ditë me biçikletë, dhe sa herë që e takoj, vetëm këtë rrugë ka në gojë. Si është e mundur, çdo ditë, o do dalë një gropë e re, o do të përplasem me një gungë të mallkuar!

Por ai nuk e kupton që kjo rrugë është një gjallesë. Ajo merr frymë. Ajo ndjen shtypje, fryrje, ajo avullon. Ajo shfryn.

Ajo shfryn! Ajo gjallon!

E njëjta rrugë është ndryshe kur ecën mbi të në këmbë, është ndryshe kur ecën me autobuz lluksoz, është ndryshe kur ecën vetëm, ndryshe kur ecën i shoqëruar dhe kuptohet, krejt ndryshe me biçikletë. E, biçikleta është ajo që të njeh më mirë me tekat e kësaj rruge. Ajo të fut në trysninë e saj dhe kjo trysni vjen ngado. Nga poshtë gropat dhe gungat e reja që lindën nga nxehtësia e një dite më parë, nga lart nxehtësia e diellit dhe pesha imagjinare e degëve të pishave që i ka sipër kokës. Një degë palme e përthyer, kush e di se si, të përplaset fytyrës krejt papritmas, anash makinat kalojnë me inat të pakuptueshëm, zhurma është volumore shumëdrejtimitshme, pluhuri është shumë ofendues.

Presioni i rrugës është i plotë, por kjo ndodh në kulmin e ditës, në jetën e plotë, se ka dhe momente fantastike të ecjes me biçikletë drejt një pafundësie...

Kjo ndodh mbas dite të djelave, nganjëherë...

Kjo rrugë është abstrakte, nuk ka kuptim kur ke hypur mbi autobus luksoz, nuk ndjen asgjë.

Ajo hakmerret. Ajo qetëson!

Mjafton të lidhesh me të. Herët në mëngjes? Në prag të muzgut?

Bisedo me këtë rrugë dhe diçka do të ndodhë në brendësinë tënde, në qenjen tënde. Bisedo vetëm në këto dy periudha, sepse në këto dy periudha ajo të shfaqet e pastër. Sidomos kur je në këmbë, sidomos kur je vetëm. Po qe se je me një tjetër mos e merr mundimin t'i kërkosh asaj ato që ajo nuk do të t'i japë. Ajo të do vetëm! Vetëm!

E ke vënë re ndonjë gur të ngjyrosur në jeshile, një gur të hedhur atje tej, në trotuarin e kësaj rruge? Me atë gur fëmijët këputën boçet e pishave që zbukurojnë gjithë rrugën. E pra, kur nuk je vetëm, rruga nuk të jep më shumë se ky gur.

O rrugë e muzgut, pas teje është deti. Pas teje është Lea! Detin që ti e fsheh kaq bukur! Lean, që ti ma sjell me zë e me figurë! Pra kam të drejtë që them se ti nuk je si rrugët e tjera. Ti fsheh detin, ti fsheh Lean. Prandaj vi te ti e të përshkoj atëherë kur mendja ime rëndohet e nuk mban më.

E pabesueshme, por bukuria këtu qëndron. Je një rrugë që në gjithë gjatësinë tënde fsheh detin, Lean dhe dashurinë time të çuditshme, kështu që njeriu, kur mbaron rrugën e gjatë, ashtu i lodhur me një lodhje të kënaqëshme, papritmas shfaqet deti, jo një copë det, siç thonë poetët, por deti. Deti dhe Lea!

Është gusht, shumë nxehtë. Ecja në prag të perëndimit të diellit është e veshur gjithmonë

Kalmir Minguli

me ca mendime të çuditshme, dielli megjithëse nuk duket që nga rruga, ti e ndjen, e “shikon” se si po zhytet thellë e më thellë në atë fushë horizonti misterioz, diku mbas kësaj rruge...”

Zafo ngrinte kokën dhe rrinte e mendohej. Ishte shkruar në një periudhë midis dy viteve: “dhjetor 1990 deri në shtator 1992.”

7.

Para një jave Zafos i erdhi një letër, një letër befasuese e postuar nga Lea. Aty në zarf, veç fjalëve të zakonshme të një mirësjellje jo të zakonitë, ndodhej dhe një faqe

e prerë nga gazeta " Rrënjët" ose "Radici" që botohej në afërsi të Romës.

Kuptohej që botuesi i gazetës ishte emigrant shqiptar, por gazeta ishte dygjuhëshe.

Në pjesën e prerë të gazetës ishte një artikull ku tregonte se si fiset ilirie jetonin në atë tokë gjermane që para 3000 vjetësh. Vendi quhej Sakson i Ulët, një qytet apo fshat i quajtur Harz. Zafo kishte filluar përpekjet për tu lidhur me këtë botuesin e gazetës dhe kishte pyetur për vërtetësinë e shkrimit të gazetës gjermane nga ku ishte marrë ky botim.

Botuesi Hasan Alia e siguroi se artikulli ishte bazuar në një libër të botuar në vitin 2004, me titullin " Historia e fiseve ilire" nga autorë të njohur si Astrid Van Nahl, Lennarz Elmevik, Stefan Brink. Në disa artikuj flitej për muzeume, për univeristetin e Göttingenit, etj,

Tashmë mbetej fija e Arianës- Lea. Duhej gjetur dhe lidhur me të.

Në trurin e Zafos ideja e një femre pranë tij ishte pak si e panjohur, ndoshta jo e pakëndshme, por

e kundërvenë në fazën e një ndihme femërore mundej që ai ta pranonte.

Vetë mosha e Zafos nuk lejonte kapërcime sidomos në idetë e ndërhyrjes së grave të ndyshme në jetën e tij. Por tani po ndodhte diçka ndryshe, një kapërcim që nuk njihej në vokabolarët e preferuar filozofikë të Zafos.

Kishte zënë vend, si të thuash ai çifti i Langdonit me Sofinë në "Kodin e Da Vinçit" të Braunit.

Kurti nga ana e tij ishte lidhur me ata gjermanët e Univeristetit të Berlinit dhe po priste përgjigje për një zgjidhje sado të vakët.

Fakti që dërgimi i fotos nga Zafo te Hansi, i biri i Otos, kishte bërë shumë përshtypje dhe kishte ngjallur kureshtje të madhe te Hansi. Këtu shpresonte edhe Zafo që të bëhej një lidhje me Lean, Lea me Hansin dhe Hansi me Zafon ose Kurtin. Lidhësi do të ishte vetë simboli i gjetes e në mos të mjaftone vetëm ajo do të shërbente e gjithë dega me gjethe dushku.

Në mendjen e Zafos, gjetnja më e çmuar tani ishte vetë Lea. Ajo ishte transformuar në një Dodonë, një Dodonë që i lëshonte gjethet e dushkut nën tingujt e një simfonie përrallore ku përcaktoheshin fatet e asaj dhe Zafos.

Ai po kuptonte dhe diçka tjetër, një sqarim për sindromën e frikës që i mposhte shqiptarët sa herë që ndërmerrnin shtjellimin e një ideje të re shkencore. Ishte një frikë apo një ndienjë inferioriteti?

Bota ishte plot enigma dhe po të jesh inferior aspak nuk ke për të zbuluar se dhe Shqipëria është nën pushtetin e enigmave nga më të

ndryshmet. Ato janë të përhapura në tokën shqiptare, në nëntokën e saj, në qiell si dhe në enigmën e enigmave, atë së të kaluarës.

Hansi po i a thonte gjatë një telefonate që i bëri Kurtit.

-Jetojmë në një kohë enigmash, ndryshe nga ato që na ka spjeguar Ismail Kadareja - i thonte Kurti gati i nevrikosur.

Kjo e mundonte shumë Zafon dhe kujtonte gjithmonë se një heshtje e madhe ishte në pritje, në një pritje të çuditshme.

...Do të ketë shenja të mëdha, nga qielli...- kujtonte një varg nga Ungjilli i Lukës.

Por përsëri kujtonte Shekspirin tek Hamleti kur thonte:

“ ...Janë më shumë gjëra në qiell e në tokë, Orazio, nga sa ëndërron filozofia jote...”

Por të gjitha këto ishin me të vërtetë ëndrra që më tepër për Zafon ishin haluçinacione. Ishin ëndrra me figurën e Leas ku ajo ishte një engjëll dhe si engjëll që ishte rrinte shumë lart e ai nuk arrinte ta kapte aspak ashtu por nuk ishte e veshur me të bardha, jo me fustan por me pantallona e bluzë të bardhë krejt të lirshme e tek i frynte një erë e lehtë valvitjet e rrobave dukeshin si krahë engjëlli.

Flokët e saj ishin po ata qëkur Zafo i nxorri nga fotografitë e revistave ruse.

Që nga dita kur pa këtë ëndërr Zafo, filloi të mendojë krejt ndryshe. I tha mendjes se Lea nuk ishte Sofia e Dan Braunit dhe as Ariana e fillit të artë të mitologjisë. Ajo ishte shoqja e tij e kohëve të para, kohë aq të largëta sa që ai i quante kohë

biblike. Ishte në mendjen dhe në zemrën e tij por jo pranë tij fizikisht. Ajo ekzistonte midis frikës, gjethes së dushkut dhe ëndrrës së përhershme.

Kësaj radhe ajo i erdhi në formën e një simboli kompleks në qendër e së cilës ishte vetë frika e kufirit, frika e lidhjes me Lean dhe frika për të shpallur idetë e t'i për gjethen e dushkut.

Kurti i kishte çuar Hansit një fragment nga libri i Spiro Kondos lidhur me një mendim të Çabejt mbi pelazgët dhe pelazgjishten ku thuhej:

“Nuk mund të kënaqim ata që edhe sot kanë besim të patundur në një origjinë pelazge të gjuhës sonë. Përkundrazi, është koha që së paku në shkollë, të mos mbushen trutë e nxënësve me hipoteza të mjegullta, të mesit të shekullit të kaluar.”

Këto ishin shkruar dhe botuar në vitin 1936.

Por kohë më vonë Zafo, fillimisht me telefon dhe pastaj duke u lidhur me facebook, u afrua me Lean deri sa ajo erdhi vetë në Tiranë.

8.

Në pranverën e vitit 2002 ata u takuan dhe ishte një takim shumë i çuditshëm, më shumë se sa i papritur. Vite të tëra të ndarë, me një largim të pakuptimtë, herë të justifikuar po më shumë të pajustificuar.

Gjithsesi u takuan dhe ashtu në heshtje bënë një premtim. Një premtim për një bashkim.

Ishin ato ditë kur u dhanë lajmet për piramidat në Bosnjë dhe që mendoheshin se ishin ndërtuar në kohën e ilirëve. Por shumë më vonë ky lajm mori karakter shkencor dhe ishte Hansi ai që ia kishte dërguar Leas në Berlin e që Lea e kishte sjellë kopjen e gazetës me vete. Kur ia tregonte Zafos dhe Kurtit ata vështronin të mrekulluar dhe dukej sikur kishin shtuar një gur të çmuar në koleksionin e tyre.

Ishte më se e qartë se Lea përveç dëshirës së bashkimit me Zafon do të ishte ajo që do ta nxiste aq shumë në punët apo hobin e tij. Ishte i vërtetë fakti se ajo e ndiqte pothuaj në heshtje çdo veprim të Zafos por pa i rënë në sy atij. Kurti e mbulonte shumë mirë këtë interesim jo për të mbajtur hatrin e Leas por më shumë për të mos e shqetësuar mikun e tij të brishtë.

Në një nga lokalet e breg detit në Currila Zafo ishte bashkë me Lean dhe sido që vërtiteshin bisedat, ato shkonin te simboli i gjethes së dushkut. Dukej që ajo ishte shumë e interesuar por dhe Zafo habitej me këtë dëshirë të Leas. Ajo ishte njohëse e thellë e kulturës gjermane, natyrisht edhe asaj të historisë së ebrenjve. por ajo sikur dinte më shumë se sa i dukej Zafos. Ajo me të vërtetë kishte lëshuar fijen e saj në errësitat e labirintheve të lashtësisë së shqiptarëve.

Atë ditë ajo po i thonte se si i ati në të gjallë të tij i kishte folur për një libër të një korçari që quhej Spiro Kondo, se si ai libër u botua dhe u hoq nga vëmendja e publikut shkencor dhe publikut të thjeshtë.

Lea i tregonte:

-Im atë më thonte atëherë se po fshihej një libër i madh, me vlera të jashtëzakonshme për historinë e lashtë të shqiptarëve, se ai tejkalonte epokën apo kohën ilire dhe hapej në atë pelazge.

-Por- e ndërpreu Zafo,- nuk ishte Eqrem Çabej albanologu më i shquar në atë kohë?

-Ashtu është - e ndërpreu Lea- por babai pikërisht i kishte krejt për Eqrem Çabejn, se ishte ky që diskutohej që nuk e kishte pëlqyer libri i Kondos.

-Mos vallë profesori gjirokastrit kishte ndonjë libër të vetin... për pelazgët?

Në bisedë e sipër në lokal erdhi Kurti dhe duke qeshur iu drejtua Leas:

-Ç'kemi ndonjë gjë të re nga Gjermania?

-Pse nga Gjermania dhe jo nga Izraeli?- iu përgjegj me të qeshur prap ajo.

Edhe Zafo, edhe Kurti u befaskan nga Lea. Kishin ditë që nuk e kishin përmendur Izraelin, ebrenjtë dhe gjithçka që kishte të bënte me ta.

-O kohë absurdeshe! - shpërtheu Kurti- më fal Lea se nuk desha të shprehesh këshu. Fajin e ka gjethja e dushkut...

-Po, po, unë nuk e marr për ofendim- tha Lea me qeshjen e saj enigmatike. Unë jam gjermane aq sa jeni dhe ju, por se si më duket kur ndodhem me shqiptarët, sikur më formohet një trekëndësh abstrakt, një trekëndësh me kulme ebrenjtë, shqiptarët dhe gjermanët.

-Eh, Lea! Papa Françesku na la një mesazh të çuditshëm, për mendimin tim. Një fjalim që mediat e fshinë sikur ajo dallga e detit fshin fjalët e shkruara në rërë, por ato ishin shkruar në shpirtin e njerëzve. Ai tha në Tiranë se " Zoti ishte pranë jush të dashur vllazër e motra, për t'ju mbajtur në këmbë. Ai ju priu e ju ngushëlloi e, së fundi ju ngriti lart mbi krahë shqiponje, siç pati bërë me popullin e lashtë të Izraelit."

-Interesante - tha Lea me të vërtetë e habitur.

Dhe diskutimet nuk mbaruan atë ditë. Ditë të tjera diskutuan për librin e Spiro Kondos dhe më tej edhe për gurët ciklopikë, gurë tepër të mëdhej, të prerë në formë poliedrike...

Kur filloi diskutimi për gurët ciklopikë, Zafo nuk deshi të anashkalonte fjalimin e Papa Françeskut, për të cilin kishte një respekt të veçantë. Por Kurti ngaqë rrëmbehej gjithmonë nga idetë e reja filloi të flasë:

-Për këta gurë të prerë në forma të çrregullta kam mësuar se lidhen me njeri tjetrin pa kurrfarë

çimentoje. Ata mbahen si mure nga vetë pesha e tyre dhe nga përsosmëria me të cilën të gjitha pikat lidhëse përkojnë me njëra tjetrën.

-Edhe unë e pëlqej këtë fakt por nuk dua të lavdërohem..- ndërhyri Zafo si valvolë shfryrëse, për t'i ulur vrullin e të folurit.

-Mua më mjaftojnë edhe fjalët e Papa Françeskut-shtoi Zafo - tek tha se " shqiponja nuk e harronte follenë e saj.."

Shpresonte shumë Zafo, por kishte filluar dekada e dytë e mijëvjeçarit të tretë e shqiponja fluturonte edhe në qiej të tjerë...

Por jo më kot,- thonte plaku Asim, - se "mjerë ai popull që kërkon të sajojë heronj" por që shqiptarët i kishin.

Bashkë me Kurtin tani ishte dhe Lea që e qetësonte Zafon, që të dy me qetësi më shumë njerëzore se sa filozofike.

Re të dendura vërtiteshin në trurin e Zafos, re që dukeshin si artikuj në gazeta qiellore por që i sillnin vetëm forma halucinante. Por nuk ishin re disa studime të Teodor Mommsenit i cili në librin "Histori e Romës, epiriotët " - shkruante : "Barbarë ishin për grekët të gjithë ata që ishin të huaj dhe flisnin një gjuhë të pakuptueshme për grekët. Një grek antik në lashtësi që ishte i pagdhundur, i pakulturuar për grekët e tjerë ishte ksenos - ژهvoç por që ishte superior mbi barbarët. Fisi periferik i epriotëve, amifalkët arritën të mësonon greqisht, ndërsa epiriotët e tjerë "mbetën" barbarë.

Në shekullin 4 p.e.s. Hesiodi e quan lirin e orakullit si "Vendin ku rrinin pelazgët" dhe

Efori, bashkëkohës i Herodotit në shek.5 p.e.s. na thotë se orakulli i Dodonës ishte themeluar nga pellazgët. Piramida Zilke është një piramidë e ndërtuar me argjilë që vjen që nga vitet 300 p.K. deri 6000 p.K. është zbuluar nga disa studentë në Donje Mostre, një qytet pranë fushave të reja të piramidave bosnjake. Ky artefakt prej argjile është publikuar në shtator 2011 nga Kujunzhiç Zilke, një nga shkencëtarët e shumtë që janë në oponent të besuar nga Dr. Semir Osmanagiç kur ka fiksuar që kodrat e Visoko-s ishin piramidë. Ky objekt me formë piramidale duket i mangët në pjesën e sipërme e tregon për një qytetërim që ka banuar më shumë se 5000 vjet përpara, edhe pse piramida Zilke nuk është zbuluar nga sklleverit e Visokos po do ta kishte një lidhje të tillë. Boshnjaku Kujunzhiç Zilke thotë se kjo piramidë prej argjili nuk do të ketë asnjë lidhje me ato të Visokos, por duhet të ketë gabuar se Osmanagiç rivelei se do të ishin piramida poshtë kodrës.

9.

Duke shkuar një ditë në Janinë, Lea dhe Zafo, kujtonin me dashuri disa udhëtime në kohën e shkollës dhe si pa dashur rrugës kujtonin legjendat për malin e Tomorrit, vetë malin si

vend i shenjtë dhe shkrimet e bëra për të sidomos për Dodonën primare, se si ajo në fillim ishte atje dhe pse më vonë ishte spostuar në afërsi të Janinës.

Kishin arritur në Janinë dhe po pinin kafe aty buzë liqenit dhe në shpinë të rrepeve shekullorë, gjethet e të cilëve bini herë pas here edhe mbi tavolina.

Kur Zafo i spjegonte për fjalën Kukës që vinte nga fjala Dushk, Lea i tha se sapo i erdhi në mend një përshtatje fjalësh, gati gati si ajo me emrin e Kukësit.

Zafo po e shihte i habitur, ndoshta jo nga kureshtja për fjalën e re por se mbi fytyrën e Leas kishte rënë një tis i trandafiltë, një tis që bashkohej me muzgun që po binte dhe ndoshta edhe nën efektin e një mjegulle të lehtë që vinte nga sipërfaqja e liqenit.

-Dëgjo Zafo- filloi Lea- është një libër në anglisht që unë e kam në shtëpi, kuptohet nga librat e bibliotekës së babait, ku kam gjetur një

emër "stoceni". Qenka emri i një ere që fryn në Tomorr. Por i ndikuar nga letrat e tua dhe nga bisedat me disa kolegë të mi gjermanë gjeta se ekziston një perëndi me emrin "stercenius" e që është perëndia antike mbrojtëse e plehërimit të tokave dhe arave bujqësore.

-Po - foli Zafo me zë të lartë - janë krejt njësoj... emri i erës nuk është gjë tjetër veçse emri i kësaj perëndie që mbron pikërisht tokat e malit të Tomorit.

Po qeshnin të dy por më shumë Zafo tek shihte profilin e qetë me një buzëqeshje të përhershme të Leas.

Të nesërmen në mëngjes pasi kaluan një mbrëmje dhe një natë të mrekullueshme në qytetin magjik të Janinës, ata morën tragetin e vogël dhe vizituan shtëpinë e Ali Pashë Tepelenës. Mbasdite përsëri duke pirë kafe aty buzë liqenit dhe përballë shtëpisë së Ali Pashës pranë tyre u afrua kapiten Përparim Zaimi, një skraparli, po me banim të hershëm në Durrës. Zafo e njihte nga një libër që ai kishte shkruar për malin e Tomorit por dhe si kapiten me anijet e studimeve detare.

-Mirmbrëma- u tha Përparimi dhe ashtu i ndrojtur si ishte gjithmonë i kërkoi leje të ulej.

Pasi u spjegoi se qysh e tek ndodhej në Janinë, u tregoi atyre ca ndodhi të çuditshme që ai i kishte në kujtimet e familjes dhe njerëzve të tij të afërm.

Një nga këto histori ishte dhe ajo e shisheve me mesazh që disa marinarë të tij kishin gjetur në Kep të Rodonit. Kur e hapën shishen gjetën një

letër të shkruar me germa latine, kuptohet me gabime ortografike, por që kuptimi delte fare i qartë:

“...në disa treva të Greqisë, aq më tepër në Epir, gjenden gjurmë të mbizotërimit dhe të qytetërimit të Pellazgëve. Dyzet e pesë ofrojnë rënojat e ndërtimeve pellazgjike. Në pjesën më të madhe, ky ndërtim është pa përzjerje; vetëm në disa ku ndërtesa helene është e një epoke të mëvonshme. Midis tyre mund të përmenden Dodona, Efiri, Ambrozia, Elaten, Pandozia, Bukatiet...”

10.

Atë natë ata hëngrën darkën bashkë brenda kalasë së Ali pashë Tepelenës. Kapiteni nuk lodhej së foluri për pellazgët, për ndikimet e pushtuesve të huaj por dhe për disa gjeometri trekëndore që ai kishte qejf për t'i demonstruar. Një nga këta trekëndsha ishte ai barabrinjësi i cili bashkonte Dodonën e Tomorit, Malin e Arafatit dhe Bendet. Këto bashkime nuk ishin të pakuptimta apo si ndonjë dëshirë delirantësh. Psh, Mali Arafat lidhej me emrin e birit të Noes, Jafethi, andej nga rridhte raca ariane, lidhej dhe me faktin e gojdhënjës se në atë mal u gjetën mbeturinat e Arkës së Noes, ndërsa vetë emri i tretë i trekëndëshit ishte lidhur me emrin e kryeqytetit të parë egjiptian, Bendet, ku është dhe piramida më e madhe.

Nuk pushonte së foluri kapiteni dhe Lea dhe Zafu e shihnin me sy të habitur, jo për gjë po sepse brenda këtyre fjalëve fshihej simboli i dushkut.

Por kapiteni ishte më "agresiv" se sa mendohej dhe vazhdoi:

-Edhe pse kanë kaluar mijravjeçarë nga dita kur në 435 Perandori i Lindjes Teodosi II, urdhëroi

shuarjen e përhershme të Dodonës pellazgjike, si zjarrishte pagane dhe shndrimin e saj në një nyje të krishtërimit, kur fillimisht vandalët dhe më pas Totila (551) me barbarët ostrogotë, të pasuar nga bullgarët etj, e fshinë nga faqja e dheut Dodonën. Dodonën, këtë kryeqendër europiane të pellazgëve- popullit më të lashtë të kontinentit ku frymëmarrja e saj ndihet edhe sot e kësaj dite edhe pse e gozhduar nën lakun e kryqëzuar të krishtërimit të sotëm modern.

Por - vazhdonte kapiteni,- pavarësisht se gjethet e dushkut kurorëzuan jo vetëm bijtë e Dodonës mëmë si Pirro Burrin, apo deri te fitimtarët e garave sportive dodonase të cilër stoliseshin me një kurorë dushku ato u përdorën si kurorë trimërie deri edhe te legjionet romake, Jul Qesari, Naploeoni gjer te Hitleri.

-Po, po - i tha Lea - Zafo ka sjell shumë dëshmi për përdorimin e gjethes së dushkut te uniformat e oficerëve gjermanë...

Atyre nuk u flihej. Vazhdonin të pinin verë të kuqe me Kapiten Zaimin dhe e pyesnin.

-Si shkoi më pas historia e shishes që gjetët në Kep të Rodonit- i tha Lea shumë kureshtare.

-Ah, mos ma kujto se ka një histori të çuditshme dhe të dhimbshme njëkohësisht. Unë harrova t'u them se shishja ishte hedhur në brigjet e Pargës dhe nuk i lexohej mirë data. Por meqë unë kam miq në laboratorin e kriminalistikës në Ministrinë e Brendshme e çova aty dhe ata arritën ta deshifronin këtë datë. Ishte shkruar dhe hedhur në det në vitin 1789...tregohej dhe porti apo limani si i thonin në atë kohë.

Frika

-Po e çuditshmja ku qëndronte? - e pyetën në një zë, Lea dhe Zafo.

-E çuditshmja! - tha kapiten Zaimi- e çuditshmja dhe e dhimbshmja ishte se aty ishin fshirë me dorë disa rreshta ku duhej të ishte adresa e dërgimit të shishes. Pra nga Parga ishte hedhur shishja por në letër ishte shkruar dhe adresa e një agjensie apo zyre. Ajo nuk dukej mirë po linte të kuptohej se ishte një njoftim për atë që do ta gjente shishen me mesazh. Në fund të mesazhit ishte dhe një shifër, ndoshta ishte vlefta e shpërblimit që agjensia apo zyra do t'i jepte mesazh-prurësit. Por unë e kam në vëmendje këtë mesazh dhe do të mundohem ta gjej atë adresë...- përfundoi duke psherëtirë kapiteni.

Me këto diskutime ata u ndanë dhe Zafo, i ngazëllyer e ftoi kapitenin për një takim tjetër në Durrës, pasi të ktheheshin nga Janina.

Fund

Katmir JNinguli

CIP Katalogimi në botim BK Tiranë

Minguli, Fatmir

Frika : roman / Fatmir Minguli ;

red. Zihni Elezi. – Durrës :

2M Printing, 2019

192 f ; 13.0x20.5 cm.

ISBN 978-9928-253-41-5

1.Letërsia shqipe

2.Romane

821.18 -31